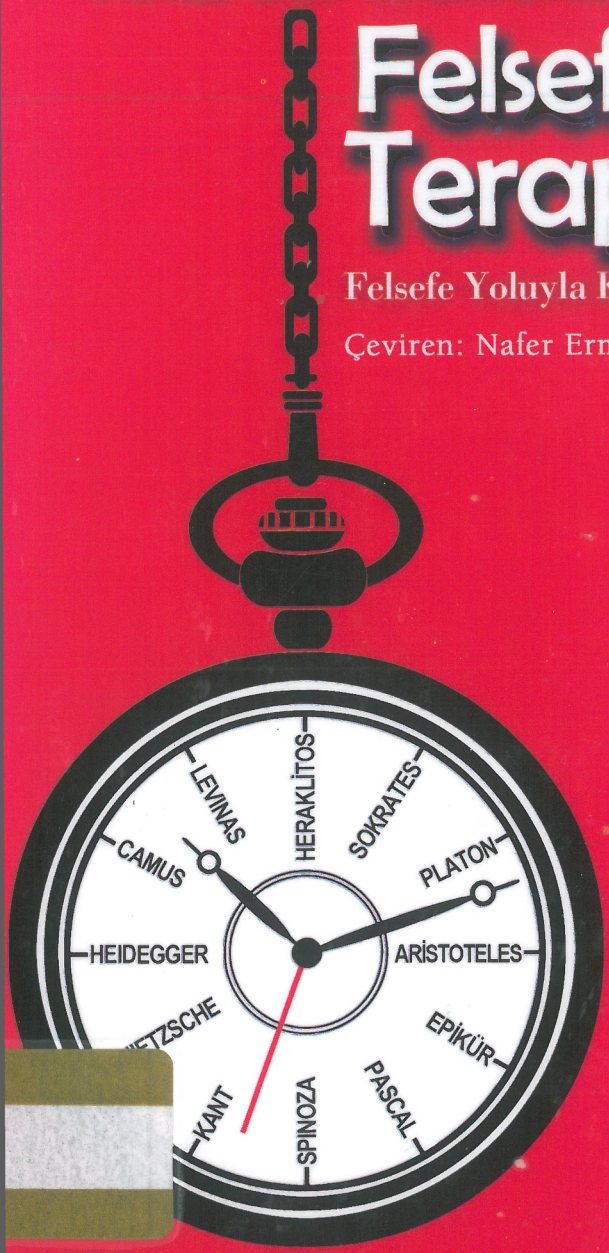
Andreas Mussenbrock

Felsefeyle Terapi

Felsefe Yoluyla Kişisel Gelişim

Çeviren: Nafer Ermiş

büyüludag

Dr. phil. Andreas Mussenbrock

1963 yılında Darmstadt yakınlarında, Langen'de doğdu. Münster Üniversitesi'nde Felsefe, İndoloji, Siyaset Bilimi ve Gazetecilik okudu. Aynı üniversitede felsefe doktorası yaptı. Uluslararası Felsefe Topluluğunun da üyesi olan Andreas Mussenbrock bir yandan üniversitede felsefe dersleri verirken bir yandan da felsefi danışmalar için kurduğu muayenehaneyi yürütmektedir.

Nafer Ermiş

1964 yılında Denizli'de doğdu. Mülkiye'yi bitirdikten sonra 1990 yılında Almanya'ya gitti. On yıl kaldığı Almanya'da Bremen Üniversitesi'nin Felsefe, Kültür Bilimleri ve Alman Filolojisi bölümlerinde okudu. İki dönem boyunca Kafka üzerine dersler aldı. Türk kökenli öğrencilere "Ekonomi Türkçesi" dersleri verdi. Yayınlanmış bir romanı ve bir öykü kitabı bulunuyor. 2000 yılından bu yana İstanbul'da yaşıyor; yazarlık, çevirmenlik ve editörlük çalışmalarını sürdürüyor.

Çevirileri

- Stefan Zweig, *Üç Büyük Usta* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004)
- Yade Kara, *Selam Berlin* (İnkılap Yayınları, 2004)
- Björn Kern, *Kopma Noktası* (Cadde Yayınları, 2004)
- Sandra Hoffmann, *Sarışına Karşı Yüzmek* (Cadde Yayınları, 2006)
- Arnon Grunberg, *Hayalet Acı* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007)
- Bertolt Brecht, *Günlükler Cilt I* (İthaki Yayınları, 2007)
- Ingvar Ambjörnsen, *Cenneti Gözetlemek* (Parantez Yayınları, 2007)
- Franz Kafka, *Dönüşüm* (İmge Kitabevi Yayınları, 2008-2 baskı, 2010, 2011, 2013)
- Klaus Mann, *Çağının Çocuğu* (Turkuvaz Yayınları, 2009)
- Christoph Ransmayr, *Uçan Dağ* (İthaki Yayınları, 2009)
- Andreas Mussenbrock, *Felsefeyle Terapi: Felsefe Yoluyla Kişisel Gelişim* (Büyülüdağ Yayınları, 2013)

Eserleri

- *Öteki Aşk* (Öykü, Cadde Yayınları, 2004)
- *Gökyüzüne Ağır Gelen Kuş* (Roman, Gece Yayınları, 2995)

Andreas Mussenbrock

FELSEFEYLE TERAPİ

Felsefe Yoluyla Kişisel Gelişim

Almancadan çeviren: Nafer Ermiş

büyülüdağ

Büyülüdağ Yayınları
Ankara Caddesi No: 17 / A Cağaloğlu / İstanbul
Tel: + 90 212 527 40 57 ▪ Faks: + 90 212 527 41 45
İnternet: buyuludag.com ▪ E-posta: editor@buyuludag.com
Sertifika No: 14033

© Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München 2010
© Büyülüdağ, Nafer Ermiş, 2013
Tüm hakları saklıdır.
1. Baskı: İstanbul, Kasım 2013
ISBN 978-605-621-718-0

Orijinal Adı: *Termin mit Kant: Philosophische Lebensberatung*

Yayın Koordinatörü: *Deniz Taştan*
Kapak Tasarımı: *Aslı Sezer*
Kapak Çizimi: *Aydan Çelik*

Baskı ve Cilt: *Ceylan Matbaa (Ahmet Uçar)*
Maltepe Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
No: 83 / 317-318-319 Zeytinburnu / İstanbul
Tel: (212) 613 10 79
Sertifika No: 23352

Marile ve Thomas'a

Bu kitapta anlatılan felsefi terapi seansları gerçeğe dayanmakla birlikte kişiler ve olaylar kurgusaldır. Gerçek kişilerle olan her türlü benzerlik sadece rastlantılardan ibarettir.

İnsanın geleceği, kendi felsefi yaşamında gizli.

Karl Jaspers

Teşekkür

Değerli önerileriyle bu kitabın ortaya çıkmasında önemli katkıları olan Dr. Veronika Povel'a teşekkür etmek isterim. Ayrıca dostum Prof. Dr. Wilfried Engemann'a. Onunla yaptığımız sohbetler sırasında kitap fikri gelişti. Zollikon Seminerleri'nin yaşayan az sayıdaki tanıklarından, Zürihli psikiyatr ve psikoterapistler Dr. Ania ve Dr. Hanspeter Padrutt, Martin Heidegger'in kişiliğine dair önemli bilgiler verdiler. Münster'da yaptığımız görüşmeler için kendilerine içten teşekkürlerimi sunarım.

Ama özellikle eşime, Marile Mussenbrock'a, gösterdiği büyük sabır ve derin anlayışla bu kitabın yazılmasını mümkün kıldığı için çok teşekkür ederim.

İçindekiler

Giriş: Meselemiz Nedir? 11

I. Annegret 19
Parmenides 23
Heraklitos 31
Sokrates 39
Platon 47
Aristoteles 55
II. Gerhard 63
Epikür 67
Plotinus 75
Aziz Augustinus 83
Meister Eckhart 93
III. Tobias 105
Nikolaus von Kues 109
Blaise Pascal 121
Baruch de Spinoza 133
Gottfried Wilhelm Leibniz 143
Immanuel Kant 157

IV. Claudia 173
Friedrich Nietzsche 177
Martin Heidegger 193
Albert Camus 209
Emmanuel Lévinas 223

Sonuç: Kendini Tanı! 237

Meselemiz Nedir?

Felsefe, bir terapi yöntemi olabilir mi? Anlam ve yönelim arayışında, günümüz insanına yardımcı olabilir mi? Bu kitap, felsefe tarihi içinde, bu bakış açısıyla yapılan bir yolculuktur. Burada, önemli oldukları kabul görmüş 18 filozof seçilmiştir. Bu filozoflar, bu ve benzer bir felsefe pratiği içinde bir çözüm arayan dört (kurgusal) kişinin örnek hikâyeleri üzerinden incelenecektir.

Kendini tanı ...

... diye yazar, Delfi'deki Apollon Tapınağı'nın giriş kapısı üzerinde. O günün filozofları böyle bir çaba içindeydiler. Bu ilke o günden bugüne felsefenin en temel hedefi olarak kabul edilir. O halde, kendini tanıma amacı taşıyan her türlü düşünme felsefedir. Bu açıdan bakıldığında her insan, kendi ve "dünyadaki varoluşu" üzerine düşünmeye başladığı andan itibaren filozoftur.

Böyle bir düşünme süreci zaman ve cesaret gerektirir. Zaman, yaşamımızdaki bütün temel ve önemli şeyler yavaş bir gelişim gösterdiği için gereklidir. Bu da gündelik uğraşların zaman tüketen telaşıyla çelişen bir du-

rumdur. Cesaret, kendi hakkımızdaki her türlü düşünme, her zaman, bizi belirsiz yerlere götüren bilmediğimiz yollara adım atmak anlamına geldiği için gereklidir. Bu tür yollar için bir kılavuz yoktur, ders kitabı yoktur, acil durumlarda başvurabileceğiniz hiçbir şey yoktur. Uzman bir rehber bile size ancak eşlik edebilir, ama hiçbir zaman gideceğiniz yönü söyleyemez. O halde, bilinmeyen bir amaçla bilinmeyen bir bölgede yapacağımız bu yolculukta tek başınayız; kelimenin tam anlamıyla, artık iş başa düşmüştür. İşte bu yüzden, bu yolculuğa çıkmak gerçek bir cesaret gerektirir.

Peki ama durup dururken insan böyle bir riske neden girsin, üstelik de doğrudan faydasının hemen elde edilemeyecek olması bir yana; kahramanca bir çaba gösterilse bile nasıl sonuçlanacağı tamamen belirsiz olan böyle bir maceraya neden atılsın? Ve her şeyden önce; herkesin öyle ya da böyle gündelik hayatında yüz yüze geldiği, günümüzün ağır sosyal ve ekonomik koşullarında, böylesine çok zaman alan bir kendini tanıma sürecini vaaz etmek neredeyse bir sorumsuzluk değil mi? Ancak bu soru başka türlü de ifade edilebilir: Bugün sürekli mücadele içinde olduğumuz sorunlar, kendi hakkımızda düşünmeyi ihmal etmemizin bir sonucu olarak görülebilir mi?

Kendi içine yönelmek, her zaman, kendini belli bir biçimde sınırlandırmak demektir; kendini evinde hissettiğin mekânlar bulmak ve onları sabitlemek demektir. Ancak kendisiyle *yarışa* girenler, kendilerine yaklaşabilirler ve bu da onlara kendileriyle *barışma* imkânı verir. Bu kendini olumlama, gerçek yaşamdan çeşitli şekillerde sapma yönündeki modern eğilim tarafından kesintiye uğratılan bir kendine güven duygusu için temel koşul-

dur. Krizler sırasında da sık sık kendi varlığımızın sorumluluğunu hem maddi hem de manevi olarak dış güvencelere (devlet, din, partiler, dernekler vs.) bırakma ihtiyacı hisseder, onlardan acil yaşamsal sorularımıza yanıt vermesini bekleriz. Varoluşla bilinçli bir mücadeleye girmek demek, ara vermek ve varoluşun alanını tanımak ve orada yaşamak anlamına gelir. Bu şekilde *yaşanılan* varoluş, kendi sınırlarını bilir ve her türlü sınır kaldırıcı *bozma girişimine* karşı, belirgin karşı-çizgi çeker. Kendi kendini tanımak gereklidir. O çok sözü edilen *kendi kendinin sorumluluğunu alma* anlamında, kendi varoluşuna gerçekten de *kendine ait bir yanıt* verebilme ortamını yaratabilmenin ön koşullarından biridir. Kendini tanımak, kişiyi kendi kendini keşfetmeye götürür ve dışarıdan gelen bozucu beslenmeye, kendi kendini yetkilendirme yararına karşı duran bir öz bilincin gelişmesini sağlar. Kendini tanıma, bize kendimizi tutmayı ve kendini olumlama sürecinde kendi sınırlarımızı tanımayı öğretir; alçakgönüllülük türünden şeyler de ancak bu sınırlar içinde bir anlam kazanır. Bu alçakgönüllülük esasen, ara veren insanın, hiçbir şeyin asla yeterli olmadığı yüzeysel bilinçsizlik halinden kendi tercihiyle ayrılması anlamına gelir. Elde var bir: Bilincin olmadığı bir varoluş anlamsızdır.

Kendini tanıma, önceden hesaplanabilen garantili sonuçlar vermez. O sadece, bizi genellikle çıkmaz sokaklara götüren alışılmış yollardan ayrılıp yürümeye başladığımız yeni bir yoldur. Böyle bir yol, bize olağanüstü kazançlar da sağlayabilecek olan büyük bir risktir.

Ne bilebilirim? – Ne yapmalıyım?
Ne umabilirim? – İnsan nedir?

Königsbergli ünlü filozof Immanuel Kant, bundan 200 yıl kadar önce, bu sorularla insan varoluşunun temel unsurlarını çizmeye çalıştı. İki bin beş yüz yıllık bir felsefe ve kendini tanıma tarihinden sonra, bugün bizler, bu temel sorulara doyurucu yanıtlar vermekten her zamankinden daha uzağız. Aksi halde, bugün bu kadar çok insanın, genel bir anlam ve yönelim krizi içinde acı çekmesini nasıl açıklayabiliriz? Öyle görünüyor ki, her yeni yanıt verme denemesi, yeni bir sorular çığının kopmasına yol açıyor ve üçüncü binyılın başlangıcında, arayış içinde olan ve bir yönelim mücadelesi veren insan, bu çığın altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor. Eğer bilim, felsefe ve de hangi inanç doğrultusunda olursa olsun din; insanın bu ilk ve son sorusuna bütün çabalara rağmen doyurucu bir yanıt veremiyorsa nereye yöneleceğiz peki? Eski Avrupa'nın kendinden emin dünya görüşü gerçekten artık eskilerde mi kaldı? Şimdi tek tek bireyler olarak bir başımıza, başka kimsenin olmadığı, bir zamanlar geçerli kabul edilen ve insanın kendi dışına onu taşıyan ve aynı zamanda onu aşan bir şeye bakabilmesini sağlayan hiçbir şeyin, uzun süre gerçekliliğini koruyamadığı, iyinin ve kötünün ötesinde bir ülkede yapayalnız mı kaldık?

Nietzsche'nin söylediği anlamda Tanrı'nın ölümü, felsefe tarihi içinde kategorik ve insanın geleceğini temelden etkileyecek bir dönüm noktasıdır. Bunun yalın anlamı, Tanrı'nın ölümünden sonra insanın, onun öksüz bıraktığı yeri bizzat kendisinin almak zorunda kalmasıdır. İlk çağlarda bir büyüklük taslamak olarak görülen şey, günümüzde artık ulaşabileceğimiz kadar yakındır. Tanrı'nın yaratma ayrıcalığı, Batı düşüncesinin ve inancının son güvenli kalelerinden biri, henüz kullanımda. Ama muhtemelen onun düşmesi de fazla uzun

sürmeyecek. Biyoetik alanındaki sorunlar hakkında birlikte düşünme çağrısı yapan www.1000fragen.de adlı internet sitesinde yer alan sorulardan biri şöyle: "Ölümsüz olmaktan korkar mıydınız?"

Bugün insanları genel bir güvensizlik ortamına iten şey, bu ve benzeri sorulardır. Doğa bilimleri, özellikle de biyoteknoloji, küreselleşen dünyamızda giderek daha büyük bir etki gücü kazanıyor, ama dünya üzerinde genel bir yönelim yardımı yapmaktan çok uzaklar.

O halde; bugün karşı karşıya bulunduğumuz sorunlara, geleneksel Batı felsefesi ve etiğinin bugüne kadar yarattığı hazine içinde hâlâ bir yanıt bulabilir miyiz?

Ne bilebilirim? – Ne yapmalıyım? – Ne umabilirim? – İnsan nedir? Eğer bugün bizler, Kant'tan 200 yıl sonra, radikal bir biçimde değişmiş olan koşullar altında bu soruları soracak olursak, bunlara nihai yanıtlar bulamayacağımız ihtimalini göz önünde bulundurmamız gerçekçi bir davranış olur. Çünkü, insanın temelini anlamayı hedefleyen soruların tek ve nihai yanıtlarının olmadığı düşüncesi de toprağından sökülmüş olan zamanımızın bir ifadesidir. Eğer durum böyleyse, günümüzde felsefe hâlâ nasıl bir rol oynayabilir? Eğer geleneksel eylem alanında, yani kapsayıcı anlam ve hakikat kategorilerinin formüle edilmesi konusunda zor duruma düşmüşse başka hangi görevi üstlenebilir?

Son yıllarda bazı filozofların, felsefeyi geleneksel üniversitelerin fildişi kulelerinden çıkarıp gündelik yaşama katma eğiliminde oldukları belirgin şekilde hissediliyor. Bu filozoflar felsefenin pratikleşmesini, uygulanabilir olmasını istiyorlar. Düşünmek, yine insanların ilgi alanına anlaşılır şekilde giren ve güncel olana açık bir hadise olmalı onlara göre.

Peki ama bu beklentiler nasıl gerçekleştirilecek? 1982 yılında filozof Gerd Achenbach'ın aklına, felsefi bir klinik kurma fikri geldi. Bu, türünün tarihteki ilk örneğiydi. Günümüzde, sadece Almanca konuşulan ülkelerde bile yüzden fazla bu türden klinik bulunmaktadır. Bu fikir Fransa'da, felsefi kafe biçiminde hemen bir kullanım alanı buldu. Doksanlı yılların başında Amerika'da ilk felsefi klinikler kurulmaya başladı. Orada bu klinikler giderek artan oranda, geniş psikoterapinin geniş spektrumlu önerilerine bir alternatif olarak gelişmeye başladı.

Bütün kliniklerin ortak yanı, hepsinin de kendilerini (az ya da çok) Sokratik yönteme borçlu hissetmeleridir. Hatırlayalım: Sokrates, Atina'nın sokaklarında ve meydanlarında insanlara hitap ediyor ve onları felsefi bir konuşmanın içine çekiyordu. Kendisi toplumsal hayatın bir parçasıydı, isteyen herkes istediği an gidip onunla konuşabilirdi. Felsefenin ve onun temsilcilerinin zamanla giderek artan oranda kaybettikleri şeyi, Sokrates eksiksiz bir biçimde sergiliyordu. Onun felsefi düşüncesi, toplumsal hayat içinde ortaya çıkıyordu. Toplumsallık ve diyalog karakteri, günümüz felsefi kliniklerinin de belirgin özelliklerindendir: Toplumsal alanda bir kurum olarak ortaya çıkarlar ve herkese açıktırlar; ayrıca felsefi diyalogun etkisine tam bir inançları vardır. Bu anlamda, felsefenin bir yeniden-Sokratik diyalog dönemine girdiğinden söz edilebilir.

Sokrates'ten sonra felsefenin neden giderek sokaklardan ve meydanlardan çekildiğini ve akademilere ve üniversitelere hapsedildiğini araştırmak ilginç olabilir. Burada, bu soruya cevap aramaksızın felsefe tarihini sanki bu geri çekilme hiç olmamış gibi okumaya çalışaca-

ğız. Kendimizi geleceğin felsefi danışmanı olarak hayal edip, günümüz felsefi kliniklerine başvurması muhtemel dört örnek danışanı tanıtacağız. Bu esnada, büyük düşünürler de tanı ve tedavi yetilerini kanıtlama imkânı bulacaklar. Her bölümde, bu büyük filozoflar kısaca tanıtılacak, hayatlarına ve öğretilerine dair kısa ve temel bilgiler verilecek. Onlara sırasıyla söz vermeyi daha uygun gördük, yani her biri tarihsel kronolojiye göre sahne alacaklar. Böylece, Sokrates öncesi filozoflardan başlayıp, postmodernizmin vahşi ormanlarında yolculuğumuzu sonlandıracağız. Sırası gelmişken: Yalnızca ölü filozoflar tekrar hayata döndürülebilirler, zira hâlâ hayatta olanlar, felsefelerinin ve kendilerinin günümüz insanının ilgisine açık olduğunu bizzat kendileri gösterebilirler.

Annegret

Annegret ellili yılların başında, Westfalen'in küçük bir köyünde dünyaya geldi. Dört kardeşin ikincisiydi. Baba tarım işinde vasıfsız işçi olarak çalışıyor, anne ise sadece evin ve çocukların bakımıyla ilgileniyordu. Annegret ve son derece yoksul olan ailesinin yaşam koşulları pek de iç açıcı sayılmazdı. Gelirleri ancak ve ancak gündelik temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyordu. Annegret, bugün hâlâ birçok kırsal alanda yaygın olduğu üzere, oldukça muhafazakâr tarzda yetiştirildi.

Ağabeyi on bir yaşında ağır bir trafik kazası geçirdi ve hayatını kaybetti. Anne, bu ilk göz ağrısının ölümünü bir türlü kabullenemedi ve o günden sonra giderek kendi içine çekilip ailenin geri kalanını ihmal etmeye başladı. Kardeşinin kaybından dolayı kendisi de büyük bir üzüntü yaşayan Annegret, bir anda anne rolüne soyunmak zorunda kaldı. Ondan, annenin artık yerine getiremediği görevleri yerine getirmesi bekleniyordu. Baba ise bu konuda ona hiç mi hiç yardımcı olmuyordu. Çünkü o, en büyük oğlunun ölümünden önce çok içmeye başlamış, giderek şişeyi elinden düşürmez olmuş-

tu. Annegret açısından baba, ilgilenmesi gereken bir kişi daha demekti, o kadar. Annegret, onu "zavallı bir yaratık" olarak görmeye ve onun çocuğu olmaktan utanmaya başlamıştı.

O günlerde Annegret, çocukluğun naif inancına sahipti. Kendini Tanrı ve dünya tarafından, kelimenin tam anlamıyla terk edilmiş, bir başına bırakılmış hissediyordu. Evdeki zor yaşam koşullarından kurtulup biraz nefes alabildiği tek yer okuldu. Bu yüzden evdeki görevlerinin yanında derslerini de hiç boşlamıyordu. Hatta bir süre sonra öyle ölümcül bir hırsla çalışmaya başladı ki, sadece vasıflı bir işçi olarak yetişeceği meslek lisesinden, üniversiteye girmesini sağlayacak normal liseye geçmeyi başardı. Liseyi başarıyla bitirdi ve üniversiteye girip öğretmen olarak mezun oldu. Ama o bu mesleği, kendi ifadesine göre, sevdiği için değil, giderek utandığı kırsal kökeninden kurtulmak için seçmişti.

Üniversite öğrenimi sırasında ileride evleneceği gençle tanıştı. Gerçi onunla sadece "başka birini bulamamaktan" duyduğu korku yüzünden evlenmişti. Evliliği daha ilk yıllarından itibaren giderek bir işkence haline geldi. Kocası, kendi düşüncesinden başka hiçbir düşünceyi kabul etmeyen bir diktatördü. Konuşmaları hemen her seferinde kavgayla sonuçlanıyordu. Boşanmayı bir türlü göze alamıyor, komşuların "diline düşmek" istemiyordu. Birkaç kısa kaçamak yaparak, evlilikte yaşadığı hüsran duygusunu hafifletmeye çalıştı.

Oldukça ileri bir yaşta, kırk yaşını çoktan geçmiş olan Annegret'in ilk çocuğu dünyaya geldi. Duygusal olarak çoktan kocasından ayrılmış bulunuyordu. Böylece bütün enerjisini oğluna vermeye başladı. Çocuğun gerçek babasının muhtemelen kocası olmadığını kabul-

lenmek ona sandığından kolay geldi. Büyük ihtimalle baba, kısa bir ilişki yaşadığı bir komşusuydu. Çocuğun on sekiz yaşını doldurmasından kısa bir süre önce, kocası ağır bir hastalık yüzünden hayatını kaybetti. Annegret kocasının ölümüne kadar, bildiğini sandığı şeyi herkesten gizledi. Bu kuşkusunu bugüne kadar oğlundan da gizlemeyi sürdürdü.

Annegret durumunu tamamen umutsuz olarak tasvir ediyor, geriye baktığında boşa harcanmış bir yaşam görüyordu. Sürekli haksızlığa uğradığından ve şanssızlıktan yakınıyor, hak ettiğini alamadığını, hayatın adaletsiz olduğunu söylüyordu. Sürekli fedakârlıkta bulunanın kendisi olduğunu, ama hiçbir zaman ödüllendirilmediğini, tam tersine hayatın kendisini sürekli cezalandırdığını, bunu da niye yaptığını bir türlü anlayamadığını ileri sürüyordu. Ama içinde her şeyin bir gün değişeceğine, "nihayet bir şey olacağına" ve hayatının bir yerden döneceğine dair belli belirsiz bir umut da vardı. Bir çözüm bulmak için canını dişine takmıştı, ama düşünceleri hiçbir sonuç vermiyor, olduğu yerde dolanıp duruyordu. Bir nehrin kenarına oturup düşüncelere dalmıştı, ama nehirde akan şey kendi hayatıydı ve o orada oturmuş, hayatının geri döndürülemez bir biçimde akıp gidişini izliyordu.

"Diğerleri"nin hayatınaysa kıskançlıkla bakıyordu, onlar şanslıydı, hayat onlara daha eli açık davranmıştı. Arkadaşları yoktu, en azından bu tür sorunları konuşabileceği arkadaşları yoktu. Sürekli olarak, yeni bir hayat arkadaşı özlemini dile getiriyor, "doğru adam"ı bir türlü bulamıyordu. Sık sık eşlerinden boşanmış ya da kaybetmiş kadın gruplarına katılıyor, ama orada bile onların bir parçası olamıyor, hep dışarıda kalıyordu. Bu ara-

da kocasının ölümüne yas tutamadığından da yakınıyordu. "İnsan kocası ölünce yas tutmak zorundadır!" Böyle çaresizlik, kendini suçlama ve kendine ve başkalarına güvensizlik anlarında anaokulundaki o basit inançlarını çok özlüyordu. Şimdi her şey kuşkulu ve kırılgan hale gelmişti, hayatını bağlayabileceği, tutunabileceği hiçbir şey yoktu. Oğlu da son zamanlarda giderek ondan uzaklaşmıştı. Buna da bir açıklama getiremiyordu. Onun için elbette ki "en iyisini" istiyor, bir öğretmen olarak onun okuldaki başarısını en yükseğe çıkarmak için elinden gelen desteği veriyordu.

Annegret kocasının ölümünden sonra içkiye de başlamıştı. Bodrum katında şişelerini sakladığı gizli bir bölmesi vardı. Gün geçtikçe, gizlice birkaç yudum alkol almak için bodruma daha sık iner olmuştu. Sürekli olarak bütün içkileri atmaya, o gizli bölmeyi yok etmeye niyetleniyordu. Ama bütün bunlar sadece niyet olarak kalıyordu.

Birkaç yıl önceki erken emekliliğinden ve kocasının ölümünden sonra, artık bir işi kalmamıştı. Birkaç ay önce, oldukça nadir kullanılan bir dili öğrenmek için bir dil kursuna başlamıştı. Bununla zamanını anlamlı şekilde doldurmaya çalışıyordu; ama dolduramıyordu.

Gün boyu can sıkıntısı içinde kıvranıyor; günün insanı yiyip bitiren monotonluğu, ancak bodrumdaki gizli bölmeye indiği zaman aksıyordu.

Gördüğü tek ışık küçük bahçesindeydi. Orada "çok severek" çalışıyordu, tabii mevsim ve hava koşulları elverdiği sürece. Sonuçta burada tam bir doyum yaşayamıyordu. Bahçe sadece gündelik yaşamdan biraz daha az umutsuz bir alandan ibaretti.

Parmenides
Varlık Hakikattir

Ortaklaşa olandan başlıyorum;
zira oraya tekrar geri döneceğim!

Hayatı

Parmenides'in (MÖ 550-450 civarı) hayatı hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Onun etkili olduğu zamanın MÖ 480 civarı olduğu sanılıyor. Doğum yeri olarak, Güney İtalya'da bulunan ve bugünkü adı Velia olan, Yunan koloni şehirciği Elea kabul ediliyor. Parmenides'in asıl mesleği tahminen yargıçlıktı. Ancak doğduğu şehirde uygulanan kanunlara dair elimizde hiçbir belge yok. Filozof olarak Pisagorcularla (Pisagor'un öğrencileri ve takipçileri) ilişki içindeydi. Bugünkü adı Değirmendere olan Kolophonlu filozof Xenophanes'in öğrencisi olduğu kabul ediliyor. Platon'un söylediğine göre Parmenides 65 yaşındayken Atina'yı ziyaret etti. Felsefe tarihi açısından Sokrates öncesi felsefecilerden sayılır. Doğum yerini dikkate alan nitelemeye göreyse Elea okuluna dahil edilir ki bu okulun en önemli filozofu da bizzat kendisidir.

Öğretisi

Parmenides'in bütün felsefesi, elimizde bulunan, tamı tamına 161 dizelik bölük pörçük bir şiirden oluşmaktadır. O zamanlar âdet olduğu üzere Parmenides de şiirine "Doğa Üzerine" başlığını koymuştur. Şiir doğrudan okuru hızlı bir araba yolculuğunun tanığı yaparak başlar. Arabada bir delikanlı vardır, gemi azıya almış kısraklar tarafından bir tür hız sarhoşluğu içinde çekilen arabasıyla, acımasız Hak ve Adalet Tanrıçası Dike'nin ülkesine doğru hızla yol almaktadır. Sıcaktan kor haline gelmiş olan tekerlek milleri cayır cayır ötmekte, insanın içine korku salmaktadır; araba, içindeki delikanlıyla birlikte her an tepetaklak olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ama neyse ki araba Tanrıça'nın ülkesine varır ve sağ salim durmayı başarır. Sükûnet tekrar sağlanır. Tanrıça delikanlıyı dostça kabul eder, elini sımsıkı tutar ve onu buyur eder. İzleyen satırlarda da bu genç konuğuna, neredeyse tarafsız bir üslupla ve mantıksal bir çizgi izleyerek hakikati anlatır.

Parmenides'in dünya anlayışı varlık etrafında döner. Varlık'ın dışında -onun öğretisine göre- hiçbir şey olamaz. Bu ilk bakışta oldukça kolay görünür. Bir şeyin sadece ne ise o olduğunu göstermek için pek de büyük bir zihinsel akrobasi gerekmeyecektir. Ama Parmenides, eğer varlık sorunu bu oldukça basit düzeyde olsaydı, antik felsefenin en önemli filozoflarından biri olmazdı. Oysa, Varlık'ın dışında hiçbir şeyin olmadığı saptamasından hareket eden Parmenides, neredeyse nefes kesici sonuçlara varıyor. Eğer, diyor, sadece Varlık varsa, bu durumda Varlık âlemi dışında kalan ve Varlık kavramına uymayan her şey yok sayılmak zorundadır. Parmenides burada özellikle Oluş (Olmak) kavramına yöneliyor.

Oluşun gerçekleşmesinde yer alan her şey, daha henüz olmaktadır ve bu yüzden Varlık kavramına dâhil edilemez. Parmenides, cam gibi berrak ve bıçak gibi keskin bir mantık yürütüyor. Bir şey ya vardır ya da yoktur. Varlık ve Hiçlik, bu ikisinin arasında hiçbir şey olamaz. Bu anlamda Oluş, kesin bir şekilde Hiçliğin alanında kalıyor. Parmenides, Oluştan her türlü Varlık karakterini alıyor ve böylece onu hiçleştiriyor. Ona göre, o hiçbir şekilde var değildir. Bu pozisyonuyla Parmenides'i en köktenci ontolog olarak görebiliriz.

Her türlü Oluşun hiçliğinden hareket ederek Parmenides, Varlık mantığını çelik gibi bir zirveye taşıyor. Eğer Oluş, hiçbir biçimde mevcut olamazsa mantıksal olarak bu sadece şu an için değil, aynı zamanda geçmiş ve gelecek için de geçerlidir. Böylece Varlık ne geçmişte herhangi bir şekilde mevcut olmuştur ne de gelecekte olacaktır. O halde Varlık, Oluşu sadece şimdi ve burada değil, bilakis bütün Olmuş Olma hallerini de kategorik olarak dışlar. Bu anlamda Varlık ne geçmişe sahiptir ne de geleceğe, hatta düşünme süreci şuraya kadar götürülebilir: Varlık bağlamında geçmiş ya da gelecek gibi bir şey mevcut olamaz. Dolayısıyla Varlık bütün zamansallıklardan bağımsızdır, bu türden Varlık için zaman yoktur. Bu düşünce biçimi içinde Parmenides'in Varlık dediği şey ebedi, hareketsiz ve değişmezdir; ne oluşmuştur ne de yok olabilir. Varlık dışında hiçbir şey yoksa, o zaman Varlık'ın ne başlangıcı ne de bitimi olabilir, aksi halde bu başlangıçtan önce ve bitimden sonra da bir şeyin olması gerekirdi; Varlık olmayan bir şeyin, ama Parmenides'e göre böyle bir şey, bildiğimiz gibi, olamaz.

Bu anlamda Varlık aynı zamanda bölünemezdir de. Çünkü sadece ya kendiliğinden bölünen ya da dışarıdaki bir şey tarafından bölünen bir şey bölünebilirdir. Var-

lık'ın dışında hiçbir şey olmadığına göre dışarıdan bir şey onu bölemez; fakat kendiliğinden de bölünemez, zira bunun için de herhangi bir biçimde bir hareket durumuna geçmesi gerekir. O halde Varlık değişmez, bölünmez bir bütün olarak görülmek zorundadır. Onun tek ve bütün oluşu ikiliği kabul etmez. Varlık sayılabilir değildir; o sayıdan bağımsızdır, öyle ki sayılar ve sayılabilenler alanında yer almaz. Böylelikle Parmenides, herhangi bir şekilde sayılabilen ve dolayısıyla bölünebilen her şeyi hiçliğin alanına gönderir. Buradan da tat, koku, renk, ses, dokunma duygusu gibi bütün algıların hiçlik olarak görülmesi gerektiği sonucu çıkar. Çünkü bütün bunlar değişebilirdir, bölünebilirdir ve geçicidir. Algılar insanın düşüncelerinden ibarettir, içlerinde bir hakikat barınmaz. Sadece Varlık hakikidir, o hakikatle özdeştir.

Bu durumda akla şu soru gelir: Eğer insan, kendi algılarına güvenemezse Varlık'ı nasıl idrak edecek, onu nasıl bilecektir? Bütün algıların karşısına düşünmeyi koyuyor Parmenides, zira düşünmek her zaman Varlık'ın düşünmesidir. Parmenides'e göre bizim için düşünmemek mümkündür, ama Hiçlik'i düşünmek mümkün değildir. Çünkü onun dışlama mantığına göre, Hiçlik'in karşısında sadece Varlık vardır, öyleyse şu son derece açıktır: Düşünmek her zaman Varlık'ın düşünmesidir. Bütün düşünüş Varlık düşünüşüdür. Bu durumda geriye bir soru kalıyor: Hangisi önceydi, Varlık mı, Düşünüş mü, ya da hangisi öncüldü? Varlık'ın dışında hiçbir şey olamayacağı için Düşünüş Varlık'la özdeştir. Bu, Parmenides'in şu ünlü cümlesiyle muazzam bir şekilde ifadesini bulmuştur: "Bir ve aynıdır, Düşünüş ve Varlık."

Dike, Hak ve Adalet Tanrıçası, üstatlarına bu düşünme yolunu salık verir. Bu, sadece budur, hakiki bil-

ginin yolu. Bütün diğer yollar yanlış yollardır ve insanı zorunlu olarak onulmaz yanılgılara sürüklerler.

Tanı

Annegret, varoluşuna bir dönüm noktası getirecek olayı bekliyor. Bu konuda başkalarının görüşlerine de güçlü bir şekilde bağımlı. Ancak sürekli olarak, travmatik geçmişi ve iflah olmaz bugünü düşünüp durduğu için bir kısır döngü içine sıkışmış durumda. Sürekli düşünme süreci içinde Varlık parçalıyor ve bu yolla kendi sanal dünyasını oluşturuyor. Sonuç olarak da bir bütün olarak algılanması gereken şeyi, parçalara ayrılmış halde algılamaya zorlanıyor. O artık sadece karşıtlıklar biçiminde algılayabiliyor: iyi-kötü, kurban-katil, hak-haksızlık, inanç-kuşku, gerçekleşme-hayal kırıklığı, geçmiş-bugün. Onun algıları, bu kutuplar arasında oradan oraya sürüklenip duruyor. Bu karşıtlıkların herhangi bir ucuna ne kadar çok yaklaşırsa hayatı da o kadar şiddetli bir sarsıntı geçiriyor. O zaman da her şey kuşkulu, belirsiz, boş, anlamsız hale geliyor. Algılarının bu ikili durumuna hapsolduğundan, sonunda yapabildiği tek şey, kendisiyle ve gerçeklikle bir özdeşleşme ortaya çıkmayacak şekilde bütün gerçekleri birleştirmek oluyor. Sonuçta da kendini, kendi hayatının dışında kalan biri, kendi hayatında bir yabancı olarak hissediyor, ama kesinlikle öyle *değil*.

Böyle bir yaşam ancak bir ceza olarak duyumsanabilir; aynı zamanda, kesin kutuplara ayrılmış bir dünyanın esiri olarak, bu haksızlığın derinde yatan nedenlerini açığa çıkarmak da imkânsızdır. Çünkü haksızlık gerçeklik değildir, haksızlık olan sadece onun gerçeklik algısıdır, çünkü gerçekliğe uymamaktadır.

Annegret'in hayatında korku hâkim. Bilinmeyen bölgelere, tek bir adım bile atmaya cesaret edemiyor. Hayatı bir çember etrafında dönen ebedi bir tekrardan ibaret. Bu yaşama biçiminden kendisi de memnun olmadığı halde; bildiği rotadan çıkıp bilinmeyene ayak basmaktan duyduğu korku, boşa harcanmakta olan bir hayattan duyduğu acıdan daha büyük. Bu sürekli olumsuzlama mekanizması içinde, zaman denen şey de sadece bir yük haline geliyor ve Annegret onu ne üstünden silkeleyip atabiliyor ne da daha fazla taşıyabiliyor. Geçmiş (çocukluk günlerindeki inanışına duyduğu özlem) ile gelecek (kurtarıcı bir dönüm noktası beklentisi) arasında, oradan oraya savrulurken "şimdi"yi elinden kaçırıyor. Annegret'in zamanı nasıl geçireceğini, ne yapacağını bilememesinin asıl nedeni bu. Zira bütün başlangıçlar sadece "şimdi"yi gerektirmekle kalmaz, bilakis aslında onlar şimdinin ta kendisidir.

Şimdinin birleştirici bağı olmasa her şey zaman ve mekân içinde dağılıp gider. Yaşamın tüm çeşitliliği, bir bütün olarak sadece ve sadece aşırı bir zorlama olarak ortaya çıkar. Varlık'ın şimdi içindeki birliği, bütünlüğü kırılıp dağılır.

Terapi

Varlıktan kopmaya karşı yardımcı olabilecek tek şey, insanı Varlık'ın her şeyi kapsayan bütünlüğü içinde konumlandırmaktır. Buradan hareketle, amacın, Varlık'ın onulmaz parçalanmışlığını tekrar iyileştirici bir bütün haline getirmek olmalıdır.

Parmenides, felsefi şiirine tehlikeli bir araba yolculuğuyla başlıyor ve bu yolculuğun sonunda bir delikanlı

hakikatin ülkesine ulaşıyor. Parmenides'e dayanarak uygulanacak bir tedavinin başarısı, Annegret'i bütün korkularına rağmen, böyle bir yolculuğa çıkmaya heveslendirip heveslendirmemeye bağlı olacaktır. Bu anlamda Parmenides, cesur yolculukların ateşli bir savunucusu olarak düşünülebilir. Metrelerce kalınlıktaki bir korku duvarını yıkmanın tek yolu, böyle bir yolculuğu etkileyici bir biçimde betimlemekten geçer. Bunun için Parmenides, yazınsal dehasını ortaya koyacak ve şiirsel dilinin, Annegret'in korkusunun ebedi kısır döngüsünün dışına fırlatacak yırtıcı bir güce dönüşmesini umacaktır.

Böyle bir yolculuğa çıkış noktası, hayatın bir dönüm noktasına geleceğine dair bir umut olabilir. Parmenides böyle bir dönüşümün gerçekten olduğunu ve onu gerçekleştirmenin mümkün olduğunu gösterecek. Ama böyle bir dönüm noktasına ancak risklerle ve tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkmaya cesaret edenler varabilir; risklerin en başında da yeni olanın henüz kendini göstermediği bir anda, eski olanı terk etmek gelir.

Hakikat ulaşılmak ister! Hiç kimsenin ağzına pişmiş olarak düşmez, sadece oturup bekleyene görünmez, bilakis ona giden tehlikeli yolun göze alınıp harekete geçilmesini ister. Hakikat riske atılmayı ister. Ancak hakikati riske atabilenler, tekrar onun tarafından kucaklanabilirler. Bu kucaklanma esnasında da terk edilmişlik duygusunun boğucu sarmalından kurtulma şansı ortaya çıkar.

O halde Parmenides, her şeyden önce cesaret yaratmalıdır. Tedavi, bu riskli girişimin başarılı olacağına dair inancın oluşturulmasıyla başlar. Sadece bu inanç Annegret'in Parmenides'e güvenmesini sağlayacaktır. Bu başarıldıktan sonra, ancak o zaman hakikatin iyileştirici gücü ortaya konabilir.

Hakikat her zaman bütündür, her zaman sağlıklıdır, kutuplara ayrılmamıştır. Bunu fark etmek algının kökünden değişmesi anlamına gelir. Bir hayatın kronik parçalanmışlığı ancak onunla tedavi edilebilir. Algılama biçimindeki dönüşüm, onun o parçalanmışlığını tekrar bir bütün haline getirebilir. Gece şimdi artık sadece bir gece değildir, tersine artık o gündüzün içinde de bulunmaktadır. Bu, bir şeyin diğer bir şeyde aynı anda mevcut olma durumu, varlığın vücuda getirilmesi, şimdileştirilmesidir. Bunu algılamak, hakikatin bütünlüğü içine atılan iyileştirici adımın ta kendisidir. Böylece hakikat gerçek olan, kalıcı olan olarak kendini gösterir. Düşünmek şimdi artık düşünmektir, bizi korur, hiçliğin içine düşmemizi engeller. Bütün hayatın, her zaman, varlığın hakiki ve koruyucu bütünlüğü tarafından taşındığını idrak etmemizi sağlar.

Heraklitos
Hareket Halinde Kalmak

Bütün insanlar kendini tanıma ve
mantıklı düşünme yetisine sahiptir.
Heraklitos

Hayatı

Heraklitos, milattan önce 544-483 yılları arasında yaşadı; daha yaşarken büyük bir ün kazanmıştı. İçine kapalı, aristokratik kibirle dolu bir kaçık olarak görülüyordu. İnsanlardan ve onların gevezeliklerinden mümkün olduğunca kaçıyordu. Eski ve soylu bir ailenin oğlu olarak, bugünkü Türkiye'nin batı sahilinde bulunan Efes şehrinde dünyaya gözlerini açtı. İsteseydi ülkesinin kralı olabilirdi, ama o bundan vazgeçip krallığı kardeşine bıraktı. Her türlü gündelik politikadan nefret ediyordu. Bu yüzden hayatını zar oyununa ve felsefeye adamayı tercih etti, ki birazdan göreceğimiz gibi, bu ikisi onun için bir ve aynı şeydi. Onun yukarıdan bakan, aşağılayıcı tavırları yüzünden pek dostu yoktu. Ama her şeye rağmen, onun yanında kalanlar da onu bir aziz gibi görüyordu. Yaşlılığında vücudu ciddi şekilde su toplamaya

başladı. Bu hastalığını maceracı bir biçimde iyileştirmeye çalıştı. Diogenes Laertius, onun kendisini inek dışkısıyla ovdurduğunu, ama onları vücudundan atamadığı için de köpekler tarafından yendiğini yazıyor. Buna göre, biraz kaba bir ifadeyle, onun köpeklere yem olduğu söylenebilir.

Öğretisi

Burada, Heraklitos'un öğretisinin eksiksiz bir resminin verileceğini düşünenler, tam bir hayal kırıklığına uğrayacak. Değil eksiksiz bir resmini vermek, ona yaklaşamayacağız bile. Heraklitos'un, "Doğa Üzerine" başlıklı eserinin, sadece 130 sözden oluşan bir parçası günümüze kalmıştır. İlk çağda bile onun felsefesi zor anlaşılır bir felsefe olarak kabul ediliyordu. Bu da ona "Karanlık" lakabının takılmasına neden olmuştu. Ama Heraklitos'la ilgili en büyük yanlış anlamaya, onun o ünlü sözü, *panta rhei,* her şey akıyor, yol açmış olmalı. Bu parça, Heraklitos'un kendisine ait olmadığı halde, bütün Heraklitos felsefesinin temel ifadesi olarak yorumlandı. Bu yaklaşım, Heraklitos'u Parmenides'in en büyük karşıtı haline getirdi. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar gerçeği ortaya koydu ve ünlü filozofun felsefesi farklı bir şekilde yorumlanmaya başladı.

Heraklitos'un düşünce binasının merkezinde, Varlık ve Oluş arasındaki karmaşık ilişki yatar. Heraklitos'un dünyaya bakışı, şeyleri birbiriyle çelişen karşıtlıkları barındıran, kendileriyle ve birbirleriyle ilişki içinde olan nesneler olarak görür. Bu temel karşıtlıklar durumu, bütün süreçleri başlatan ve sürdüren şeydir. Ancak, şeylerin çatışmasında sürekli bir kaos durumu yoktur. Çatış-

ma karşıtlıkların bir dengeye ulaştığı yerde sonra erer ve bir uyum başlar. Heraklitos, bu uyumu bir lir örneğiyle anlatmaya çalışır. "Kendi kendisiyle çatışmanın nasıl olduğunu gözünüzde canlandıramıyorsunuz; birbirine karşıtlığın yarattığı bütünlüktür bu, yay ve lir gibi". Aslında Heraklitos'un dikkati, pek de karşıtlıklar üzerine yönelmemiştir; tersine, onlardaki ortaklaşa olan şeye yönelmiştir. Peki, farklılıktaki ortaklaşalığı nasıl gözümüzde canlandıracağız? Karşıt çiftlerden en yalın olanını ele alalım: Evet-Hayır. Bir Evet, ilk bakışta Hayır'ı tamamen dışlar gibi görünür; tıpkı Hayır'ın Evet'i dışlaması gibi. Ama daha dikkatli ve ayrıntılı düşünüldüğünde görülecektir ki, her türlü Evet (olumlama), olumlamadığı diğer her şeyi olumsuzlar (Hayır). Ve tam tersi: Bir şeyi olumsuzlarsam aynı anda başka bir şeyi olumluyorum demektir. Mutlak bir olumsuzlama bile mantıksal olarak en azından bu olumsuzlamanın olumlanması olacaktır. Bir şeyin aynı anda karşıtını da içinde barındırması, karşıtlıkların ortaklaşalığı olarak anlaşılabilir ya da anlaşılmalıdır. Evet ve Hayır, Gece ve Gündüz, Genç ve Yaşlı, Heraklitos için prensipte aynı şeylerdir, bir madalyonun ön ve arka yüzü gibi; her iki tarafından farklı görünse de madalyon aynı madalyon olarak kalır. "Aynıdır, yaşayan da ölü de ve uyuyan da uyanık olan da ve genç ile yaşlı da, şeylerin içinde. Çünkü beriki diğerini barındırır ve aynı şekilde diğeri berikini barındırır." Karşıtını içinde barındırma, gerçekliğin özüdür; bütün karşıtlıklar sürekli olarak birbirlerini sınırlar, birbirleriyle iç içe girerler. Bu dinamiği deneyimlemek ve bu deneyimden hareketle, bütün karşıtlıkların gizli birliğini idrak etmek (bilmek) gerekir. Bu birliği ve onun idrak edilmesini (bilgisini) Heraklitos, Logos olarak nitelendirir.

Varlık ve Oluş arasındaki ilişki bunun içinde yer alır. O, parıltısında şeylerdeki düzeninin içsel karşıtlıklar halinde ortaya çıktıkları ateştir.

Heraklitos, insanları Logos'u bilmeye ve bu bilgiye göre hareket etmeye çağırır. "Düşünmek büyük bir üstünlüktür ve bilgelik, hakikati söylemek ve şeylerin özüne göre hareket etmektir, ona kulak vererek." O halde dünyadan kopuk, yalnız bir eylem değildir düşünmek; düşünmek, söz ve eylemin yanında, özellikle bir şeyi daha talep eder: Kulak kabartmayı!

Tanı

Gerçi Annegret, değişim içinde kalıcı olanı arıyor ama bir yandan da kendini her türlü değişime kapatıyor. Çünkü değişimin ve kalıcılığın birbirlerini dışladığına inanıyor. Kendini güçlerin oyununa bırakmıyor, çünkü bunun altında ezileceğinden korkuyor. Sürekli olduğu yerde durmak suretiyle karşıtlıkları ilelebet sakinleştirmeye çalışıyor. Kendi hayat nehrini gözlüyor ve bu esnada sadece suyun akıp gittiği istikamete bakıyor. Bu bakış açısına ne kadar güçlü hapsolursa geçmişe olan özlemleri de o kadar şiddetleniyor; geçmişin, onu içindeki bütün kuşkuların ortadan kalktığı bir duruma ulaştıracağını umuyor. Geçmişe yönelmek suretiyle Annegret, hayatın talep ettiklerini ve sunduklarını gözden kaçırıyor. Bunun açık ifadesi bodrumdaki gizli bölmedir; oraya sadece alkolü değil, âdeta kendini de saklamaktadır. Bodrum aynı zamanda karanlık bir yer olarak, geceyi ve uykuyu da simgeler. Sürekli olarak bodruma inmesi, onun, annenin korumasındaki, bütün çelişkilerden muaf zamanlara olan özleminin ifadesidir. Ağabeyinin ölümüyle bir-

likte, kendi içinde kapalı bir bütün olan çocukluk parçalanmıştır. Hayat, en köklü çelişkisi içinde, büyük bir şiddetle kendini ortaya koymaktadır. Çocuk ne anlayabildiği ne de hazmedebildiği bir çelişkiyle karşı karşıya olduğunu görmektedir. Annegret, hayatını birbiriyle uyuşmayan iki parçaya ayırmıştır. Çocukluktan kalan bir çaresizliğin ifadesi olarak bu ayrılma, bugüne kadar sürmüştür. Durmadan kendi hayatı üzerine düşünmekte, ama her şeyiyle kendini hayatının dinamiklerine bırakmamaktadır. Hayat onun için sadece bir yük haline gelmiştir.

Hayatın ona haksızlık ettiğinden şikâyet ediyor, ama bu haksızlığın en büyük failinin de kendi olduğunu unutuyor. Oğluna ve kocasına gerçek babanın kim olduğu gerçeğini söylemeyerek, kendini ve diğerlerini haksız bir ilişkiler ağı içine sokmuştu. Kendini bir kurban olarak görüyor ve kendi fail rolünü kendine itiraf edemiyor. Fail ve kurban bir madalyonun iki yüzü gibi onun içinde gizlenmektedir oysa.

Hayatın dinamiğinden kopmuş halde, hayatında meydana gelecek büyük bir dönüm noktası bekliyor. Ama her dönüşümün ancak dinamik bir sürecin parçası olabileceği gerçeği yüzünden de bu bekleyiş boşa çıkacak.

Terapi

Hayat ateşini canlandırmak! Her şey, çelişkilerin sadece hayatın bir parçası olarak kalmayıp hayatın bizatihi çelişkilerin daimi sonucu olduğunu idrak etmeye bağlıdır. Düşünme sürecini bunu kavrayacak şekilde sürdürmek gerekir. Bu yüzden tedavi önerisi, alışılmamış bir güçlü-

ğe kalkışmayı öğütlemekle başlamak durumunda. Bunun en önemli kısmını, kişinin kendini başkalarının çok çeşitli düşüncelerinden uzak tutması oluşturur; bu bütün duyuları öncelikle özgür kılacak, kendini tanımaya giden yolu temizleyecektir. Heraklitos, gerçekliğin hakiki özünün sadece onunla çarpışmayı göze alana verileceği konusunda kuşku bırakmıyor. Kendini araştırmak, varlığın oluşturduğu kapalı bir bütün olan düşünce sistemini deşmek anlamında, gerçek bir çatışmadır. Bu çatışan düşünme süreci, düşüneni, hayatın bütün çeşitliliğine açık hale getiren bir dinamiğin içine sokar. Bu şekilde kazanılan açık olma hali, hayatın yakıcı sorularına sürekli yeni ve şaşırtıcı yanıtlar bulmak için en önemli ön koşuldur.

Kendini araştırmak gerilimlerle dolu maceracı bir girişimdir; zorunlu bir donukluğun iplerini ancak böyle bir girişim çözebilir. Hayatın dinamiği hissedilir hale gelir ve meydana gelen her şeyin, kendi karşıtından doğduğu sürece meydana geldiği bilinci giderek olgunlaşır. Düşünmenin kendisi de bu dinamiğin bir parçası olduğu için; yavaş yavaş, sürekli dönüşüm sürecinin sırrına ermeye başlar ve nihayet, hareket edenden geriye kalan nedir sorusuna, kendi yanıtını vereceği gerçeğini kavramaya başlar. Her şey daimi bir oluş ve yok oluş sürecine tabi olduğuna, her şey sürekli ve durdurulamaz bir hareket halinde olduğuna ve bu hareket hali içinde hiçbir şey baki kalamayacağına göre; geriye kalan tek şey, bütün süreçlerde, bu hareketin kendisidir yani kalıcı olan tek şey harekettir. Filozof, bu paradoksu şu örnek üzerinden açıklar: "Hareket halinde kalın! Hayat nehrinizin kenarında daha fazla dikilmeyin, nehrin içine girin, o zaman akıp gelen ve akıp giden suyun karşıtlıkları

tarafından taşındığınızı göreceksiniz. Dinlenmenizi de bu nehrin içinde gerçekleştirin. O zaman, gelen ve giden suyun dönüşüm noktasını kendi bedeninizde hissedeceksiniz." İşte bu dönüşüm noktalarında, bizi Varlık ve Oluş'un sırrına ermeye hazır hale getirecek tuhaf bir dinginlik gizlidir. Böylece, güvenli çocukluk dönemine duyulan geriye dönük özlem, bu şekilde aşılmış olur.

Sokrates
Bilmemek Mutluluktur

İhtiyacım olmayan ne kadar çok şey var!

Hayatı

Sokrates, bugün bildiğimiz şekilde, hiçbir zaman olmadı. Bu görüş, oldukça ciddi uzmanlar tarafından büyük bir kararlılıkla savunulmaktadır. Gerçi Atina'da adı Sokrates olan bir adamın yaşamış olduğunu yadsımıyorlar, ama bu adamın kim ve ne olduğu hakkında elimizde hiçbir kesin bilginin olmadığını söylüyorlar. Onlara göre, bizim kafamızda canlandırdığımız Sokrates, edebî bir kurmacadır.

Yine de eğer, Sokrates'in hayatını ve öğretisini tanımak istersek; yapmamız gereken şey, onun öğrencilerinden olan Platon'un diyaloglarına, komedi yazarı Aristofanes'in metinlerine, tarihçi Xenophon'a ve filozof Aristoteles'e yönelmek olacaktır. Bu, yer yer birbirleriyle ciddi şekilde çelişen kaynakların, Sokrates hakkında, tarihsel anlamda güvenilir bilgiler verip vermeyeceği sorusu ise bugünkü bilgiler ışığında, yanıtsız kalacaktır.

Yine de elimizde bulunan kaynaklara inansak bile, Sokrates'in hayatına dair, oldukça sınırlı bilgiye ulaşırız.

Sokrates, MÖ 470 yılında, heykeltıraş Sophroniskos ve ebe Phainarete'nin oğlu olarak Atina'da dünyaya geldi. Önce baba mesleğini öğrendi, ancak pek yerine getirmedi, yerine getirdiğinde de oldukça özensiz çalışıyordu. Kısa süre sonra kendini tamamen felsefeye verdi. Şehir meydanlarında dolaşıyor, sıradan insanlara seslenerek onları felsefi tartışmaların içine çekiyordu. Gönüllü olarak üç savaşa katıldı ve kısa sürede cesaretiyle ün yaptı. Günümüzde huysuz kadının prototipi olarak görülen karısı Xanthippe'den üç oğlu oldu. Sokrates, MÖ 399 yılında yargıç önüne çıktı. Suçu gençlerin ahlakını bozmak ve Atina'nın eski saygın tanrılarının yerine yenilerini koymaya çalışmaktı. Mahkeme sonucunda idama mahkûm oldu. Aslında çok kolay kaçabilecekken Sokrates bu karara boyun eğdi. İçmesi gereken zehri hapishanede son ana kadar konuşmayı sürdürdüğü en güvenilir öğrencilerinin yanında içti.

Öğretisi

Bugün elimizde Sokrates'in yazdığı tek bir satır bile yok. Felsefi konuşmalarına dair öğrencileri tarafından alınmış notlar da yok. Bu yüzden, eğer onun felsefesini tanımak istiyorsak Platon'un erken dönem diyaloglarına bakmak zorundayız. Ancak bu diyalogların, gerçekten Sokrates'in felsefesini mi ortaya koyduğu, yoksa Platon'un, kendi felsefesini onun ağzından mı anlattığı belirsiz kalmaya devam edecektir. En azından bazı ipuçları Platon'un, bu erken dönem diyaloglarda hocasının özgün felsefesine sadık kaldığını, ancak daha sonraki metinlerde giderek kendi felsefesini ortaya koymaya başladığını gösteriyor. En azından bu son dönem metinlerin-

de ortaya konan felsefe, Xenophon'un da tanıklık ettiği Sokrates felsefesi ile uyuşmuyor.

Bugün Sokrates denince akla ilk gelen şey, onun şu ünlü sözüdür: "Bilmediğimi biliyorum." Bu söz haklı olarak çağlar boyunca yorumlanagelmiştir. Bu, kendi bilgisizliğinin bilgisi, Sokrates'in insanları taş taş üstünde bırakmayan o ünlü felsefe tartışmalarına çekmek için kullandığı en önemli temellerden biriydi. Sokrates, önce muhatabını hiçbir şey bilmediğine ikna eder. Çünkü ancak böyle bir noktadan hareketle, insan yanlış düşüncelerin kıskacından kurtulabilir ve hakiki bilgiyi aramaya hazır hale gelebilir. Konuşmalarda Sokrates için önemli olan, örneğin mutluluk, erdem ya da iyi konusundaki bazı sorulara sağlam yanıtlar aramak değil, tersine önceden edinilmiş ya da başkalarından devralınmış katı düşünceleri sarsmaktır. Bu sarsmanın hedefi alçakgönüllülüktür. Çünkü sadece alçakgönüllüler entelektüel gösterişin ve kibrin ayartmalarına direnebilirler.

Sokrates, iki insan arasındaki konuşmaya değer verir. Her şeyi insanların başından aşağıya boca etmek, ona göre felsefeye hiç de uygun bir şey değildir. Sonradan Cicero, onun hakkında şöyle diyecektir: "Sokrates felsefeyi gökyüzünden geri çağırdı ve onu insanların şehirlerine ve evlerine yerleştirdi." Merkezde her zaman insan vardır. Bütün felsefi sorunların hedefi ve mekânı insandır. Buna göre, felsefenin yeri, insanların bir arada oldukları mekânlardır yani sokaklar ve meydanlar. Sokrates'i oralarda çıplak ayakla dolaşırken ve zorlayıcı bir soru cevap macerasına sürüklemek için birilerini ararken görürüz. Bütün bunların altında tek bir temel soru vardır: Mutlu bir hayat nasıl başarılabilir?

Sokrates, bunun yanıtını somut deneyimler dünyasından yola çıkarak arıyor. Bu sadece, tek tek şeylerden

hareket edip bütüne ulaşan bir felsefe olmakla kalmaz; aynı zamanda herkesin meselenin ne olduğunu hemen anlaması ve Sokrates'le bir sohbete başlama cesareti göstermesi gibi bir avantajı da beraberinde getirir. Eğer insanlarla konuşmak istiyorsanız işe onların tanıdığı şeylerden söz etmekle başlamalısınız. Sokakta birinin gelip size şöyle bir şey sorduğunu düşünün: "Olduğu biçimiyle olanın şöyle ya da böyle olan her şeyin *prima causa*'sı olduğunu düşünüyor musunuz?" Bu soruyla birlikte, sohbetin başlamadan bittiğini görmek için kâhin olmaya gerek yok. Sokrates başka bir yöntem deniyor. Örneğin güzel bir gülü, yani ilk bakışta felsefeye dair herhangi kuşku uyandırmayan bir nesneyi sormakla başlıyor. Ama konuşmanın akışı içinde, kabaca söylersek, ağaçtan sopaya geçiveriyor. Eğer güzel bir gül varsa o halde, güzel olan başka şeyler de vardır. Gül ve diğer bütün güzel şeyler, birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, bu farklara rağmen hepsinde ortak olan bir şeyin bir parçasına sahipler demektir: yani bizim örneğimizde, Güzel'in. Bu ortak olan şey, Sokrates sorularının asıl hedefidir. Erdemi, adil davranışı, mutluluğu ya da başka bir şeyi ele almaya başladığında, esas mesele her zaman, bizim tekil olarak gördüğümüz bir şeyin özünü bulup çıkarmaktır. Ancak örneğin erdemin özünün ne olduğunu bilirsek erdemli davranabiliriz. Çünkü hiç kimse, diyor Sokrates, bilerek kendine ya da başkasına zarar vermez. O halde adil olmayan davranış, bilgisizliğin sonucudur. İyiyi bilmek ve onu gerçekleştirmek aynı şeylerdir. Böylece, şeylerin özünü görmek, mutlu bir yaşamın garantisi haline gelir.

Tanı

Annegret, bilgisizlik içinde bir yaşam sürüyor. Gerçi insanın ne yapması gerektiğini bildiğine inanıyor, örneğin kocası öldüğünde yas tutması gerektiğini biliyor, ama bu "bilgisini" bir eyleme çeviremiyor. Burada da hayatının geri kalanında olduğu gibi, sözde bir bilgi söz konusu. Annegret, ölçmeden biçmeden, başkalarının düşüncelerini alıyor ve onları kendi hayatının eylem ölçüsü haline getiriyor. Hayatı boyunca yaptığı sayısız fedakârlıkların, eninde sonunda hakkınca ödüllendirileceğini umuyor. Ancak bu umut, bir hayal kırıklığına dönüşmeye mahkûm bir umuttur, çünkü fedakârlıkların kendisi bile yanlış yönlendirilmiş bir hayatın ifadesinden başka bir şey değildir. Kocasından ayrılamadı, çünkü başkalarının ne diyeceği ona kendi gerçeğinden daha önemli görünüyordu. Bu açıdan, evliliği boyunca yaptığı fedakârlık aslında anlamsızdır ve bu yüzden de ödüllendirilemez. Yanlış kararlar zincirinin ilk halkası, o kişiyle evliliğe adım atmaktı. Yalnız kalma korkusu yüzünden evlendiği için, bu yanlış seçimin onu başka yanlış kararlar vermeye götüreceği kesindi. Böylece ikili bir hayata başladı: Bir tarafta sözde düzgün giden bir aile hayatı, diğer tarafta kocasına duyduğu antipati, kaçamaklar, başkasından olduğu neredeyse kesin olan bir çocuk ve alkol. Bu ikili yaşam, onu sürekli olarak kendine ve başkalarına yalan söylemeye zorladı. Hep gerçeğin üzerini örtmeyi tercih etti ve sonuçta da hiçbir zaman sorunların temeline inemedi. Onun, hayatta her şeyin kuşkulu olduğu, tutunacak sağlam bir şey olmadığı yolundaki duygusunun asıl nedeni de buydu.

Kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkilerdeki samimiyet eksikliğinin bir sonucu olarak, hiçbir zaman ger-

çek dostluklar kuramadı. Kendini tanımaya yönelik eleştirel iç diyalog eksikliği, onun diğerleriyle de gerçek diyaloglar geliştirmesini önlüyordu. Oysa doyurucu ilişkiler kurabilmek için bu vazgeçilmezdir, özellikle de yeni partner arayışında.

Başkaları tarafından takdir edilme arzusu da onun kendini aslında yeterince takdir etmemesi yüzünden gerçekleşemezdi. Takdir etmek bilmeyi gerektirir. Ama Annegret, hayatı hakkındaki gerçek bilgileri gizlediği için, hiçbir zaman böyle bir takdir göremezdi. Davranışlarıyla bilgi eksikliği arasındaki ilişki de böyleydi. Bu ilişki kurulamadığı sürece doğru davranışı da bulamıyordu.

Annegret, oğlunun kendini geri çekmesinden yakınıyordu. Ama hiçbir zaman, onun için "en iyisinin" ne olduğu konusunda onunla gerçek bir konuşma yapmamıştı. Sessizce, kendi düşüncesine göre en iyi olanın, oğlu için de en iyisi olacağını varsaymıştı. Bu en iyinin eleştirel bir sorguya tabi tutulması ne kendi içinde ne de oğluyla olan diyaloglarında gerçekleşti.

Bilgileri sadece üst üste yığmak suretiyle acı geçmişinden kurtulabileceğini sandı. Ama bu da başarısızlıkla sonuçlandı. Yoksul ve eğitimsiz köylü geçmişi, her zaman onun başkalarını kıskanmasına yol açtı. Okulda, üniversitede ve mesleğinde edindiği bilgiler gerçek bir bilgiye dönüşmedi, tam tersine ona her zaman engel oldular. Bilgi onda kendini tanıma içeriğinden yoksun bir bilgiydi.

Annegret, kendini duygusal olarak sınırsız derecede boş hissediyor. Bu sınırsızlığın bir alçakgönüllülük eksikliğinin ifadesi olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur, zira yüzeysel bilgi fazlalığı gerçek bilgisizliği görmeyi engeller; oysa kendi sınırlarını hissetmeye başla-

ması, bu gerçek bilgisizliği ortadan kaldırmasıyla mümkün olabilirdi.

Terapi

Hedef, sarsarak iyileştirmektir. Annegret ile yapılacak bir felsefi konuşma, onu kendi varlığıyla uyum içinde olacak bir bilgiye yönlendirmeli. Bütün farazi bilgilerin, bütün hazır düşüncelerin, sadece başkalarından devralınmış bakış açılarının; Annegret genel gerçek bilgisizliğini ortadan kaldıracak bir bilgiye yönelinceye kadar adım adım sarsılması, yerlerinden oynatılması gerekiyor. Bu ilk ve kesinlikle en önemli adımdır, çünkü ancak bu, Annegret'i hayatında ilk kez güvenli bir bilgiye ulaştırabilir. Bu bilgi Annegret'in yalnızca bilgisizliğinin farkına varmasını değil, aynı zamanda kendi gerçek durumunun ne olduğunun farkına varmasını da sağlayacaktır. Bu bilginin nesnesinin yine bilgisizlik olması, çelişkili olsa da bunun iyileştirici etkisi tam da burada yatar; zira bu bilgisizlik gündelik işlerde farklı düşüncelerden arınmış olarak hareket etmemizi sağlar. Bu türden bilgisizlik, düşünce ve söylemlerin orada burada kullanılmasına yönelik hiçbir şey içermez. Bilginin bilgisizlik haliyle sınırlandırılması bağışıklık kazanmış bir alan yaratır. Bilgisiz olma hali bu anlamda, kuşkulu düşüncelerin boş sınırsızlığından bir kurtuluş biçimidir. Bilmediğini bilmek sınırlar oluşturur; bilmeyen kişinin kendini tanımasına ve kendini eksiksiz takdir etmesine yardımcı olacak bir bölgenin sınırlarını çizer.

Bu noktadan itibaren Annegret, başkalarının onu takdir etmesi için verdiği yorucu mücadeleyi artık sürdürme ihtiyacı hissetmez. O artık, ona gerçek bilginin

ülkesine yapacağı yolculuklar için sürekli kullanabileceği bir çıkış noktası bulmuştur. Orası bütün kendine aşırı değer vermeleri, kibirleri, dolayısıyla da aşırı zorlanmaları ortadan kaldıracak bir alçakgönüllülük alanıdır. Artık hiçbir şey başkalarının iradesiyle olmaz, artık gerçekleri saklamanın, yalanlar söylemenin gereği kalmamıştır; çünkü huzurlu bir alçakgönüllülüğün hâkim olduğu, varoluşun güvenli bir şekilde hissedildiği bir yere varılmıştır. O andan itibaren Annegret, gerçekleri bulup çıkarmaya ve onları kendine ve başkalarına söylemeye hazırdır. Oğluyla, her ikisini de gerçekten ilgilendiren konuları konuşabilecek duruma gelmiştir. Gerçek bir eş ve doyurucu bir ilişki kurabilmek için gereken ortam bu şekilde gerçekleşmiş olur.

Platon
Güneş ve Varlık

Gerçek varoluşa yaklaştığında ve ona bağlandığında ve böylece akla ve gerçeğe eriştiğinde, artık bilgiye de ulaşmıştır. O zaman gerçekten yaşamaya başlar ve acılarından kurtulur.

Hayatı

MÖ 427-347 yılları arasında yaşamış olan Platon, Atina yüksek sosyetesine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ailesi atalarına gururla bakıyor, baba tarafının Atina Kralı Kodros'un soyundan geldiğini söylüyor, anne tarafını da yedi bilgeden biri olan Solon'un soyuna dayandırıyorlardı. Oğullarına koydukları isim bile onların kendilerini nasıl gördüğünü ve soylarını nereye dayandırdıklarını, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gösteriyordu. Ona Aristokles (aristos: en seçkin kişi, kles/-kleitos: ünlü) adını verdiler. Kelime anlamı "genişlik" olan Platon adı ona, muhtemelen yaptığı sayısız güreşlerde gösterdiği muazzam kuvveti nedeniyle çok sonradan verildi.

Seçkin yetiştirilme tarzı ve aldığı eksiksiz eğitimin yanında, gençliğinin de Atina'nın kültürel açıdan parladığı yıllara denk gelmesi, onun için büyük bir şanstı. Ai-

lesi devletin politikasını oluşturan önemli pozisyonlardan birine sahip olduğu için Platon da politik bir kariyer yapmayı umuyordu. Ama bu planları gerçekleşmedi ve bunun üzerine Platon edebiyata yöneldi. Henüz yirmi yaşındayken Sokrates'le karşılaştı ve bu karşılaşma onun hayatını kökünden değiştirdi. O andan itibaren kendini tümüyle felsefeye ve onun yayılmasına verdi.

Aşağı İtalya ve Siraküza'ya yaptığı üç yurtdışı gezisinden sonra Pisagor felsefesiyle ve Tiran Dionysios'la temasa geçti. Gerçek bir felsefe sarhoşluğu içinde, kendi devlet idealini, bu iktidar sahibi için çekici hale getirmeye çalıştı. Dionysios, Platon'un uyarılarından öylesine heyecanlandı ki onu derhal köle haline getirdi ve onu ancak Annikeris adında biri satın alarak kölelikten kurtardı. Ancak başına gelen bu felaketten hiç ders almayan Platon, genç Dionysios'un sarayına girmek için üç deneme daha yaptı. Ancak bunlar da kaçarak canını zor bela kurtarmasıyla sonuçlandı.

Başına gelen bütün bu belalardan sonra, Platon nihayet Atina'ya yerleşti ve daha o zamandan ünlü olan akademiye çekildi. Söz konusu akademi, bundan yaklaşık bin yıl sonra Sezar Justinian tarafından kapatılacaktı. Platon, akademide ihtiyacı olan toprakları buldu. Kendi öğretisinin hocası ve ustası olarak, Atina'nın ve bütün ülkenin seçkin gençlerini eğitti. Öğrencilerin biri de tıpkı Platon gibi, sonradan dünya çapında ün kazanacak olan Aristoteles'ti.

Öğretisi

Devlet adlı ünlü eserinin yedinci kitabında Platon, Sokrates'e, o ünlü mağara benzetmesini anlattırır: Bir mağa-

rada, doğdukları andan itibaren ellerinden ve boyunlarından sımsıkı bağlanmış insanlar yaşamaktadır. Her türlü hareket imkânından yoksun halde, tam karşılarında duran mağara duvarına bakmak zorundadırlar. Arkalarında ise üst tarafından ateş yanan daha alçak bir duvar vardır, ateşin soluk ışığı mağarayı az çok aydınlatır. Bu duvarın önünden çeşitli nesneler geçirilmekte, bu nesnelerin gölgeleri de mağaranın duvarına yansımaktadır. Bu nesneleri taşıyanlar, zaman zaman kendi aralarında konuşurlar ve konuşmalarından bazı parçalar mağarada yankılanır. Mağaranın bağlı sakinleri, sadece bu yankılanan bölük pörçük sesleri duymakta ve duvara yansıyan gölgeleri görmektedir. Öyle bir şekilde bağlanmışlardır ki, kendilerini ya da kendileriyle birlikte orada bağlı olanları da göremezler. Yine ancak, duvara yansıyan kendi gölgelerini görebilirler. Mağaranın sarp ve dik bir yoldan ulaşılabilen tek bir çıkışı vardır. Şimdi, eğer biri gelir de orada bağlı olanlardan birinin bağlarını çözer ve çıkışa doğru duvarın, ateşin ve nesneleri taşıyanların yanından geçirip çıkışa götürür, oradan da gün ışığına çıkarırsa ne olur? Platon, onun buna direneceğini söyler, çünkü daha önce hiç yürümediği için ayakları tutmayacak, daha önce hiç ışık görmeyen gözleri açılmayacaktır. Hemen mağaraya geri dönmek isteyecektir, çünkü orada her şey kendisine göre düzenlenmiştir. Dışarıda ise ışıktan gözleri kamaşmış halde ne bir şey görebiliyor ne de algılayabiliyordur. Ancak uzun bir alışma süreci sonunda nesneler onun için belirginlik kazanmaya başlayacaklar ve en sonunda her şeyi güneş ışığında görmeyi başarıncaya kadar oldukça uzun bir süre geçecektir.

Platon, bu benzetmeyle kendi felsefesinin (bilinen adıyla İdealar Öğretisi), en temel düşüncesini somutlaş-

tırmaya çalışmıştı. Mağaradan ışığa çıkmak, düşüncenin görüngüler dünyasından hakiki varlıklar dünyasına çıkmasını temsil eder. Bu noktada, Varlık'ın dışında hiçbir şey olamayacağını söyleyen Parmenides'ten ayrılır. Mağara duvarındaki gölgeler, gerçi aldatıcı görüntülerdir ama bir şekilde de oradadırlar. Bununla beraber, onların varlıkları, doğrudan doğruya duvarın arkasından geçirilen gerçek nesnelere bağlıdır. O halde gölgeler varlıktırlar ama bağlı oldukları nesnelere göre daha az varlıktırlar. Platon, buradan şu sonuca varır: Bir varlık, bir diğerine ne kadar az bağlıysa o kadar çok var olandır. Başka hiçbir varlığa bağlı olmayan varlıksa, Platon'a göre, en yüksek ideadır ve mağara benzetmesinde bu güneşe tekabül eder.

Platon, bütün varlıkların ilksel temelini bulmaya çalışır. Yani bütün varlıkları varoluşa iten şey nedir? Platon, maddi nesneler dünyasından, onların her türlü değişimden arınmış idealar dünyasına geçişini de sorgulayarak işi adetâ iyice zorlaştırır. İdeaların ideası, bir anlamda patronların patronu, ona göre iyinin ve güzelin ideasıdır. İnsana düşen görev, yorucu düşünce süreçlerinden geçerek iyinin ve güzelin ışığını görebilmektir. Onu mutlu bir ruh haline sokacak olan budur. Platon, herkesin doğmadan önce ideaların ışığını görmüş olduğunu farz eder. Yorucu düşünce süreçleri aslında insanın, bedenin doğumundan ve algı dünyasının giderek iyice belirsiz hale gelişinden sonra unuttuğu şeyi hatırlamaya çalışmasından başka bir şey değildir.

Tanı

Annegret, aldatıcı görüntüler dünyasında yaşamaktadır. Her şeyden kuşku duymasına rağmen içinde bulunduğu

dünyanın, aslında gerçek dünyanın aldatıcı bir görüntüsünden ibaret olabileceği fikrine bir türlü gelemez. Sırf görüntüler ve düşünceler dünyasına öylesine hapsolmuştur ki çevresindeki her şeyin bir yalana dönüşmesi zorunlu hale gelmiştir. Burada da en büyük değeri, başkalarının söylediklerine vermektedir. Ama bu düşüncelerin aslında tıpkı kendisi gibi hapsolmuş olan insanların düşünceleri olduğu aklından bile geçmez. Yaşamını bir gölge olarak algılar ve bu gölgeleri içinden çıkılması mümkün olmayan tek gerçeklik olarak kabul eder. O sallanan gölgeler dünyasında, kendi hayati sorularına sağlam yanıtlar bulacağına inandığı için, hayatına sağlam bir zemin oluşturma çabası boşa çıkmaya mahkûmdur. Kendisi ve başkaları hakkında yargıları yanlıştır. İyinin ve güzelin ideasına olan bağının zayıf olması, kendi yaşamının da bitkin düşecek kadar zayıf kalmasına yol açıyor. Bu bitkin ruh hali içinde her şey ona boş ve anlamsız geliyor. Onun gölgeler dünyasındaki esir yaşamı, düzenli olarak bodrumdaki gizli bölmeye inmesiyle ifadesini buluyor. Oraya indiğinde adetâ mağaranın en karanlık köşesine, yani bütün varlıkların bir başkasına en çok bağlı oldukları bölgeye inmiş oluyor. Dolayısıyla, Annegret'in kendisinin de bir bağımlı olması, bize hiç şaşırtıcı gelmemeli.

Annegret, mağarayı hiçbir zaman terk etmedi. Sadece, ağabeyinin ölümünden önceki çocukluk dünyasında yaşadıklarına duyduğu özlem yüzünden bir şekilde hayatının değişmesini bekledi durdu.

Terapi

Daha fazla ışık! Annegret, mağara içindeki gölgeler dünyasından çıkmanın bir yolunu bulmak zorunda. İradesi

ve gücü, böyle bir çıkışı kendi kendine gerçekleştirmek için fazla zayıf olduğundan; Annegret'e, onu o sarp ve dik yoldan yukarı çıkaracak ve titreyen bacaklarıyla yürümekte zorlandığında ya da ışığın acemi gözlerine verdiği acı fazlalaştığında destek olacak biri gerekli. Işık, onun herhangi bir şey algılamasına fırsat vermeyecek kadar gözlerini kamaştırdığı ve tekrar bildiği ve gerçek olduklarına inandığı gölgelerin dünyasına geri dönmek istediği zaman, onu orada tutacak biri. Başarı önemli ölçüde bu yardımcının tutarlılığına bağlı, eğer o başarısız olur da Annegret'in geri dönme direncine boyun eğerse bütün çabalar boşa gider. Bunun olmaması için de onun Annegret'i ışığa alıştırma konusunda kararlı olması ve asla vazgeçmemesi gerekiyor. Burada önemli olan bir nokta da Annegret'i fazla zorlamamak ve o kaybettiği, bildik dünyayı kaybetmekten duyduğu üzüntüyü ve ışığın gözlerine verdiği acıyı, dayanılmaz olduğu noktalarda kontrol etmektir.

Tedavi, gözlerin ışığa giderek artan oranda alışması üzerine kurulmuştur. Gerçeğin ışığı, her halükârda bütün acıları mutluluğa dönüştürecek güce sahiptir. Bu mutluluk durumu, ölümsüz ruhun doğumdan önceki vatanına geri dönmesidir.

Işığı görmek doruk noktasıdır, ama sürecin sonu değildir. Annegret, bilginin ışıklı zirvesinde bir daha dönmemecesine kararlı durmadığı sürece tedavi tamamlanmış olmaz. Gelirken göz kamaşması yüzünden sadece belli belirsiz görüp algılayabildiği nesneleri, şimdi yeni bilgilerinin pırıltısı içinde eksiksiz olarak görmek zorunda. Onların aldatıcı karakterlerini ancak şimdi açığa çıkarabilir. Sadece mağaraya geri dönerse eski hayatının aldatıcı görüntülerini tam olarak algılayabilecektir. Şey-

lerin varlıkları ve gölgeleri hakkında bilgi, ancak böyle bir geri dönüşle tamamlanabilir.

Bu yeni bilgiyle Annegret, sadece sınırsız bir evet diyebileceği bir şey bulmakla kalmadı, aynı zamanda kendisine doyurucu bir hayat görevi bahşedilmiş oldu: Şimdi bütün gücüyle gerçeğin kendini ortaya koymasına yardım edecek. Hayatında ilk defa gönüllü olarak böyle bir sorumluluğun altına girdi. Şimdi bilgisinin ışığında, mağaradaki komşularını zincirlerinden kurtarma ve onları o dik yoldan bizzat kendisi çıkarıp, onlara kendisine yeni bir hayata başlama imkânı veren, güneşi gösterme kaygısı taşıyor.

Aristoteles
İçindekini Gerçekleştir

İnsan yeni gerçeklere imkânı olan bir varlıktır.

Hayatı

Stageira, eğer Aristoteles'in doğum yeri olmasaydı, bugün antik coğrafya konusunda uzman olan kişilerin bile bilmediği bir yer olurdu. İleride, kendisine Stageiralı Aristoteles denecek, bu da Makedonya'nın küçücük bir köyünün, dünya çapında ün kazanmasına yol açacaktı. Aristoteles, babasının arzusuna uysaydı Stageira'da kalacak ve doktor olacaktı. Ne de olsa babası Makedonya kralının özel doktoruydu. Ama Aristoteles'in taşrada kalıp hayatını henüz pek bir önemi olmayan kralın hizmetinde tüketmeye niyeti yoktu. On yedi yaşındayken felsefe okumaya karar verdi. O zaman için bunun tek anlamı, Atina'ya gitmek ve Platon'un akademisine kaydolmak demekti. Aristoteles yirmi yıl boyunca, Platon'un ölümüne dek, akademinin önce öğrencisi sonra da hocalarından biri oldu. Platon'un yerine kendisi değil de Speusippos adında biri getirilince, buna oldukça içerleyen Aristoteles, akademiyi terk etti.

Makedonya'ya geri döndü ve iki yıllığına, ileride neredeyse Hindistan sınırına dayanan büyük bir imparatorluk kuracak olan 13 yaşındaki prens Alexander'ın (Büyük İskender) hocası ve eğitmeni oldu. Ancak genç prensin sarayındaki entrikalar yüzünden Aristoteles orada fazla barınamadı ve çareyi kaçmakta buldu. Atina'ya geri döndü ve etrafına kendi öğrencilerini topladı. Öğrenciler ve hocaları, derin felsefi konuşmalara dalmış vaziyette şehrin sütunları arasında dolaşıyorlardı. Bu da onlara, kısa süre sonra Peripatetikler (ortalıkta dolaşanlar) adının verilmesine yol açmıştı. Ama bu güzel ortam da fazla uzun ömürlü olmadı. Büyük İskender'in ölümünden sonra, Atina'daki politik hava birden değişti. Büyük İskender'le herhangi bir ilişki içinde bulunmuş olan herkese kuşkuyla bakılmaya ve sorgulanmaya başlandı. Büyük İskender'in eski bir hocası olarak aynı şeyin kendi başına da geleceğini düşünen Aristoteles, Atina'dan ayrıldı ve hayatının geri kalanını geçireceği köyüne geri döndü.

Öğretisi

Aristoteles, Platon'la birlikte antik felsefenin açık ara en önde gelen filozofu ve Batı düşünce tarihinin en önemli düşünürlerinden biridir. Felsefenin kendi içinde çeşitli disiplinlere ayrılması Aristoteles'le başlamıştır ve bu da Batı biliminin doğuşuyla neredeyse eş anlamlıdır. O zamanki mevcut bilim dalları arasında, Aristoteles'in üzerine kalem oynatmadığı hiçbir disiplin kalmamıştır. Eserleri; felsefe, tarih, politika, kozmoloji, biyoloji, tıp, filoloji, psikoloji, dilbilim ve mantık alanlarını kapsayan geniş bir bilgi birikimini ortaya koymaktadır. Bütün bunları burada özetlemek mümkün değil. Bu yüzden sadece

onun felsefi düşüncelerinin temel özelliklerine bakmakla yetineceğiz; yani mantık, metafizik ve etik konularındaki düşünceleriyle ilgileneceğiz.

Aristoteles, Platon'u gökyüzünden yeryüzüne indirmiştir. Platon, bütün varlıkların özünü sarsılmaz bir idea içinde görüyordu; Aristoteles ise bütün varlıkların içinde bir biçim olduğunu ve bunun kendini sürekli daha fazla gerçekleştirmek için madde ile ilişkiye geçtiğini kabul ediyordu. Platon'da, idealar dünyası ile görüntüler dünyasının arasındaki ilişkileri açıklamak henüz zordu; buna karşın Aristoteles, erişilmez bir yükseklikte duran ideaları şeylerin içine yerleştirmek suretiyle, son derece gereksiz bulduğu bu ikili dünya fikrini ortadan kaldırdı. Platonik idealar yerine, o her maddenin hâlihazırda içinde taşıdığı bir biçimden söz ediyordu. Palamut ağacının(madde) içinde, her zaman palamut (form) vardı. Gerçekleşen biçim tekrardan yeni bir biçimin doğmasına hizmet eden bir maddedir. Böylece maddi dünyayla maddi olmayan dünya arasındaki ayrım açık bir şekilde ortaya konmuş olur. Bütün hareket, prensip olarak, potansiyelden gerçekleşmeye giden yolda olma halinden başka bir şey değildir. İçinde kendi potansiyelini taşıyan bir şey kendini gerçekleştirmeye çalışır.

Bir mantıkçı olarak Aristoteles, ilksel ilkeyi (nedeni), bu sürekli hareketin dışında tutmaya uğraşmıştır. Bu temel ilkenin kendisi hareket içinde olamayacağından, zira o zaman onu neyin harekete geçirdiğini sorabilirdik; Aristoteles ilksel nedeni, hareket etmeyen bir hareket ettiricinin içinde görür. Tekil şeyler içinde bulunan potansiyeller kendilerini daha henüz gerçekleştirirken, kendisi hareketsiz olan hareket ettirici kendi bütün mevcut potansiyellerini gerçekleştirmiştir. Onda, potan-

siyel ile gerçekleşme özdeştir. Aristoteles, bu hareket etmeyen hareket ettiriciye Tanrı da der. Ancak o, Tanrı'yı bir kişilik olarak, bir yaratan olarak görmez. Zira bu hareketsiz hareket ettirici, şeyleri yaratmaz, bu dünyayla da hiç mi hiç ilgilenmez. O prensip olarak sadece kendisiyle ilgilenir, çünkü potansiyelle gerçekleşmenin özdeşliği içinde, pratik olarak kendinden başka hiçbir şeye yönelemez. Eğer kendi dışında bir şeye yönelirse kendi potansiyellerinin henüz gerçekleşmemiş bir yanı olması lazımdır ve bu da hareketsiz hareket ettiricinin bütün potansiyellerini gerçekleştirmiş olması fikriyle çelişir. Bir başka deyişle: Mükemmel olan, daha az mükemmel olan bir şey ortaya çıkaramaz, çünkü daha az mükemmel olanla girdiği temas yüzünden, kendi mükemmelliğinden kaçınılmaz olarak bir şey kaybedecektir. Hareketsiz hareket ettirici en yükseği, yani kendini düşünür. Tanrı, salt düşüncedir. Onun şeyler üzerindeki etkisi, onları adetâ kendine çekmesinden ibarettir. Her hareketin ve değişimin hedefi Tanrı'nın mükemmelliğini taklit etmektir. Bu, taklit içindeki dünya sonsuz bir kendini yaratma süreci halindedir. Sadece insan tam anlamıyla bu amacın bilincinde olabilir ve sadece o, kendi zihinsel çabası içinde Tanrısal zihinle bir birleşme gerçekleştirebilir.

Etik konusunda da Aristoteles, hocası Platon'a göre çok daha ayakları yere basarak ilerliyor. Gerçi Aristoteles de tıpkı onun gibi hayatının amacının mutluluk olduğuna inanıyor ama Platon gibi, ancak iyinin ve kötünün ideasını gördükten sonra doğru davranacağımız görüşünde değil. Doğru davranmak, bir alıştırma ve alışkanlık sorunudur. Erdemler, insanda tekrarlayan erdemli davranışlar yoluyla gerçekleşir. Potansiyel ve gerçekleşme arasındaki dinamik burada da can alıcı bir rol oynar.

İnsan potansiyel olarak erdemlidir, ama potansiyeli ancak erdemli davranış içinde serpilip gelişir. Erdemli davranışın ne olduğu ve onu nasıl tanıyabileceğimiz sorusuna, Aristoteles'in açık bir yanıtı var: Erdemli davranış önemli oranda ölçülülükten oluşur. Bütün aşırılıklardan, abartılardan kaçınmak gerekir. Erdem, her zaman iki aşırılığın ortasında yer alır. Ama bu orta yol ancak, kendine hâkim olma ve tutkularını dengeleme yetisine sahip olgun bir akla açıktır. Mutluluk, insanları geri kalan canlılardan ve nesnelerden özel bir biçimde ayıran şeyde, yani düşünme yetisinde gizlidir. Böylece bu yetinin sürekli olarak geliştirilmesi, doyurucu bir mutluluğa ulaşmamızı sağlar.

Tanı

Annegret, potansiyellerinin altında yaşıyor. Gerçi mutluluğa özlem duyuyor, ama bu mutluluğa ulaşmak için de hiçbir çaba göstermiyor. Pasif bir şekilde duruyor ve aktif bir şekilde kendi potansiyelini gerçekleştirmek yerine, kendini dış koşulların etkisine bırakıyor. Mutluluğun otomatik olarak gerçekleşmeyeceğinin tam anlamıyla farkında değil. Kendi hayatına karşı tutunduğu hatalı tavır, onu sürekli yanlış kararlara sevk ediyor. Buradaki en ağır nokta ise Annegret'in her zaman başkalarının iradesine göre davranmak zorunda olduğuna inanması. "İnsan kocası ölünce yas tutmak zorundadır!" Oysa tam da bu, kendisinden yas tutmasının beklendiği düşüncesi, onu yas tutmaktan alıkoyuyor. Yası tutulan tek şey, Annegret'in kendisinden beklenen davranışı yerine getirememiş olması. Yas tutmayı, dışarıdan kendisine zorla yaptırılmak istenen bir şey olarak algılıyor. Böylece

de kocasını kaybetmiş olmasının onun için gerçekten ne anlama geldiğini hiçbir zaman anlayamıyor.

Oğluyla ilişkisinde de benzer bir durum yaşıyor. Burada da kendi iradesine göre "en iyi" için hareket etmiyor, tersine sözde oğlu için en iyi olanı yapmak istiyor. Kendini, kendi yalıtılmış düşüncesinin yönetimine bırakıyor ve onu oğlu üzerinde gerçekleştirmek istiyor. Kendisi, nasıl yabancı taleplerin baskısını hissediyorsa ("insan yas tutmak zorunda") başkalarının da bu baskıyı hissetmesini istiyor ("ama ben sadece onun için en iyisi neyse onu istiyorum"). Her iki durumda da yabancıların ve kendi taleplerinin göreceli olduğunu düşünemiyor. Beklentiler mutlak kabul ediliyor ve böylece gerçekliği zorunlu olarak ıskalayan bir aşırılık ortaya çıkıyor.

Bu aşırı tutum, Annegret'in daha önce sözü edilen o sürekli kıskançlığında da kendini gösteriyor. Diğerlerinin sahip olduklarına ya da onların ne olduklarına aşırı değer veriliyor ve bu esnada kendi değeri küçültülüyor. Burada da orta yolu bir türlü bulamıyor. Ölçülülüğün gerçekleştirilememesi nedeniyle, durumu karşı tarafla ilişkilendirememesinin bir sonucu olarak, dünya darmadağın oluyor ve ona düzensiz, ayağını basacağı sağlam bir yerden yoksun, karanlık bir yer olarak görünmeye başlıyor. Aşırı olana kilitlendiği için Annegret, sadece iki aşırı ucun ortasında kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecek olan kendi içindeki potansiyelleri gözden kaçırıyor.

Terapi

Ölçülü olmak. Düzen yaratmak. Annegret için önemli olan, kendisiyle ve diğerleriyle ilgili tutumlarındaki eski

alışkanlıklarının yerine yenilerini yerleştirmek olmalı. Bu, bir tür alıştırma yapmakla gerçekleşebilir. Küçük küçük adımlar atarak, gerçekliğe olan bakışını keskinleştirebilir, böylece kendi durumunu daha iyi görmesini sağlayacak bir yaklaşım geliştirebilir. Öncelikli ve ön planda olan, hayatın normallik içine sabitlenmesidir. Gündelik hayattaki pratik deneyimlerden yola çıkılarak, Annegret'in kendi hayatının realitesini giderek daha fazla idrak edebileceği bir temelin oluşturulması gerekiyor. Bu da ancak Annegret'in, bütün eski düşünce kalıplarını çözümlemeye ve onların gerçek içeriklerini görmeye hazır ve istekli olmasıyla mümkündür.

Aristoteles felsefesine göre bir çözüm önerisi, Annegret'in kendi başarısızlığının nedenlerini berrak bir şekilde görmesini sağlayacak bir aydınlatma çalışması gerektirir. Aristoteles, düşünme yetisinin yükseltilmesini salık veriyor. Bu güçlendirme sürecinde Annegret, hayatını doyurucu bir şekilde sürdürememesinin nedenlerini, her şeyi belirleyen adaletsiz bir alın yazısında değil de kendine ve başkalarına karşı geliştirdiği davranış biçimlerinde yattığını görebilir. Bu öğrenme süreci içinde Annegret, daha önce hep kendi dışındaki şeylere bıraktığı kendi hayatının sorumluluğunu, yavaş yavaş kendi üzerine alabilir. Düşünme yetisinin yükseltilmesi soyut bilgi edinmeyi kastetmez, bilakis gerçek deneyim dünyasıyla ilişki içinde bütün potansiyellerinin somut olarak dinamikleştirilmesini ifade eder. Bu türden bir dinamikleştirme, işi, kaderinin kendiliğinden daha iyi bir yola girmesi gibi hayatında dışsal bir şeyin gerçekleşmesi umuduna bırakmaz. Böylece Annegret, başarılı bir hayatı olağanüstü bir olaya bağlama düşüncesinden kurtulur. Bütün olağanüstü şeylerin, aslında hayatını frenleyen bir "tek taraflı hale getirme biçimi" olduğunu fark eder.

Potansiyellerin dinamikleştirmesi demek, hayatın ortasına ulaşmak demektir. Bu ortanın sürekli olarak yeniden bulunması ve üzerinde egzersiz yapılması gerekir. Dışarıdan bir idea, bize bu ortanın neresi olduğunu öğretemez, bilakis onun somut durumun gereklerine uygun olarak her seferinde yeniden tanımlanması lazımdır. Bunun için de Annegret'in, kendini gerçekten gündelik hayatın deneyimlerine bırakması, onları bilinçli ve ayık halde algılaması ve kendi hayatından kaçmaya bir son vermesi şarttır. Hiçbir yüksek güç, hiçbir tanrı ya da her ne biçim altında olursa olsun hiçbir dışsal dönüm noktası onun hayatını değiştirmeyecektir. Tam tersine, o aşırı dışsallaştırma yüzünden bu etkenler, sadece potansiyelleri azaltan ve içsel yaşamı fakirleştiren nedenlerin ta kendisidirler. Potansiyellerin renkli çeşitliliği ancak ve ancak aşırılıkların ortasında serpilip gerçekleşme olanağı bulacaklardır. Gerçekleşme sadece ölçülülük içinde mümkündür, ölçüsüzlükte yaşam acılı bir boşluk içinde kaybolup gider. Orta yol, sınırlayıcı bir ölçüdür. Ölçülü olma egzersizleri düzen sağlar ve yeni, doyurucu bir yaşamın kapılarını açar.

Gerhard

Gerhard 48 yaşındadır. Bir ablası ve iki kardeşi vardır. Babası bir markette çalışan basit bir işçi, annesi bir muhasebe bürosunda yarım gün çalışan bir sekreterdi. Gerhard, ailenin ev hayatını oldukça düzenli, kuralların hâkim olduğu ve değişiklik açısından fakir olarak tasvir ediyor. Söylediğine göre annesi evde sürekli konuşuyor, babanınsa genelde söyleyecek pek bir şeyi olmuyordu. Gerhard 14 yaşındayken ağır bir bisiklet kazası geçirmiş. Üst dişlerinin büyük bir bölümünü bu kazada kaybetmiş. Uzun ve sancılı bir tedavi süreci yaşamış. Bütün estetik operasyonlara rağmen, ön dişlerinin gerçek olmadığı hemen ilk bakışta fark ediliyormuş. Bu yüzden okul arkadaşları onunla sık sık alay ediyor, bunlar da onu çok yaralıyormuş. Sonunda bu öyle bir noktaya varmış ki, Gerhard artık ağzını açmaya cesaret edemez olmuş. Bunun dışında bir zorluk çekmemiş okulda. Liseyi iyi bir dereceyle bitirmiş ve üniversitede biyoloji okumuş. Öğrenciyken tanıştığı eşiyle doktorasını yaptıktan sonra evlenmiş. Özel bir araştırma laboratuvarında oldukça yüksek maaşlı bir iş bulmuş. Kendisi çocuk iste-

memesine rağmen eşinin "sürekli dırdırlarına" boyun eğmiş ve "oldukça büyük" bir ev satın aldıktan sonra çocuk yapmaya razı olmuş. Kısa aralıklarla iki kızı olmuş. Şimdi kızlarının biri on iki, diğeri on dört yaşında.

Gerhard şu anki durumunu oldukça "yolunu kaybetmiş" olarak görüyor. Artık karısıyla konuşacak hiçbir şeyi yokmuş. Üstelik ilgi alanları da birbirlerinden çok farklıymış. Hemen her konuda da prensip olarak fikir ayrılığı yaşıyorlarmış. Çocukların eğitimi konusunda ilk başlarda onun da söyleyecek "birkaç sözü" varmış, ama karısı bu işi gerçekten de ondan daha iyi biliyormuş ve onun fikirlerini pek de ciddiye almamış. Bugün kızları "annelerine o kadar odaklanmış" durumdaymış ki, bazen o üçünün bir olup kendine komplo hazırladıkları duygusuna bile kapılıyormuş. Artık onlara bir şey söylemeyeli ve her şeyi oluruna bırakalı çok olmuş. "Üç kişiye karşı zaten hiçbir şansım yoktu." Gerhard, ailesinin onu tamamen yalnız bıraktığını ve onu hiç anlamadıklarını düşünüyor. Zaman zaman içinden "her şeyi bir kenara fırlatmak" gidip başka bir yerde her şeye yeniden başlamak geliyormuş.

Zamanının çoğunu iş yerinde geçiriyormuş ve sırf eve gitmemek için çoğu zaman gece yarılarına kadar orada kalıyormuş. İş arkadaşları ona "gerekli saygıyı" göstermiyorlarmış, ama kısa bir süre önce başka bir departmanda çalışan bir kadınla tanışmış; onunla "ruh eşi" olduklarını hissediyormuş. Gerçi kadın evli olduğu için onunla iş yeri dışında buluşup görüşmesi mümkün değilmiş ama zaman zaman gizlice telefonlaşıyorlarmış.

Birkaç ay önce, Amsterdam'da gerçekleşen bir uzmanlar toplantısı sırasında "korkunç bir gaf" yapmış. Bir akşam, birkaç meslektaşıyla birlikte bir randevu evi-

ne gitmiş ve orada kredi kartını çaldırmış. Bunu fark ettiğinde hemen kartı iptal ettirmiş ama yine de hesabından on bin Euro çekilmesini önleyememiş. Şimdi banka bu parayı ödemesini istiyormuş. Ama bir yandan yüksek ev taksitlerini öderken bir yandan da bu parayı ödemesi mümkün değilmiş. "Bu durumu eninde sonunda karıma itiraf etmek zorundayım, ama ardından gelecek sorulardan korkuyorum: 'Kredi kartını nerede kaybettin, karttan parayı kim çekmiş, bu dolandırıcılığı neden polise şikâyet etmiyorsun?' O zaman da bütün gerçeği anlatmak zorunda kalacağım. Parayı bir şekilde bulmanın çaresine bakmak zorundayım." Ama bu kadar parayı verecek bir arkadaşı hiç yokmuş, hoş zaten normalde de pek arkadaşı yokmuş.

Bunun dışında, hayatı zaten "ölü geçiyor"muş, son yıllarda kendini iyiden iyiye yemeye vermiş ve bu sonunda gerçek bir sorun haline gelmiş. Kendine ayıracak boş bir zamanı olduğunda ne yapacağını bilemiyormuş. Önünde duran böyle bir boş zaman, onu aşırı derece zorluyor, kendini yerinden nasıl kımıldatacağını bilemediği bir dağın karşısında kalmış gibi hissediyormuş. Bir doğa bilimci olarak yaşam süreçlerini açıklamakta zorluk çekmemesine rağmen, bilimin sınırları olduğunu da çok iyi biliyormuş. Aslına bakılırsa hayatına yüksek bir anlam katacak bir şey arıyormuş. Çocukluğunda ailesinden doğru dürüst bir dini eğitim almadığı için son zamanlarda farklı inanışları araştırmaya başlamış. Ama giderek şunu fark etmiş ki, bu alanda ne kadar çok okur ne kadar çok şey öğrenirse kendisi için hangisinin doğru olduğuna karar vermekte o kadar zorlanıyormuş. Son zamanlarda, birkaç haftalığına bir manastıra kapanma fikri, ona özellikle çok çekici gelmeye başlamış. "Belki

orada neye inanacağımı bulurum." Bunu dedikten sonra Gerhard, hemen şunu da eklemekten kendini alıkoyamıyor: "Ama sonuçta hiçbir şey kesin değil ve insan neye tutunacağını, tam olarak asla bilemez."

Epikür
İstek ve Mutluluk

Mükemmellikten ve bir haz uyandırmadığı zaman ona anlamsızca hayranlık duyanlardan nefret ediyorum.

Hayatı

MÖ 341-271 yılları arasında yaşayan Epikür, dört kardeşin ikincisi olarak Samos (bugünkü adıyla Sisam) Adası'nda dünyaya geldi. Ailesi, Atina şehrinden Samos'ta bir koloni kurma izni alarak adaya göç etmişti. Başarılı bir tarımcılık yapan babası, kısa sürede adayı refaha eriştirmişti. Epikür henüz 12 yaşındayken felsefeyle tanıştı. O sıralarda Samos'ta Platon'un felsefesini yaymakta olan Pamphilos tarafından eğitildi. Epikür 18 yaşına geldiğinde, iki yıllık askerlik görevini yapmak üzere Atina'ya gitti. Bu sayede orada felsefenin ana akımlarını tanıma fırsatı buldu. Büyük İskender'in ölümünden sonra Samos Adası tekrar eski sahiplerinin, yani İonyalıların eline geçti. Bunun üzerine Epikür'ün ailesi, Anadolu'daki Kolophon'a kaçtı. Epikür, orada erkek kardeşleri ve Mys adlı köleyle birlikte ilk sohbet grubunu oluşturdu; bu onun ileride oluşturacağı geniş topluluğun ilk nüvesi olacaktı.

MÖ 307 yılında, Epikür Atina'ya geri döndü ve orada bahçeli bir ev satın aldı. Burası kısa süre sonra Epikür'ün sık sık öğrencileri ve dostlarıyla toplandıkları bir yer haline geldi. Birkaç yıl içinde, Epikür'ün felsefesi ve karizmasıyla bir arada tuttuğu, sıkı bir arkadaş grubu oluştu. Epikür felsefesinden sapmalar kesinlikle kabul edilmiyordu; herkes her zaman büyük ustaları oradaymış gibi davranmak zorundaydı. Sıkı sıkıya uyulan bu kural, zamanla Epikür'ü öğrencilerinin gözünde neredeyse bir aziz mertebesine ulaştırdı. Epikür, 71 yaşında bir böbrek hastalığı sonucu hayata gözlerini yumdu.

Öğretisi

Epikür felsefesinin çekirdeğini korku, tutku ve acının üstesinden gelme oluşturur.

İnsanın iki temel korkusu vardı: Tanrılardan duyulan korku ve ölüm korkusu. Birincisi, tanrıların gerçek özünü kavramak suretiyle alt edilebilir. Onlardan korkmaya gerek yoktur, çünkü onlar insanların dertleriyle uğraşmazlar, sonsuz bir mutluluk içinde sadece kendileriyle ilgilenirler. Ruhu tanımak yoluyla da ölüm korkusu yenilir. Çünkü ruh, diğer her şey gibi, atomlardan meydana gelir ve bu atomlar ölümle birlikte dağılır gider. O halde, ruhun ölümden sonra yaşaması söz konusu değildir ve dolayısıyla herhangi bir tanrısal cezaya maruz kalması da düşünülemez.

Tutkuları alt etmenin yolu, onların sınırlarını tanımaktan geçer ve bu sayede kolay tatmin edilir hale de gelirler. Tutkuları anlamayı kolaylaştırmak için onları üç gruba ayırır Epikür: doğal ve gerekli olanlar, doğal ve gerekli olmayanlar, doğal olmayan ve gerekli olmayan-

lar. Birinci gruptakiler hayatta kalmamızı sağlarlar (yemek, içmek, uyumak, giyinmek), ikinci gruptakiler birinci gruptakilerin incelikli hale getirilmesidir ve üçüncü gruptakiler sadece zihinde yaratılan tutkulardır (örneğin bugünkü marka fetişizmi).

Acılar, şiddetli acıların kısa, uzun süreli ama şiddetli olmayan diye düşünülmesi yoluyla katlanılır hale gelirler.

Haz ve acı, seçme ve kaçınmanın ölçütüdür. Böylece bütün bilgilerin temeli duyusal algılamadır. Önceden duyularda olmayanı tanıyamayız. Duyuya ulaşan şeylerse onun tarafından doğru tanınırlar. Eğer bir elmayı yuvarlak, kırmızı, sert ve tatlı şeklinde duyusal olarak algıladıysam; o zaman elma gerçekte de yuvarlak, kırmızı, sert ve tatlıdır. Nesnelerin gerçekte ne olduğunu, sadece duyusal algı gösterir. Bu radikal duyumculuk, bütün varlıkların; renk, tat, koku vs. dahil atomlardan meydana geldiği düşüncesinden hareket eder. Bunlar yağmur damlaları gibi belli bir çizgiyi izleyerek aşağı düşerler. Yollarında en ufak bir sapma meydana gelecek olursa birbirleriyle çarpışıp sıkışırlar ve böylece etrafımızda gördüğümüz gerçek nesneleri oluştururlar. Bu sapmalar tamamen rastlantısal olarak ortaya çıkarlar. Böylece Epikür, felsefeye yeni bir temel düşünce getirmiştir. Kendinden öncekiler bütün varlıklar için hâlâ bir ilk neden bulmaya çalışırlarken, Epikür böyle bir ilk nedenin olmadığını, tersine her şeyin nedensiz bir rastlantısallık içinde meydana geldiğini ileri sürmüştür. Artık insan yüksek bir kadere ya da kendisini aşan bir ilk nedenin etkisine bağlı değildir. Eğer atomların düşüş çizgisinde rastlantısal, nedensiz sapmalar meydana geliyorsa o zaman insan da prensip olarak, kendi iradesiyle atomların

hareketini etkileme, onları acının olmayacağı ve hazzın artacağı bir yöne doğru yönlendirme olanağına sahip olur. Böylece, insanın kendi kendini belirleme düşüncesi ilk defa Batı felsefesine girmiş olur.

Epikür, kesinlikle eksiksiz bir felsefe teorisi kurmak istemiyordu, tersine onun öğretisi sadece pratik bir yaşam bilgeliğini oluşturmayı hedefliyordu. Ahlaki olarak iyi haz içinde ortaya çıkar, acı ise kötünün ifadesidir. Mutluluk, kaygılardan ve acılardan arınmak demektir. Bunun için en iyi buluşma noktası da dostların ve benzer düşüncede olanların bahçesinde buluşmaktır. Epikür'ün bahçesinde, insanın çevresindeki insanlara yönelmesi pratik olarak uygulanıyordu. Hep birlikte, neşeli bir rahatlık içinde, kişinin kendisiyle ve başkalarıyla dost olması yetisiyle doruğa çıkan iyi bir hayat etrafında felsefi düşünceler geliştiriliyordu.

Tanı

Gerhard, arkadaşsız bir yaşam sürüyordu. Giderek dış dünyadan daha fazla kopuyordu ve en az direncin olduğu yolları tercih ediyordu. Karşısına bir zorluk çıktığı zaman, hemen geri çekiliyordu. Ama bu zorluklar sonunda öyle bir noktaya geldi ki, artık Gerhard geri çekildiği yerden hiç çıkmaz oldu. Hayattan ve onun gereklerinden kendini gizleyip fırtınanın dinmesini bekliyordu. Bu geri çekilmenin suçunu da başkalarına, özellikle de karısına yüklüyordu. Ona göre karısı, onu ciddiye almıyordu ve kızlarını kendisine karşı kışkırtıyordu. Zaten, sanki her şey ona karşı birleşmiş gibiydi. Gerçi bir "ruh eşi" bulmuştu, ama onunla bir ilişki kuramıyordu; bir randevu evi ziyareti de korkunç bir uyanışla sonuç-

lanmıştı, iş arkadaşları ona saygılı davranmıyordu. Her yerde kısa çöpü çeken kendisi oluyor, hiçbir yerde kendini ortaya koyamıyordu. Dolayısıyla da her türlü çatışmadan kaçınmak konusunda kendini haklı görüyordu. Diğerlerinin sözde aşırı gücü, onun kendi hayatına dair her türlü sorumluluğu reddetmesini mazur gösteriyordu. "Üç kişiye karşı zaten şansım yoktu" yaklaşımını aslında bütün hayatına uyguluyordu. Bu onun, etrafındaki insanları sadece kendisinden daha güçlü rakipler olarak görmesine yol açıyordu. Onlarla eninde sonunda kaybedeceği bir çarpışmaya girmemek için de ölü taklidi yapması, ona göre son derece normaldi. Duymamak, görmemek, konuşmamak ve hiçbir şey düşünmemek. Kendini elleri kolları bağlanmış bir kurban olarak duyumsuyordu; diğerleri ya da koşullar öylesine güçlüydü ki kendi kaderi tümüyle onların elindeydi. Bu kurban rolü içinde Gerhard, kendine biçilen kaderin acımasız bir gereklilikle kendi üzerinde uygulandığından emindi.

Gerhard, kendi durumunu "yolunu kaybetmiş" olarak betimliyordu. Bu, onun basitçe yanlış bir yola girdiği anlamında değildi; tersine bir yere saplanıp kalmıştı. Artık bir adım bile ileri gidemiyordu. Ne ileri ne geri. Gerhard, umursamaz bir şekilde olduğu yerde duruyor, böylece hayatın hareketinden giderek uzaklaşıyordu. Bu donup kalma halinde, onun herhangi biriyle dostluk kurması kesinlikle mümkün değildi. Hayatı tamamen yalıtılmıştı ve dışarıdan gelebilecek her türlü temasa kapalıydı. Kurabildiği tek bağ, iş yerinde tanıdığı ve "ruh eşi" olduğunu hissettiği ve zaman zaman telefonlaştığı bir kadınla girdiği ilişkiydi. Ama burada da bir dostluktan söz edilemezdi, zira bu ilişki de tamı tamına Gerhard'ın o anki yaşamının geçtiği gri alanlarda ve kuytularda ger-

çekleşiyordu. Hayatı ne kadar hareketsizse bu ilişki de dinamizmden o kadar yoksundu, bu türden bir dinamizm olmadan da bir dostluğun gelişmesi mümkün değildi.

Terapi

İnsana iyi gelen şey iyidir. Ruh huzuruna ulaşmanın yolu, Epikür tarafından oldukça açık bir şekilde gösterilmiştir. Bu psikolojik sağaltım sisteminin temel parçaları, egzersiz ve ruhsal tedavidir. Epikür felsefesine, ruhsal yatkınlığın kazanılması ise egzersizin bir kısmını oluşturur. Gerhard'ın, Epikür'ün öğretisini ana hatlarıyla kavraması ve ahlaki olarak yol gösterici cümleleri, pratik egzersizler yoluyla içselleştirmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Bu egzersize, Epikür dikkatli bir ruh rehberi olarak eşlik eder. Ruhun huzura giden dönüşümü, yolunu şaşırdığında Epikür oradadır. Bir tür itiraf halinde olarak Gerhard, öncelikle hocasına güvenmek zorundadır, kendini o katı yalıtılmışlıktan ancak bu şekilde kurtarabilir ve adım adım gerçek bir kendini ifade etmeyi gerçekleştirebilir. Epikür, doğru anda Gerhard'ı dikkatlice kendi zayıflıklarını görmeye yönlendirecektir. Bu kendini tanıma süreci, kendini yargılayan bir vicdan azabı içinde doruğa ulaşacaktır. Bu kritik noktada onun, Gerhard'ı tekrar ayağa kaldırmayı ne kadar başarabileceği tamamen ruh rehberinin yeteneklerine bağlıdır. Çünkü ancak böyle bir tekrar ayağa kaldırma, Gerhard'ın kendini başkalarına açmak için ihtiyaç duyduğu kendine güven duygusunu güçlendirecektir.

Gerhard'ın zayıflıkları, net bir şekilde gün yüzüne çıkıyor. Bunun en önemli kısmını, kendini kaderine tes-

lim etmek, gizli hareket etmek, duymazlıktan gelinen beklentiler, güvensizlik, konfor ve kendine dönüklük oluşturuyor. Gerhard, zayıflıklarını ruh rehberine açmakla kendini onun öğütlerine de açmış oluyor. Yük olan şeyler söylenmelidir; sadece yükten kurtulmak için değil, filozofun iyileştirici sözlerini alımlayacak bir zemin oluşturabilmek için. Kendini başka birine açmak, kendine ve dünyaya olan güvensizliğin yarattığı tutsaklıktan özgürlüğe atılan ilk adımdır. Bu anlamda zayıflıkların ilk dile getirilişleri bile bir tedavidir: Başka birine hayatının bir yalan olduğunu, içinin güvensizlik dolu olduğunu söyleyebilen biri, bunu söylediği anda karşısındakine güveniyor demektir. Sırf kendine dönük bir hayat sürdüğünü söyleyebilen biri, o sırada kendi dışında birine yöneliktir ve kendi egosantrik dünyasının kapılarını kırmıştır. Zayıflıklarını açığa vurabilen biri, bu açığa vurma esnasında güçlüdür. Tekrar ayağa kaldırma, işte tam da bu ifade etme ile bu ifade etmenin açığa vurduğu şeyle zıt bir ilişki içinde olduğu andan hareket eder. Bu anlamda, ifade etmenin kendisi ifade edilen şeyin tam tersi olan durumu kesinkes tecrübe etmektir.

Bu oldukça yeni olan deneyimin temelinde Epikürcü ruh rehberi, Gerhard'ı bu deneyimin derinleştirilmesi sürecinde yeniden ayağa kaldırır. Giderek artan güven duygusu sayesinde Gerhard, hayatını kilitleyen düşüncelerin, bizzat kendi kurduğu tuzaklarından kurtulabilir. Bu esnada bir komplonun kurbanı olduğu sabit fikri merkezi bir rol oynar. Kadere karşı bir savaş, işte tam o anda başlar. Hiçbir şeyin kadere boyun eğmediği, tersine her şeyin sadece rastlantı olduğu düşüncesinden hareket ederek, filozof, Gerhard'ı felç edici bir kaderin kıskacından adım adım çıkarıp kendi kaderini tekrar kendi

eline almasını sağlayabilir. Bütün varoluşun rastlantısal olduğunun bilincine vararak, Gerhard sözüm ona değişmez kaderinin yükünden kendini kurtarır ve gerçeklik üzerinde etki etmek için kendi girişimlerini başlatır. Tekrar kendi hayatının efendisi olur ve onu istediği gibi şekillendirebilir. Özgür iradenin güçlendirilmesi, Gerhard'ın dünyanın kapılarını adım adım yeniden açacağı anahtardır. İradenin dünyayı değiştirici bir etki gücüne sahip olduğunun görülmesi kişiyi iyimserliğe sürükler. İrade, Gerhard'ı kendine dönük yalıtılmışlığından kurtarır ve ona dünyanın kapılarını açar. Katı bir kaderin esiri olmak düşüncesine karşı girişilen savaş, kendini en çok acısızlık halinde gösteren özgürlüğün tadılmasıyla zirveye ulaşır. Bu özgürlük içinde Gerhard, içinde kendini sürekli acı çeken olarak gördüğü kurban rolünü oynamaktan artık vazgeçecektir. Ruhu tam bir pasiflikten kurtulup, hazzın ve hayatının anlamının serpilip geliştiği gerçek bir huzura ulaşacaktır.

Plotinus
Bir Yeter

Bütün varlıklar, birin içinde bir varlıktır.

Hayatı

Kendini hiçleştirme, Plotinus'ta (205-270) o dereceye varmıştır ki nerede doğup büyüdüğünü bile açıklamamıştır. "Bir resmin resmi ortaya çıkmasın diye" kendi portresinin yapılmasına da kesinkes karşı çıkmıştır. Ona en yakın öğrencilerinden, Porphyrios'un yazdığı biyografi sayesinde bugün yine de onun hakkında oldukça kesin bilgilere sahibiz. Doğum yeri olan Lykopolis, bugün Mısır sınırları içindedir. Plotinus, felsefi eğitimini İskenderiye'de aldı. Resmi eğitim sisteminden hayal kırıklığına uğrayınca, 28 yaşındayken filozof Ammonios Sakkas'a yöneldi. Plotinus, adından başka hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bu filozofun yanında on bir yıl kaldı.

242 yılında, Kaiser Gordian'ın emrine girerek İranlılara karşı savaşa giden orduya katıldı; amacı Hint ve İran felsefesini birinci elden tanımaktı. Ancak ordunun bu yürüyüşü büyük bir felaketle sonuçlandı, önemli muharebeler kaybedildi ve Kaiser Gordian, kendi askerleri tarafından öldürüldü. Plotinus, Antakya'ya kaçtı. Oradan

da Roma'ya geçti ve orada felsefe hocalığına başladı. Kısa sürede Roma toplumu içinde büyük bir saygı kazandı ve senatörlerin evlerinde dersler verdi. Bu evlerde yaşayanlar, Plotinus'a büyük bir saygı ve güven duyuyorlardı. Yetim çocuklar onun hamiliğine veriliyor ve onun kendine emanet edilen servetleri nasıl bir titizlikle yönettiği büyük bir şaşkınlık yaratıyordu.

Plotinus, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, ahlaklı ve asil bir kişilik olarak büyük bir üne kavuştu. Felsefesini sadece öğretmekle kalmayan, aynı zamanda onu yaşayan bir adamdı. Bütün çabası varoluşun kaynağıyla tam bir birleşme sağlamaya yönelikti. Kendi ifadesine göre, Plotinus bunu hayatında dört kez yaşamıştı. Bu sarhoşluğa ulaşmak Plotinus için öyle büyük bir anlam kazandı ki giderek bedensel varlığına olan ilgisini tamamen kaybetti. Porphyrios onun hayatının son yıllarında, yanında durmayı neredeyse imkânsız kılacak kadar kendi içine gömüldüğünü yazıyor. Plotinus, hastalıktan zayıf düşmüş, öğrencileri tarafından terk edilmiş halde Campania'da hayata gözlerini yumdu.

Öğretisi

Plotinus, Platon ve Aristoteles ile birlikte antik felsefenin en önemli düşünürlerinden biri sayılır. Plotinus, sadece büyük öncülü Platon'un yorumcusu olarak anılmak istemesine rağmen; onun düşünceleri arasında, Platon felsefesinin basit bir yorumunu çok aşan, sayısız yeni fikir vardır.

Bütün tartışmaların merkezinde, bütün varlıkların temelinde ya da ilksel temelinde yatan şey nedir sorusu vardır. Plotinus'un düşüncesi, kelimenin tam anlamıyla

bütüne yöneliktir, yani var olan ve düşünülebilecek her şeyin bütününe. Bütün şeylerin sonsuz çeşitliliği arkasında, duyulara kapalı ve tek başına bütün varlıkların var olmasını sağlama potansiyeline sahip bir boyut olduğunu söyleyen Plotinus felsefesi, salt bir metafizik olarak kabul edilir.

Aristoteles, bütün varlıkların ilksel temelini, hareket etmeyen hareket ettirici olarak adlandırmıştı; salt düşüncede sadece kendini düşünen şey olarak. Buna karşın Plotinus bu hareketsiz hareket ettirici ile bütün varlıkların ilksel temelinin açıklanacağına inanmıyor. Çünkü hareketsiz hareket ettirici olarak salt düşünce bağlamında bile şu soru son derece acildir: Salt düşünce kendi varlığını nereden alıyor? Bir başka deyişle, düşünce ve varlık özdeş kabul edilse bile, varlığın varlığı nereden geliyor? Bu, prensip olarak sonu olmayan sorulara bir nokta koyabilmek için Plotinus, bütün varlıkların ilksel nedenini kendisi artık varlığın bir boyutu olmayan bir düzleme kaydırıyor. Plotinus, bu boyutu "Bir" olarak adlandırıyor. Peki ama eğer kendisi artık varlığın alanında değilse bu Bir'i ne olarak anlamalıydık? Salt mantık açısından bakıldığında, bunun salt hiçlik olması gerekiyordu. Bu noktada, Plotinus mantığın topraklarını terk eder ve Bir'i varlık üstü (varlık ötesi, aşkın) olarak niteler. Çünkü varlık varlığını ondan alır, ama o bütün varoluşu aşar ve bu yüzden bütün varlığın üzerinde duran şey olarak görülmek zorundadır.

Plotinus, bu varlık üstünü ya da Bir'i herhangi bir şekilde tanımlamanın ne kadar zor olduğunun tamamen farkındadır. Zira Bir'i her türlü ilişkinin dışında tutmaktadır, çünkü aksi halde o artık Bir olmaz, Bir artı başka bir şeyin adı olur. Bir artı başka bir şeyin adı, artık Bir

değildir, tersine bir ikiliktir ve bu da Bir fikriyle çelişir. Aslında, diyor Plotinus, bu Bir hakkında susmak zorundayız; bunu söylemek suretiyle de Bir'in bilgisini suskun teşhir alanına aktarmış oluyor. Aşırı yoğunlaşma anlarında, insan bir esrime haline geçer ve bütün şeylerin ilksel temeliyle birleşir. Bu hallerde, şeylerin bütün çeşitliliği kırılmaz bir birliğe ulaşır, bütün oluş ve yok oluş salt şimdinin sır dolu bir dakikliğiyle durağanlığa geçer; bütün kopuşlar ve yırtılmalar, Bir'in bölünmez bütünlüğü içinde ortadan kalkar.

İnsan, bu esrime haline ulaşmaya çalışmakla yükümlüdür. Bu haller rastlantısal olarak ortaya çıkmaz, tersine uzun ve yorucu bir düşünme ve bilme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu sürecin aracı ise ruhtur. Maddi varlığın düşük seviyesine mi bağlı kalacağına yoksa en sonuna vardığında esrik sarsılma içinde Bir'i görmek için, sadece düşünce üzerinden ulaşılabilecek o zorlu yolda mı ilerleyeceğine, ruh kendisi karar verecektir. Bütün acılardan kurtuluş ister ruhsal ister bedensel olsun, Plotinus'a göre, ancak ve ancak ruhun bu yükselişinde mümkün olabilir.

Tanı

Gerhard'ın ruhu, maddi varlığın çok figürlü keşmekeşi içinde kaybolup gitmiştir. Gerhard büyük bir uzaklıktan, varlık kaynağı tarafından yönlendirilmiştir. Her şeyin belirsiz olduğu gölgevari bir yaşam sürmektedir. Şeylerin çokluğu içinde ne kadar derine dalarsa ruhu da acı dolu bir parçalanma içinde o kadar derine dalmaktadır. Bu parçalanmanın ifadesi, her şeyi saran kuşkudur. Her şey değerini kaybeder, hiçbir şey geçerliliğini

koruyamaz, hiçbir şey kalıcı değildir, hiçbir şeyin bir anlamı yoktur. Kuşku, onun hayatını yönetir ve onu çaresizliğe iter. Tutunabileceği herhangi bir şeye ulaşma çabaları başarısızlıkla sonuçlanır, çünkü Gerhard maddi varoluşun düzlemini hiçbir zaman aşmamıştır. Acılarının, büyük oranda şeylerin ve düşüncelerin çokluğu içine hapsolmuş olmasından kaynaklandığının farkında değildir. Problemlerin asıl ortaya çıktıkları bir düzlemde çareler aramaktadır. Bu düzlemde bütün acıların ilksel temeli bulunur, ama tedaviye giden yol orada değildir. Zihinsel varlıkla maddi varlık arasındaki farkı da kesinlikle bilmiyor gibi görünmektedir. Gerçi varlığın yüksek bir biçiminin yaydığı itkiyi hissetmektedir; bu hayatın anlamına ve yüce bir yönelime dair sorularda kendini göstermektedir, ama zihne uzak maddi varoluşunun o bildik rotasını terk etmeye hazır değildir. Tamamıyla adetâ yatay bir yaşam sürmektedir ve bu yaşam her türlü derinlik ve yükseklik boyutundan yoksundur. Tekdüze bir çizgi üzerinde yassı bir varoluştur bu ve bir süre sonra bıkkınlık yaratması kaçınılmazdır. İçinde sadece niceliğin çoğaldığı ama niteliğin artmadığı bir dünyadır. Nitel değişimlere kapalı olduğu için nicel olan sınırsızca büyümekte ve sonunda yıkıcı bir boyut kazanmaktadır: büyüyen borçlar, aşılması gereken bir dağ haline gelen zaman, anlam açlığının sürekli olarak yemekle doyurulmaya çalışılması... Her zaman daha fazlasını isteyen yaşam biçimi hiçbir sorunu çözmemekte, tersine onları yaratmaktadır. Sadece maddi çokluk hayatı doldurmaz, bilakis onu giderek fakirleştirir.

Bu, sürekli daha fazlasını isteme, özellikle kendini "ruh eşine" açma konusundaki yetersizliğinde, son derece trajik bir hal alır. Burada büyüyen şey sadece giz-

leme halidir. Gerhard'ın bu bağlantı için verdiği çabalar, esas itibarıyla, sadece bunu kimsenin fark etmemesi için ne yapması gerektiğini arama etrafında döner durur. Hiçbir riske girmemek için bu işe ne kadar duygu yatırabilirim, ne kadar düşünce ifade edebilirim? Duygu ve düşüncelerin bu nicel nesneleştirilmesi, Gerhard'ın elinden bütün derinlikleri almakta ve "ruh akrabalığının" gerektirdiği bir ilişki ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu, aynı zamanda, onun neden böyle bir ruh akrabalığı tarafından çekildiği hissine kapıldığının keşfini de önlemektedir. Salt bir risk hesabı içinde hareket eden Gerhard, bütün umudunu böyle bir bağın içerebileceği bir mucizeye bırakmıştır.

Terapi

Asıl noktaya gelmek! Plotinus anlamında tedavi, bütünleştirme anlamı taşır. Bir ilk adım atmalı ve Gerhard, özleminin asıl nesnesinin ne olduğunun bilincine varmalıdır. Buna bir de ruh eşi olduğunu hissettiği iş arkadaşıyla ilişkisi eklenmeli ve yoğun bir şekilde konuşulmalıdır: "Gerhard, belli ki iş arkadaşınla aranızda güçlü bir bağ olduğunu hissediyorsun. Buradan böyle bir gizem yarattığınıza göre bu senin için büyük bir önem taşıyor ve dolayısıyla korunmaya değer olması lazım. Senin için bu kadar önemli ve değerli olan şey nedir? Tabi ki ruh eşin olduğunu hissettiğin bir insan bulmuş olmak. Demek ki senin bu insana özel bir anlam yüklemenin nedeni, onun ruh eşin olduğu düşüncesi. O halde ruhun, kendisi gibi birinin özlemini çekiyor. Peki ama böyle bir özlem neden var? Elbette ruhun yalnız kalmak istemediği için, bir tamamlanmaya özlem duyduğu için. Ru-

hun yüksek bir şeye ulaşmak istiyor, varlığının alçak düzleminde bulamayacağın ve ruhuna çakılıp kalan hayatını yerinden çıkaracak ve onu harekete geçirecek dinamizmi sağlayacağını umduğun bir şeye." Eğer Gerhard, duyduğu özlemin amacının, böyle bir dinamizm olduğunun bilincine varmayı başarırsa bunu bir çıkış noktası olarak alabilir ve beklediği dinamizmin, tam da ruhun zihinsel ve bedensel dünyalar arasındaki sonsuz gidiş gelişlerinin doğasında olan şey olduğu ona gösterilebilir; çünkü bu, her iki dünyaya da aynı oranda bağlı olan bir orta yoldur.

Tedavi, ancak ve ancak ruh, maddi varlıklar dünyası üzerindeki bu parçalanmış yolculuğunu durdurduğu zaman başarıya ulaşabilir. Oraya doğru atılan ilk adım, ilkesel bir karardır: Ya anlamdan uzak bir çokluk içinde yaşamak ya da yüksek anlamın, bütünlüğün alanına geri dönmek. Herkes böyle bir karar verme yetisine sahiptir, çünkü hiçbir ruh, zihinsel dünyayla olan bağını, tümden kaybedecek kadar uzağa düşemez. Eğer Gerhard geri dönmeye karar verirse o zaman, ruhun adım adım geri götürülmesi süreci başlar ve bu yolculuğun hedefi, Bir'e zihinsel olarak ulaşmaktır. Bu süreç içinde Gerhard, attığı her adımda, daha önce varlığından habersiz yaşadığı özgürlüğünü daha fazla hissedecektir. Zira ruhun yükselişi demek, duyular dünyasının sorunlu nedenselliklerinden adım adım kopuş demektir ve amacı kendi yaşam temellerini kendi eliyle yeniden atmaktır. Kendi özgürlüğünün farkına varması ruha, kendi kaderini belirleme bölgesine yaklaşmak için ihtiyacı olan dinamizmi verir. Bu geri götürülme sürecinde ruh, adım adım yabancı belirlemelerden arınır ve kendini özgürce belirleme olanağına kavuşur. Kendi kendine yetmek demek,

sonunda kişinin kendi kendine yetme gücüne eriştiği bir sürecin ürünü olan şeydir. Bu yetme hali, sürekli-daha fazlaya verilen yanıttır. Bu yanıt kişiyi dışsal zorlamaların gözden yitip gittiği bir düzleme ulaştırır. Gerhard, bağımsız ve tek başına olmayı ancak bu kendi kendine yetme durumunda başarabilir. Artık başka bir şeye borçlanmak zorunda değildir. Kendi kendine yetme, kişiye birlik ve özdeşlik olanağı sunar.

Bu kendisi olma aşamasında Gerhard, Bir'i görmeyi başarabilir ve dağılan ruhunun parçalarını bir bütün olarak duyumsayabilir. Bu bütünleştirici bakış, kırılanları tekrar birleştirir. Bu an esnasında, anlama uzak yaşamın tekdüzeliği kırılır. Asıl noktaya gelmenin anlamı, bu yön değişimini gerçekleştirmek ve böylelikle varlığı, bağlayıcı ilişkilerden koparıp, varlık üstünün yekpare bütünlüğüne götürecek olan kökten bir yeni varoluş boyutu oluşturmaktır. Anlık olarak böyle bir esrime hali yaşayan insan, her şeye rağmen maddi dünyaya bağlı olmanın verdiği bütün acılara artık rahatlıkla katlanabilir.

Aziz Augustinus
Kuşku Kesindir

Dışarıda arama! Kendi içine dön!
Hakikat insanın içindedir!

Hayatı

Kuzey Afrika'da bir şehirde, eski adı Tagaste olan Souk-Ahras'ta, pagan bir baba ve Hıristiyan bir annenin oğlu olarak dünyaya geldi. Şiddetli dönüşümlerin yaşandığı bir zamandı: Roma İmparatorluğu son demlerini yaşıyordu, Antik Çağ'dan Ortaçağ'a geçiş kapıdaydı. Genç Hıristiyanlık, kendini hem dışarıdan hem de kendi içinden çıkan tarikat saldırılarına karşı korumak durumundaydı. İmparatorluğun büyük metropolleri, karşıt felsefi ve dini görüşlerin birbirleriyle çatıştığı yerler haline gelmişti. Kökleri İranlı din kurucusu Mani'ye dayanan bir Doğu dini olan ve ışık ile karanlık arasında keskin bir düalizm vaaz eden Manişeizm, Hıristiyanlık için ciddi bir tehlike haline gelmişti. Radikal kırılma dönemlerinde insanlar berrak yollara ihtiyaç duyarlar. İşte tam da bu nedenle Manişeizm, iyi ile kötü arasına çizdiği bu

keskin çizgiyle kısa sürede bir kitle inancına dönüşüverdi. 16 yaşında retorik okumak için Kartaca'ya gelen Augustinus da bu dinin etkisi altında kaldı ve yıllarca onun yolunda yürüdü.

Ama Augustinus, bütün dini güçlerden daha çok, bir liman kenti olan Kartaca'nın çekiciliklerine kapıldı; onu üniversitenin dersliklerinden çok daha iyi tanıyordu. Oldukça katı bir dini disipline sahip olan annesi Monica'nın öfkesine rağmen hayatın bütün düşük zevklerini sonuna kadar, büyük bir tutkuyla yaşadı. İleriki yıllarda verdiği eserlerinde günahtan ve kötülükten çok söz edilmesinin ardında soyut spekülasyonlar değil, bilakis uzun yıllar süren doğrudan yaşam deneyimlerine dayanan bilgilerin yattığını anlamak zor değildir. Bir süre sonra Augustinus Roma'ya taşınır. Orada karşılaştığı Manişeist piskopos, onda entelektüel açıdan derin bir hayal kırıklığı yaratır. Mani'ye ve onun sözlerine olan inancı, ilk yarayı orada alır. Augustinus, üniversiteden aldığı bir çağrı üzerine Milano'ya gider ve retorik bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlar. Milanolu piskopos Ambrosius ile tanışır ve bu ilişki Augustinus'un gelişimi üzerinde önemli bir etki yaratır. Augustinus giderek Manişeizmden uzaklaşmaya başlar, İncil'i ve yeni Platoncuları, özellikle de Platon'u inceler. Eşinden ayrılır, ama oğulları onunla kalır. Zor bir içsel çatışma sürecinden sonra Augustinus -dini bütün annesini oldukça sevindiren- bir değişim geçirir ve 387 baharında vaftiz olarak Katolik inanca katılır. Daha sonra inançlı bir yaşam sürmek için Ostia üzerinden memleketi Tagaste'ye geri döner. Ama bir manastır kurmak amacıyla, ki bu Afrika topraklarındaki ilk manastır olacaktır, Hippo yakınlarında bir yere gidince içsel huzuru kısa sürede son bu-

lur. Oradaki inançlı halkın zorlamalarıyla önce papaz, sonra da piskopos olur. Artık sürekli hukuki sorunlarla uğraşmak, piskoposluk işlerini organize etmek ve düzenli olarak vaaz vermek zorundadır. Yine de başka önemli yazılar yazmaya vakit bulmayı başarmıştır. Augustinus, 76 yaşındayken Hippo piskoposu olarak hayata veda eder. Augustinus sadece muazzam edebî eserleri yüzünden değil, bilakis içinde ve dışında yaşadığı inanç mücadeleleriyle dolu yaşamıyla da Batı dünyasının en önemli filozof ve teologlarından biri sayılmaktadır. Etkisi bugün bile tam olarak bitmemiştir; sayısız teolog hâlâ onun fikirlerinden esinlenir, bunlardan en ünlüsü, kendini açıkça Augustinusçu olarak tanımlayan Papa XVI. Benedictus'tur.

Öğretisi

Hakikat, mutluluk, zaman ve irade; bu büyük Kilise babasının felsefesini karakterize eden en belirgin kavramlardır.

Hakikat var mıdır ve eğer varsa hakikat nedir? Bu iki soru ve bunların cevapları bütün Augustinus felsefesinin anahtarını oluşturur. Hakikat var mıdır? Augustinus'un cevabı kesindir: Evet, hakikat vardır. Ayrıca o, bunun nerede bulunacağını da bilir: "İnsanın içinde." Böylece Augustinus, insana ve onun bilinçsel mekanizmasına yönelir. Peki bilinçsel mekanizma deyince ne anlamamız gerekiyor? Örneğin, bilincin hakikat denen şeyin olup olmadığı konusunda şüpheye düşebileceğini. Düşünme ve sorgulama sürecinin bir yerinde, herkes kesin cevapların ortadan kalktığı bir şüphe durumuyla karşılaşacaktır. Öyle bir noktaya gelinir ki; artık her şey

sorgulanmakta, ama insan ve dünya hakkında elle tutulur hiçbir cevap bulunamamakta ya da cevaplara güvenilememektedir. Bu kapsamlı şüpheciliği Augustinus, bizzat kendi bedeninde yaşamış ve her şeyin şüpheli olduğu sonucuna varmıştır; bunun tek bir istisnası vardır, o da şüphenin kendisi. Onun güvenilir bir bilinçsel mekanizması olduğunu kabul etmek zorundayız. Augustinus'un dâhiyane hamlesi, tam da belirsiz ve değişken olan bir şeyi sağlam bir kesinliğe ulaşmak için çıkış noktası olarak almasında yatar.

Böylece Augustinus için hakikat var mıdır sorusu da açıklığa kavuşmuş oluyor. İnsanın içinde şüpheye yer bırakmayan bir şey vardır, yani hakikat vardır. Bu şüphe hakikatinin yanında Augustinus bir başka kesinliğe daha yoğunlaştı: istisnasız her insanın mutluluk peşinde olduğu tartışmasızdı. Mutluluk çabası, Augustinus için tıpkı şüphe gibi sarsılmaz bir kesinlikti.

Peki ama hakikat neydi? Gerçeklik, diye başlıyordu Augustinus, ebedi ve mutlak olmalıdır. Böylece Augustinus, duyusal algıyı hakikatin kaynağı olarak tamamen dışarıda bırakıyordu. Zira duyularla algılanan şu ya da bu nesnenin, gelecekte de şimdi benim duyularım karşısında davrandığı şekilde davranıp davranmayacağı tamamen belirsizdir. Ama soyut durumlar için görüntü farklıdır: 1+1=2 olduğu, bilinci yerinde olan herkesin kabul edeceği bir şeydir. Bu ifade, algıdan tamamen bağımsız olarak geçerlidir; Augustinus'un zamanında geçerliydi, bugün de geçerli, gelecekte de geçerli olacak. Tıpkı kendinden önce Platon'un yaptığı gibi, Augustinus da hakikate matematik üzerinden varır. Gelgelelim Augustinus, gerçeklik olarak sımsıkı sarıldığı şeyin varlığını, akla borçlu olmadığı noktasından hareket eder.

Basit bir örnek: 1+1=2 olabilmesi için 1'in kendisiyle özdeş olması gereklidir. Ama duyusal algı dünyasında, kendisiyle özdeş olan hiçbir şey yoktur. O halde özdeşlik kavramına, dahası bir ve birlik kavramına nasıl geliyoruz? Zira her şey kendini bize çokluk, değişim ve çelişki olarak sunar. Augustinus ruhun kendi içinde kurallar ve fikirler içerdiğini düşünüyordu; örneğin özdeşlik fikrini. Bu yüzden de insanın hakikati kendi içinde bulacağını ileri sürüyordu. Nihayetinde bütün hakikat bilgisi ilahi vahiyin gücüyle olabilirdi. O, insanın zihnini aydınlatır, böylece de insan ebedi ve mutlak hakikati idrak edebilirdi. Bununla beraber en yüksek hakikati, yani Tanrı'nın kendisini, insan aklı kavrayamazdı. Kendi sonluluğu içinde, Tanrı'nın sonsuz gücüne karşı yenilgiye uğramak zorundaydı.

Augustinus'un mutluluk anlayışı, hakikat kavramına sıkı sıkıya bağlıdır: Bütün insanların mutluluk çabasında olduğu tartışmasız bir gerçektir, ama mutluluğun ne olduğu büyük ölçüde hakikat tanımına bağlıdır. Mutluluk, arzuların eylem halinde karşılanmasıdır, bir başka deyişle, arzuladığı şeye kavuşamayan hiç kimse mutlu olamaz. Bu arada, arzuladığı şeyin, onu gerçekten de mutluluğa götürüp götürmeyeceği ise felsefenin konusudur. Böylece, Augustinus felsefesinin temelinin, insandaki mutluluk arayışı olduğu kesindir. Gelgelelim bu arayış mutluluğun belli işaretlerinin gerçekleşmesiyle ortaya çıkar: Mutluluk, aralıksız ve sonsuz olmalıdır; prensip olarak arayanın asla ulaşamayacağı bir şey olmamalıdır, ona ulaşıldığında daha ötesi düşünülememelidir yani başka arzu kalmamalıdır ayrıca mutluluk bitmemelidir ve etkisi hiç azalmamalıdır. Bu eksiksiz mutluluk, prensip olarak eksiksiz hakikatle özdeştir. Hakikatin id-

rak edilmesinde olduğu gibi, mutluluğun gerçekleştirilmesinde de en nihayetinde Tanrı'nın merhametine muhtacız.

Peki Tanrı'nın mutlak gücü karşısında insan iradesinin özgürlük durumu nedir? İnsan, Tanrı'nın yüce iyiliğiyle çelişen bir şey arzu edebilir mi? Augustinus, bu soruya kararlı bir şekilde evet yanıtı verir, zira aksi takdirde kötülüğün yeryüzüne nasıl geldiğini açıklamak mümkün olmayacaktır. İnsan, kendiliğinden ve kendi iradesiyle iyi ve kötü arasında karar verir. Bu süreçte irade, bu iki temel seçenek arasında seçim yapma yetisidir. Augustinus, iradenin tamamen bağımsız olduğunu düşünür. Bir başka deyişle, irade başka, daha yüksek bir gücün etkisinde değildir, nedenselliği kendi içindedir. Böylece, kötülüğün nereden geldiği meselesi de açıklığa kavuşmuş olur. İnsan, iyiyi açık ve net şekilde gördüğü halde kötüyü seçerek onu dünyaya taşır. Augustinus, daha sonra bu irade öğretisini biraz değiştirerek şu noktaya kadar vardırmıştır: Adem ve Havva'nın, cennetteki yasak ihlaliyle birlikte, iradede bir yarılma meydana gelmiştir ve bu yarılmanın ortadan kalkması ancak Tanrı'nın inayetiyle olur. Bu ayrılma sebebiyle insan temel ve ortadan kaldırılamaz bir "zihinsel hastalığın" *(aegritudo animae)* pençesine düşmüştür

Zaman nedir? *İtiraflar* kitabının 11. bölümünde Augustinus, zamanın bilincimiz dışında var olmadığı sonucuna varmaktadır. Burada zaman, insan zihninin bir süreci olarak ele alınır. Geçmiş, şimdi ve gelecek sadece bilinçte var olan şeylerdir. Geçmiş artık olmadığı, gelecekse henüz olmadığı için insan sadece şimdiki zamanda geçmişi hatırlayabilir, geleceği hayal edebilir. O halde, artık ve henüz olmamaları sebebiyle bu iki zaman

basamağı hükümsüz olduğuna göre, zamanın muhtemel tek varlık opsiyonu "şimdi"dir. Ama Augustinus şimdiye de şans tanımaz. Her an, geçmişin hiçliğine düştüğü ya da geleceğin hiçliğine dönüştüğü için sürekli hiçlik içinde dağılır, dolayısıyla kendisi de bir hiçtir. Ama eğer bütün bu üç zaman basamağı hükümsüzse zamanın kendisi de hükümsüzdür. O sadece bizim bilincimizde var olur, onun dışında zaman yoktur.

Tanı

Augustinus olsa Gerhard'ın parçalanmışlığını "zihinsel hastalık" olarak adlandırırdı. Gerhard bir yandan mutlu olmak istiyor bir yandan da bu mutluluğu engellemek için elinden gelen her şeyi yapıyor. Bunu, onun son derece hatalı zaman kavramında belirgin olarak görmek mümkün. Önünde duran zaman ona muazzam bir dağ gibi görünüyor. Onun büyüklüğü karşısında kendini küçücük hissediyor, o kadar küçük ki neredeyse bir hiçe dönüşüyor. Kendini küçük ve güçsüz hissettikçe dağ da aynı oranda büyüyor. Sonuç: o hiçbir şey, zaman her şey. Böylece Gerhard bütün varoluşu, Augustinus'a göre hiçbir koşulda bağımsız bir varlığa sahip olmayan bir boyuta atfetmiş olmaktadır. Gerhard'ın gündelik mücadelesi, bir hiçe karşı verilen bir mücadeledir. Zamanla nasıl baş edebileceği sorusuna bir yanıt bulamamaktadır. Sonuç ise tam anlamıyla bir çaresizlik halidir. Hiçle hiçbir şey yapılamaz oysa. Bu anlamsız cevap arayışı sürecinde, hayatına gerilim ve atılım vermek için ihtiyacı olan güçlerini boş yere harcamaktadır. Bunun yanında onun savaşı sadece önünde dikilen zamana karşı değil, aynı zamanda geçip gitmiş olan zamana karşıdır da.

Onunla da boğuşmaktadır bir yandan. Kısacası: Gerhard'ın serbest zamanı vardır, ama kendisi zamandan serbest değildir. Kendi kendine oluşturduğu zaman diktatörü, onun bütün özgürlüğünü elinden almaktadır. Zaman, onun hayatını belirlemekte, kendi hayatını kurmasına bir türlü izin vermemektedir. Zaman öldürme çabaları esnasında roller değişmektedir: Zira zamanı öldüren o değildir, tersine zaman onu öldürmektedir.

Gerhard, kendine de zamana davrandığı gibi davranıyor. Tıpkı kendini zamana bırakarak onu dışsallaştırdığı gibi, kendini de dışsallaştırmaktadır. Hayatı bir kısır döngüden ibarettir. Her dönüşünde kendi şimdiki zamanın dışına atılmakta, önünde duran gelecek dağı biraz daha büyümektedir. Bu süreçte, ona zaman zaman derinlere (geçmiş) zaman zaman da yükseklere (gelecek) bakmaktan başka çare kalmıyor ve her ikisi karşısında da kendini çaresiz hissediyor. Gerçi Gerhard kendini geçmişinin bir kurbanı olarak görmekte de (14 yaşındayken geçirdiği travmatik bisiklet kazası, istemediği çocuklar) pek haksız sayılmaz, ama bu onun anladığı anlamda değildir. Sonuçta o, asıl kendi yanlış zaman algısının kurbanıdır; zamana sığınmak, kendinden kaçmaktır. Kendisiyle karşılaşmaktan kati surette kaçınma sürecinde, kendi içselliğiyle her türlü teması kararlı bir şekilde önlemektedir. "Hakikat insanın içinde yatar" demişti, Augustinus. Buraya hiçbir zaman inmemiş olan biri için hayattaki her şey şüphelidir. Onun kendini güvende hissetmesinin asıl nedeni, kendisiyle karşılaşmaktan kaçınmasıdır. Bu nedenle, Gerhard'ın anlam ve güven özlemi hiçbir zaman giderilemeyecektir. Kendinden kaçmak, kendine yabancılaşma sonucunu doğurur. Kendi kendisinin yabancısı olarak Gerhard, yabancı ve düş-

manca bir dünyada dolaşmakta, geçmişin uçurumlarında ve geleceğin canavar zirvelerinde kaybolup gitmektedir.

Terapi

Zamanın üzerinden atla! Gerçi Gerhard, her şeyin kendisine şüpheli görünmesinden yakınmaktadır, ama şimdiye kadar kendini hiç sorgulamamıştır. Tedavi çalışması bu noktada, ölüm eğilimini tersine çevirmeye odaklanmalıdır. Eğilimi burada doğrudan kelime anlamıyla, hatta hayata bir yön ve ağırlık veren gerilim olarak almak gerekir. Varoluş, sadece dışarıya doğru gerilirse kısa sürede bıkkınlık ve bitkinlik ortaya çıkar ki bu da anca bütün varoluşun hareket yönünü tamamen değiştirmekle atlatılabilir. Hayatın gerilim yayı ancak ve ancak kişinin kendine dönmesiyle yeniden gerilebilir. Her şey, Gerhard'ın kendi varoluşunu temelden sorgulayacak şekilde, kendi içine döndürülmesinin ne derece başarılı olduğuna bağlıdır.

Bu kendini sorgulama, önemli ölçüde irade alanıyla ilgilidir. Her insan gibi Gerhard da mutlu olmaktan başka bir şey istemiyor aslında. Konuşmalarda sık sık neden iradesinin, şimdiye kadar onu bu mutluluk çabasında yalnız bıraktığının açık bir şekilde dile getirilmesi lazımdır. Mutlulukla hakikat arasındaki bağ netleştirilmeli ve hakikat olmadan mutluluğun olamayacağı gösterilmelidir. Eğer irade, hakikate aldırmadan sadece mutluluğu hedeflerse eninde sonunda başarısızlığa uğrayacaktır.

Hakikat, sadece insanın kendi içinde bulabileceği bir mercidir. Bu cümle, gözle görülür şekilde kanıtlan-

malıdır. Bu esnada şüphe de kendi bilincinin bir hediyesi olarak ortaya çıkar. Gerhard'a her şey şüpheli görünmeye başlarsa kendine dönüş sürecinde, şüphenin kendisinin şüphe götürmediğini idrak etmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu da Gerhard'a, aslında şüphelenen kişinin kendisinden başka biri olmadığını anlama fırsatını doğuracaktır. Şüphenin varoluşu kendi varoluşunu işaret edecektir, dahası şüphenin varlığı için zorunlu koşul olduğunu da aynı şekilde kesin bir şekilde görecek; şüphenin kendi bilincinin bir hediyesi olduğunu da. Böylece önemli etap başarıyla geçilmiş olur: Gerhard özellikle de ölüm eğiliminin tersine dönmüş olduğunu, onun kendisini varoluşunun sarsılmazlığı inancına ulaştırdığını açıkça görecektir. Bu fark ediş, Gerhard'ın, çaresiz izolasyonundan çıkmak için gerekli olan iyileştirici adım olacaktır. Varoluşunun önemsiz bölgelerine yaptığı kaçış bu şekilde durdurulmuş, yol kendi varlığının merkezine doğru döndürülmüş olacaktır.

Kendi varlığı üzerinde tekrar düşünmeye başlaması sürecinde ve onun hakikati barındırma potansiyeli içinde, aynı zamanda Gerhard'ın zaman probleminin çözümü olan anahtar da bulunmaktadır. Zira, şimdi artık o ne geçmişin ne de geleceğin, gerçek varlıktan önce gelemeyeceğini görecektir. Bunu görmesi, onun kendi kendine yarattığı zaman prangalarını çözecek ve onda bunların üzerinden atlama isteği doğuracaktır. Bununla beraber bu sıçramayı kendi kendine yapamayacağını da görecektir. Zamanın ötesinde, hakiki olarak var olan bir şey arama serüveninde Tanrı'yı, kendi hayatının o özlediği yüce anlamı olarak keşfedecektir. Onun yardımıyla ruhu sakinleşmiş ve kendini şu ana verme gücüne erişmiş olacaktır.

Meister Eckhart
Kendi Haline Bırak

Kim sorduysa hayata bin yıl boyunca:
"Neden yaşıyorsun?"Onun cevabı kesindir,
Şundan başka hiçbir şey dememiştir:
"Yaşıyorum çünkü yaşıyorum."

Hayatı

"Doğrusu, acıyla öğreniyoruz ki, bu dönemde Alman ülkesinden, Eckhart adında biri, ...gerekenden fazlasını öğrenmek istemiş; bunu da sağduyuya ve inancın temel ilkesine uygun olmayan bir şekilde yapmaya girişmiş, zira kulaklarını gerçeklere tıkamış ve kendini şiire vermiş. Yani bu yalanların babasıyla, ...bu yanlış yollara sapan insan, Kilise'nin toprakları üzerinde yeşeren inancın aydınlık hakikatine karşı dikenler ve yabani otlar getirerek ve büyük bir gayretle, zararlı kengerler ve zehirli bitkiler yetiştirerek, çok sayıda yazı kaleme almıştır ve bunlar birçok kalpteki saf inançları sislerle sarmıştır..."

Meister Eckhart, yani bir zındık. Bu lanetleme sıfatı resmîdir. Ünlü ve saygın teoloji doktoru ve profesörü, kutsal Engizisyon tarafından kâfir olarak ilan edilmişti.

Eckhart yaklaşmakta olan tehlikeyi gördü ve hakkında verilecek yargıyı önlemek için elinden geleni yaptı; yanlış anlaşılmış olma ihtimali olan bütün söylemlerini geri çekti. Hukuka olan kati inancından dolayı, altmış yedi yaşındaki usta, Köln'den Avignon'a oldukça yorucu bir yolculuk yapmayı göze aldı; kendini Kilise'nin kurumları önünde bizzat savunacaktı. Meister Eckhart, bu yolculuktan bir daha geri dönemedi. Papalığın o zamanki merkezi olan Avignon'a ulaşıp ulaşamadığı bilinmiyor. Onun ayak izleri, 1328 yılında tarihin karanlık yollarında kaybolup gitti.

Meister Eckhart'ın sonu hakkında ne kadar az bilgiye sahip olsak da kökeni hakkında elimizde sağlam bilgiler mevcuttur. Muhtemelen 1260 yılında, Gotha yakınlarındaki Hochheim'ın şövalye ailelerinden birinin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta Erfurt'taki Dominikan manastırına girdi. On yedi yaşına gelince yüksek öğrenim için üç yıllığına Paris'e gitti; Paris Üniversitesi o zamanlar Batı'nın zihinsel merkeziydi. 1280 yılında onu Köln Üniversitesi'nde teoloji öğrencisi olarak görüyoruz. Daha sonra iki kez daha Paris'e giderek teoloji diplomasını aldı, hemen ardından da yüksek lisans yaptı. Yaptığı bu master derecesinin sonucu olarak basit bir Dominikan birader olmaktan çıkıp Meister Eckhart oldu.

Bundan sonraki kariyeri, herhangi bir kesintiye uğramadan devam etti. Tarikat içinde, giderek güven ve saygı duyulan biri haline geldi. Erfurt Manastırı'nın başrahibi ve Thüringen'deki Dominikanların papaz vekili olarak yeni kurulan tarikat bölgesi Saksonya'nın bölge başkanlığına getirildi. Sorumlu olduğu bölge Stralsund ve Hamburg'dan, Hollanda Westfalen üzerinden geçerek Brandenburg ve Saksonya'ya kadar uzanıyordu. O za-

manki koşullarda bu muazzam büyüklükte bir alandı; bu yüzden Meister Eckhart için huzurlu bir manastır yaşamı artık düşünülemezdi. Bölge sorumlusu olarak sürekli yollardaydı. Uzun ve zaman zaman son derece yorucu olan yolculukları, onu tarikat bölgesinin en ücra köşelerine kadar sürüklüyordu. 1307 yılında tarikatın genel vekilliği sıfatıyla birlikte Bohemya bölgesinin reformasyonunu yapmakla görevlendirildi. 1311 yılında işlerden yorulan Eckhart, iki yıl Paris Üniversitesi'nde dinlenmeye çekildi. Bu dönemde Latince yazdığı baş eseri olan "Opus Tripartitum"u bitirdi. Birçok Alman vaiz, onu "Tanrısal Tesellinin Kitabı" veya "Asil İnsanlar Üzerine" gibi sözlerle, Eckhart'ı göklere çıkarıyorlardı. Bu dönem 1314-1322 yılları arasında, tahminen genel vekil olarak Strasbourg'daki Alman Dominikan manastırını yönettiği zamanlara tekabül ediyordu. 1324 yılında Eckhart'ı eski okulunda, Köln Üniversitesi'nde okutman olarak görüyoruz.

Eckhart'ın hayatı ilginç bir şekilde, bir yandan filozof-teolog entelektüel olarak, diğer taraftan basit insanlara vaaz veren bir Kilise adamı olarak oynadığı ikili rol tarafından belirlenmiştir. Bununla beraber o, hiçbir zaman pratik konuşmayı, akademik çalışmaların önüne çekmek konusunu bir gizem haline getirmemiştir. Tutkulu, retoriğe hâkim bir vaiz olarak Eckhart'ın dehası, kısa zamanda ona bir hayran kitlesi kazandırdı. Etkili konuşmaları özellikle Dominikan cemaat arasında büyük heyecan yarattı. Ama hayat bazen böyledir: Başarının ortaya çıktığı yerde, kıskançlıklar da uzak değildir. Tahminen rakip tarikat Fransiskan cemaatten, ama bir ihtimal kendi cemaati içinden de birileri çıktı ve onu Köln'deki başpiskoposluğa şikâyet etti ve derhal Engi-

zisyon tarafından Meister hakkında soruşturma başlatıldı. 1322 yılında Papa XXII. Ioannes aforoz belgesini imzaladı. Ama o, çoktandır bir zındık olarak anılmasına rağmen yazıları okunmaya ve okutulmaya devam etti.

Öğretisi

Bu "yanlış yollara sapan insan" bize ne öğretti ki, Köln'de ve Avignon'daki beyler, "kaygılarını" kendi içlerinden birine karşı bu kadar sert dile getirmek durumunda kaldılar?

"Tanrı'nın, insan doğası biçiminde doğan oğullarına verdiği her şeyi, o bütün bunları, bana da verdi: Burada birleşmeyi ve kutsallığı bir istisna olarak görmüyorum, bilakis bana da her şeyi tıpkı kendisininki gibi verdi." Burada tehlikeli bir panteizm kokusu vardı. Ve gerçekten de Eckhart'ın yazılarında, Tanrı ile yarattıkları arasındaki ilkesel ayrımı ortadan kaldırmaya yönelik bir eğilim vardır. Gelgelelim ustanın öğretisindeki en çekici tarafı da bu eğilim oluşturmaktadır; zira o kendinden öncekilerin katı skolastiğini ortadan kaldırarak taze bir hava getirmiştir. Bu esnada, Tanrı ve onun orta noktadaki fark edilirliği hem teorik metinlerde hem de vaazlarda bir soru olarak karşımıza çıkar.

Eckhart, Tanrı'dan söz ettiğinde, tanrı ve tanrılık kavramlarını birbirinden ayırır. Eckhart'a göre, bu manevra gereklidir, çünkü tanrı öylesine tek taraflıdır ki, bu durum ona herhangi bir şey yakıştırmayı da imkânsız kılmaktadır. Son tahlilde bunun anlamı şudur: Böyle bir tanrı hakkında sadece susabiliriz. Tutkulu bir vaiz içinse bu tam anlamıyla bir handikaptır. Yine de tanrı hakkında konuşabilmek için onun üzerine adetâ başka

bir merci yerleştirilmiştir. Bu da işte bu tanrılık kavramıdır, ki bu da Eckhart'ın deyimiyle "doğanın dışına çıkarılmış doğa" gibi, tanrıdan çıkarılmıştır. Tanrılık bütün hükümlerden muaftır, varoluş bile artık ona atfedilemez. Bununla beraber, onun ilk çıktığı kaynak olarak tanrıya bir şeyler atfetmeye ve vaazlarda kendisinden söz etmeye imkân tanır. Bu tanrı, Hıristiyanlık inancının üçlü tanrısıdır: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh; burada Oğul sözün, Kutsal Ruh da sevginin yerine geçer.

Eckhart, yüzünü tanrıdan insanlara çevirir. İnsan ruhuna burada özel bir önem atfedilir. Bu, Eckhart'a göre, Tanrı'nın yarattığı kendi suretidir. Ama eğer insanın ruhu, yaratıcıyla aynıysa tanrı gibi onun üzerinde de başka bir merci gelmelidir. Ama tıpkı hiçbir tanımlamaya izin vermeyen tanrılık gibi insan ruhu da herhangi bir betimlemeye izin vermez. Fakat Eckhart, yine de sürekli yeni söz deneyleriyle, söylenemeyecek olanı söylemeye çalışmaktan vazgeçmez. Bu esnada onun en sevdiği deyimlerden biri "ruhun kıvılcımcığı"dır. Bu sevimli ve önemsiz görünen deyim, esasen içinde muazzam bir patlama gücü taşır; öyle ki patlarsa Kilise'nin üzerinde durduğu o devasa kaideyi yerle bir edebilir.

Bu "Zihnin ışığı", ki Eckhart ruhu bazen böyle nitelendirir, neden bu kadar tehlikelidir, neden piskopos ve papa bu "kıvılcımcığı" kullandıkları dilde bile kötü bir lanetle boğmak isterler? Eckhart'a kulak verelim: "Tanrı bütün yaratıkları yarattığında, tanrı daha önce yaratılmamış bir şey, bütün yaratıkların ilksel görüntülerini içinde taşıyan bir şeyi doğurdu -bu kıvılcımdır, (...) bu kıvılcımcık tanrı ile öylesine akrabadır ki onunla birleşik birdir, ondan farksızdır. (...)" "Daha önce yaratılmamış bir şey doğurmadı..." Can alıcı nokta burasıdır.

Ruhun kıvılcımcığının yaratılmamış olması ifadesiyle Eckhart, insana o zamanki Kilise öğretisine göre, sadece tanrıya ayrılmış bir özellik atfetmişti. Usta bunu dedikten sonra "birleşik bir" ve "farksızdır" diye devam edince onun tanrıca farklı bir şey olmadığını, bilakis onunla bir olan, onunla özdeş olan bir şey demiş oluyordu. Yani, düşünce zinciri sonuna kadar vardırılırsa insan, içindeki özüyle tanrıdır. Kutsal Engizisyonun "zararlı kengerler ve zehirli bitkiler" olarak gözüne batan şey bu düşünceydi. Engizisyon, Eckhart'ın düşüncesini, onun dediği şeyin, yani tanrı ile bir olma ve onunla özdeş olma durumunun bu taraftaki insanın imkânları dahilinde olduğunu, büyük bir acıyla görmüş olmalıydı. Böylece, bütün öteki taraftaki kurtuluş tesellisi düşüncesi, temelden sarsılmış oluyordu. Kurtuluş her an gerçekleşmekteydi!

Ancak bu kurtuluştan pay alabilmek için, insanın yolunu tıkayan bir şey, içindeki bir şey yıkılmak zorundaydı. Eckhart'a göre, bu süreçte insanın tamamen bir yeniden doğum yaşaması gerekiyordu. Bu yeniden doğumsa anca, insanın ruhunun kıvılcımıyla özsek bir birliğe varmasıyla mümkündü. "Kıvılcımcık" farksız bir birleşik bir olduğu için insan bütün ayrımlardan ve bu ayrımların nedeni olan her şeyden kurtulmalıydı. Eckhart'a göre, bütün ayrımların temel nedeni bencil iradeydi. O temeldeki farksız birliği, ötekinin kaçtığı şeye ulaşma çabasıyla ortadan kaldırmaktaydı. Ancak iradenin tamamen farksızlaşması, insanın ruhunun temeline geri dönmesine imkân tanıyabilirdi. Orada -sadece orada- o tanrıyla birdir. Eckhart, bu birliğe ruhta Tanrı'nın doğumu demektedir. O, iradi çabanın içinde ortaya çıkmaz, bilakis insan olmanın şimdi ve her an var olan ko-

şuludur, kurtuluş ancak vazgeçişle mümkündür. Bu şekilde kazanılan vazgeçmişlik içinde insan, en nihayetinde tanrı olarak, artık onu iradi anlamda bir obje olarak aramayı bırakmalıdır. Bu vazgeçişle insan, kendini tanrıya bırakır ve bütün ayrımlar ortadan kalkar. İnsan ile tanrı arasında artık hiçbir mesafe kalmaz, artık onlar bir, özdeş ve birleşiktir.

Tanı

Gerhard, her şeyi fırlatıp atmak istediğini söylüyor. Bu isteğin arkasında hayatının bu şekilde devam edemeyeceği düşüncesi yatmakta. Ama hiçbir şeyi fırlatıp atmıyor Gerhard, bilakis kendisine yük olan şeylere elini bile sürmüyor. Onların da kendine dokunmayacakları umuduyla kendini geri çekiyor. Ama aslında bu geri çekilme, onu bugün eskisine oranla daha çok yıpratıyor. Çaresizlik, güçsüzlük ve yetersizlik yüzünden yapılan bir geri çekilme, geri çekilmeye yol açan çelişkileri daha da güçlendirir. Gerhard, kendini hayattan geri çektikçe hayatı daha da boş hale gelecek ve böylece onu yeniden doldurma ihtiyacı giderek artacaktır. Bu arayış içinde oradan oraya savrulan Gerhard'ın bu durumu, en çok da onun kadınlarla olan ilişkilerinde belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan geneleve giderken diğer yandan iş yerindeki "ruh eşiyle" cinsellikten arınmış, saf zihinsel bir ilişki sürdürmektedir. İtiraz, şikâyet ve yargılamalardan korktuğu için sevdiği kadına açılmaktan korkmaktadır. Bu süreçte ondan hep uzak durmuş, ama onun kendisi üzerindeki etkisini bir türlü kıramamış, aksine kendi güçsüzlüğünü giderek arttırmıştır. Geri çekilişi giderek onu ikili bir hayata sürüklemiştir. Her şeyi

fırlatıp atma isteği de bu tür bir ikili yaşamın zorunlu sonucu olan çelişkiye dayanmaktadır. Hayatının gizli tarafında varoluşunun çelişkisi tüm gücüyle kendini gösterir. Burada bir fahişe (genelev), orada ise kutsal olan (ruh eşi), derin bir noktadan aynı şey olmaktadır; ve bu Gerhard'ın bir türlü toparlayamadığı genel yarılmışlığının ifadesidir. Sosyal ilişkilerinden uzaklaşması, onun bütün dünyasını kaplayan bir yarık oluşturmuş; bu yarık, onu hayatının gizli tarafında takip etmeyi sürdürmüştür.

Hayatının kamuya açık alanında bu çelişki iki dünya öğretisi biçiminde kendini göstermektedir. Bir tarafta, "hayati süreçleri" bilimsel olarak anlama potansiyeline sahip bir doğa bilimcisi olarak sürdürdüğü iş yaşamı, diğer tarafta doğa bilimleri aracılığıyla bulunması pek mümkün olmayan yüksek bir ideal ihtiyacı. Bu tarafta yüksek ideal, diğer tarafta anlamı bilimsel çalışmalarının sınırları içinde ortaya çıkmayan, bir yaşam sürecini anlamaya yönelik safi rasyonel çalışma. Birbirine dokunmayan, yan yana iki dünya. Dünyalardan birinde bir anlam keşfedilmemiş olarak kaldıkça Gerhard umutlarını, giderek artan oranda "yüksek ideal" dünyası üzerine kuruyor. Böylece de Gerhard'ın geri çekilerek karşılaşmaktan kurtulmaya çalıştığı çelişki giderek büyüyor. Gerçekleştirilememiş bir varoluşun verdiği acıyı, katıksız bir pasiflik içinde eritmeye çalışıyor ve sonuçta tam da bu acıdan kaçınma manevrası yüzünden hayatına daha büyük çelişkilerin dolması kaçınılmaz oluyor.

Gerhard'ın hatası, acıyı dünyadan söküp atmanın mümkün olabileceğine, acısız bir hayatın olabileceğine dair yanlış bir düşünceden hareket etmiş olmasıdır. Oysa bu mümkün değildir. Acı, hayatın ayrılmaz bir parça-

sıdır. Acının varlığı üzerine, Gerhard'ın bir etkisi olamaz. Acıyı aşmaya, hatta onu yok etmeye yönelik her türlü çaba, onunla dünya arasındaki yarığı büyütmekte, böylece de acısı giderek şiddetlenmektedir. Gerhard, kendi çelişkilerinin tutsağı olup çıkmıştır. Dünyayı bu hapishane içinden tasavvur etmekte ve yorumlamaktadır. Neden kaçınılıp neyin elde edilebileceğine dair benmerkezci yargısı, onun dünyasını sallantılı, kırılgan bir ikiliğe dönüştürmüş ve acı almış başını yürümüştü şeklinde değerlendirilen bir dünya, değersizdir.

Terapi

Vazgeçmek. "Eğer kendi iraden yüzünden acı çekiyorsan, hangi şekilde olursa olsun, bu acı seni üzer ve onu taşımak sana zor gelir. Ama tanrı için acı çekiyorsan ve sadece Tanrı'nın rızası için, bu acı seni üzmez ve sana ağır gelmez, zira yükü tanrı taşır."

Gerhard'a yardım etmenin tek yolu, mümkünse onu kendi ben-bağından kurtarmaktan geçer. Bu kurtarmanın hedefi *unio miystica*'dır, yani tanrıyla bir olmak. Tanrıyla bir ve birleşik olmak, ayrımı meydana getiren şeyi aşmayı gerektirir. O halde Gerhard'ın kendini neden kurtarması gerekiyor? Kısaca söylemek gerekirse her şeyden! Bu mümkün olmadığı için Meister Eckhart, bir ruh rehberi olarak, önce küçük adımlarla başlayacaktır. Öncelikle Gerhard'a şimdiye kadar gittiği yolun neden yanlış olduğunu anlatmak durumundadır. Gerhard'a sorunlardan kaçmak için uyguladığı yöntemin, aslında o sorunları bizzat yarattığını gösterecektir. Yani bir düşünme ve fikir süreci başlatacaktır. Bu süreç, onu benmerkezci adalet anlayışı kıskacından kurtaracaktır.

Böyle bir düşünme sürecinde artık bireysel sorunların çözümü ve benmerkezcil acıların ön plana çıkmasını engelleyecek, esasen acının ne olduğu ve onun asıl nedeninin ne olduğu sorusu, düşünmenin nesnesi haline gelecektir. Bu süreç, somut benmerkezcil hapishaneden çıkmaya yönelik ilk soyutlama adımıdır.

Gerhard bu adımla, kendisiyle arasına ne zaman mesafe koyarsa kendini iyi hissetmeye başladığı deneyimini yaşayacaktır. Bu temel yeni deneyim, daha geniş kapsamlı bir vazgeçiş ve kurtuluş yönünde atılacak diğer adımların çıkış noktasıdır. Bu süreçte giderek artan bir umursamazlık ortaya çıkacaktır; bir başka deyişle Gerhard, vazgeçme becerisini ne kadar çok gösterebilirse kendisiyle ve dünyayla olan ilişkisi de o kadar çok değişecektir; nesneleri giderek kendi değerleri içinde algılamaya başlayacaktır.

Kendinden vazgeçmek, en nihayetinde, dünyayı parçaları diğerlerinden ayıran bir çokluk durumuna getiren kendi öz iradesinden kurtulmak demektir. Kendinden kurtulması dünyaları birleştirecek, ben-dünya ilişkisinin çok acı veren çelişkisi ortadan kalkacaktır. Şimdi temel davranış umursamazlıktır; her şeyin eşit derecede görüldüğü bir tavırdır. Özellikle de önceleri zorlayıcı, adaletsiz, anlaşılmaz ve reddedilen birçok şey diğerleriyle eşit bir değere ulaşacaktır. Ben içine kendini hapsetme durumu artık ortadan kalkmıştır. Ben'in kurban edilmesiyle ben ve benin düşüncelerinin, hayallerinin birbirlerinden ayrılmasını gerçekleştirmiş oluruz. Artık Gerhard, hâlâ keşfetmek ya da bulmak zorunda olduğunu hissettiği "yüksek ideal"in, kendi hayatı içinde bir hiç olduğunu görecek, yeni kazandığı umursamazlıkla varoluşun birliğini hissedecektir.

Ayrılmak, benmerkezciliğe veda edip; iç ve dış deneyimi, aktif ve pasifi, almayı ve vermeyi, yapmayı ve bırakmayı deneyimlemek demektir. Böylece, dünyaya yönelmek mümkün olur, kendine olan sevgi, çevredekileri sevmeye dönüşür. Ayrılma, Gerhard'ı kendi içine kapalı Ben yaşantısından alıp koşulsuz şartsız, herhangi bir kuşku duymadan olumlayabileceği bir özdeşlemeye götürmüştür. Böylece kendisiyle ve dünyayla rahat bir birleşme içinde, "ruhun kıvılcımcığı" ülkesinin ışıklarına kavuşmak için gereken koşulu yerine getirmiştir. Kendisiyle ve dünyayla bir ve birleşik halde, bir olmanın kıvılcımı içinde, tanrıyı kendisiyle özdeş görür. Kişisel acıların tanrısal acılara dönüşümü işlemi gerçekleşmiştir. Artık Gerhard, Tanrı'nın taşımayacağı ya da katlanmayacağı hiçbir şeyi taşımak, hiçbir şeye katlanmak zorunda değil.

Ama bütün bunlar, dünyadan bir kaçış olarak görülmemeli, tam tersine dünyaya olumlama halinde angaje olmak olarak görülmelidir; zira iç ve dış, aktif ve pasif ancak dengeli bir umursamazlık, eş değerlilik ve eşitlik hali içinde birbirleriyle doğru bir ilişki kurabilir.

Gerhard, kendi varoluşunun bugününe ulaşmıştır; artık orada her şey gerçekleşmiş, onun hayatını doldurmuştur. Bırakmak, varoluşu bırakmak demektir, bırak olsun; böylece Gerhard neden yaşadığı sorusuna bir cevap da bulmuştur: "Yaşıyorum işte."

Tobias

"Treni kaçırdık. Yaş 35 oldu. Artık bundan sonra benden ne olur ki?" Tobias, bu üç kısa cümleyi her oturumda papağan gibi tekrar edip duruyordu. Bunlar, onun hayatının merkezine yerleşmiş bir inancı ifade ediyordu ve onların içerdikleri, sözde hakikatleri sarsacak hiçbir şey yoktu.

Tobias, yetmişli yılların ortasında Kolombiyalı bir anne ve Alman bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Babası bir yardım kuruluşunda doktor olarak çalışıyordu. Sürekli taşındıkları için Tobias'ın anaokulu ve ilkokul yılları sürekli okul değiştirerek geçmişti. İki küçük kız kardeşiyle birlikte, bu yılları Güney Amerika'nın ve Güney Doğu Asya'nın on değişik ülkesinde, farklı farklı okullarda geçirmişlerdi. Anlattığına göre bu yüzden, bu dönemde kendi yaşıtlarıyla uzun süreli arkadaşlıklar kurması mümkün olmamıştı.

Ailesi kısa bir süreliğine Almanya'ya geri döndüğünde Tobias tam 12 yaşındaydı. Babası, annesinin itirazlarına rağmen Tobias'ı Almanya'da bir yatılı okula yazdırmaya karar verdi. Tobias, Almanya'da tek başına

kalacağını öğrenince dünyası başına yıkıldı. Ailenin geri kalanı, babasının dört yıllık bir sözleşme yaptığı Güney Amerika'ya gidecekti.

Tobias, ailesinden ayrı olarak Almanya'da bir yatılı okulda geçirdiği yıllar içinde, kendi "cehennemi" ile tanıştı. Öğrenciler arasında hırsızlık ve kavga, gündelik olağan işlerdendi. Sadece kendine ve diğerlerine karşı sert olanların ayakta kalma şansı vardı. En ufak bir zayıflık gösteren biri, derhal ve acımasızca yerle bir ediliyordu.

Ailesi dört yıl sonra yurtdışından döndü. Tobias, yatılı okuldan ayrıldı ve babası gibi tıp okuyabilmek için lise hayatı boyunca canla başla çalıştı. Ama birkaç başarısız sömestir geçirdikten sonra tıp öğrenimini bıraktı ve hayatını bir öğrenci lokalinde garson olarak kazanmaya başladı. Babasının yüksek beklentilerini karşılayamadığı için kendini tam bir başarısız olarak görüyordu.

Mesleki kariyeri gibi kadınlarla olan ilişkileri de son derece mutsuz seyrediyordu. Son kız arkadaşı, ortak bebeklerini kürtajla aldırınca ona "dehşetin zirve noktasını" yaşatmıştı. Ayrıca bütün kız arkadaşları tarafından er ya da geç aldatılmıştı. Şu anki bile şimdiden yabancı bir herifle bir kaçamak yapmıştı. "Ama kadınlar böyledir işte, onların doğası budur. Genleri bozuk varlıklar oldukları için sadakate uygun değillerdir." Bu yüzden de Tobias böyle durumlarda kız arkadaşından ayrılmayı anlamsız buluyordu, çünkü bir sonrakinin de yapacağı buydu. "Birini tanırsan hepsini tanırsın." Bu da kendi kurduğu inanç sisteminin dördüncü cümlesiydi.

Kadınlara dair "köktenci bakışı" onu intikam fantezileri kurmaktan alıkoymuyordu. Sık sık "birkaç arkadaşını toplayıp" kız arkadaşının kendisini aldattığı heri-

fe "unutulmaz bir ziyaret" gerçekleştirmeyi düşünmüştü. Ama bunu yapmayıp daha kurnazca bir intikam planı yapmıştı. Kız arkadaşı, son zamanlarda bir çocuk yapmaktan sık sık söz etmeye başladığı için, o da çocuk istiyormuş gibi yapıyordu. Ama onu artık çocuk yapamayacağı yaşa gelene kadar oyalamayı düşünüyordu; onun yüzünü bir de o zaman görmek istiyordu. Bunun dışında, onun kendisini aldattığını öğrendiği günden bu yana, onunla seks yapmak artık pek mümkün olmuyordu, çünkü sürekli o herifin onu nasıl "becerdiğini" düşünmekten kendini alamıyordu.

Eskiden politika ve tarihle çok ilgilenir, sürekli kültür ağırlıklı gazeteler okurdu. Zaman içinde, insan denen varlıkta, kin ve hırstan başka bir şey olmadığı kanaatine varmıştı. O güzelim geleneklerin gün gün kaybolup gittiklerini açıkça görebiliyordu. Artık insanlarda ne karakter ne namus ne de haysiyet kalmıştı. Kimseye güvenmemesi gerektiğinin nedenlerinden biri de buydu. "Kendi yapamadığın bir şeyi başkasına da yaptırma." "Radikal dünya görüşü"nün beşinci cümlesi de buydu. Bazen keşke beynimin yarısını aldırabilsem diye düşündü, o zaman bu "gerçekçi dünya görüşü"ne hiç varmamış olur ve rahat ederdi.

Bugün artık hiçbir şeyle ilgilenmiyor Tobias. Planları, hedefleri ve umutları yoktu. Artık tek ilgisini çeken şey saatlerce, hatta günlerce içine gömülebildiği savaş içerikli bilgisayar oyunlarıydı. Bilgisayara olan bu ilgisi sayesinde son zamanlarda, çevrimiçi çalışan bir eczanede bilgisayar uzmanı olarak çalışma imkânı bulmuştu. Ama bu da hayatın anlamdan yoksun bir süreç oluşu düşüncesini değiştirmemişti. Artık geriye daha çok şey öğrenerek, hayat hakkında bir şeyler söylemekten ya da

onu olduğu gibi yalayıp yutmaktan başka bir şey kalmamıştı. Sonunda "gözlerini dört açmaya" ve gerekirse boğuluncaya kadar dünyayı "yiyip yutmaya" karar vermişti.

Nikolaus von Kues
Olabilmek

İyi ve asil ve değerlidir de var olmak.
Bu yüzden hiçbir şey, ne olursa olsun,
Değersiz değildir.

Hayatı

Nikolaus von Kues (1401-1464) aydınlanmaya kavuştuğunda Bizans ile Venedik arasında bir yerlerde bulunuyordu. Üç ay sürecek olan Venedik'e dönüş yolculuğu sırasında hayatının bilgisi kendisine verildiğinde, Doğu Roma İmparatorluğu ve Yunan-Ortodoks Patrikhanesi birleşik ruhaniler meclisine davet edilmişti: Tanrı açısından bakıldığında bütün karşıtlıklar çöker. Buradaki aydınlanma belki kurgulanıp ilan edilmiştir ve bu sadece bir temenni düşüncesidir. Kesin olan bir şey varsa bu düşüncenin karşıtlıklar ve çelişkilerle dolu, büyük başarılar ve büyük yenilgilerle dolu bir yaşamın ifadesi olduğudur.

Nikolaus, varlıklı bir gemicinin oğlu olarak Trier ile Koblenz arasında kalan, Mosel Nehri kıyısındaki küçük bir şehirde, Kues'te dünyaya geldi. Efsaneye göre, sert

bir mizaca sahip olan babasıyla arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Nikolaus, on iki yaşında baba ocağını terk etti ve onu Kilise'nin en yüksek makamına taşıyacak olan parlak bir kariyere başladı. 1416 yılında, henüz on beş yaşındayken Heidelberg Üniversitesi'ne kaydoldu ve bir yıl sonra öğrenimine Padua'da devam etti. Hukuk, fizik, astronomi, felsefe ve teoloji alanlarında dersler aldı ve böylece genel gelişimi için gerekli temelleri atmış oldu. Padua'da bulunduğu dönemde, içinde antik döneme karşı bir tutku belirdi, aceleyle Yunanca öğrendi ve kısa sürede klasik filologluğa terfi etti; bu sayede daha sonraları Kilise'nin verdiği görevler yüzünden gittiği seyahatlerde, kaybolduğuna inanılan bazı klasik kitapların manastır kütüphanelerinin tozlu raflarında izlerini sürme olanağı buldu. Altı yıl sonra Nikolaus von Kues, hukuk doktorasını vermiş olarak Padua'dan ayrıldı ve memleketine geri döndü; 1430 yılında Köln'de papazlığa atandı.

Ardından, uzun ve aralıksız bir seyahat dönemi başladı; Kilise'nin verdiği çeşitli görevlerle neredeyse bütün Avrupa'yı dolaştı. 1432 yılında, Nikolaus von Kues'i, Basel'de toplanan ruhaniler meclisinde görüyoruz. Meclisin toplanma amacı zındıkların kökünü kurutmak, bütün Hıristiyan halklarını Katolik Kilisesi altında toplamak ve Kilise'de köklü reformlar yapmaktı. İlk olarak burada Kues büyük bir konuşma yaptı. Başlangıçta reformcular kanadındaydı, ancak onlarla anlaşamayınca tekrar Kilise hukukçusu olarak Papa'nın pozisyonunu savunmaya başladı. 1438 yılında, Yunan Kilisesi'yle Roma Kilisesi'ni birleştirmek amacıyla Bizans'a gönderilen bir heyetin içinde yer aldı. Misyon başarısızlıkla sonuçlandı ama yine de Papa onu Mainz, Nürnberg ve

Frankfurt'a papalık elçisi olarak gönderdi. Onun, Kilise'nin haklarını her zaman canla başla savunması, Papa tarafından ödüllendirildi ve 1448 yılında kardinal rütbesine yükseltildi; iki yıl sonra da Tirol'deki Brixen piskoposluğuna getirildi.

Nikolaus von Kues artık kariyerinin zirvesindeydi. Brixen piskoposu olarak atamakla Papa, aslında ona pek iyilik yapmamıştı; çünkü temsil ettiği kurumun verdiği görevi, Herzog Sigismund von Tirol'ün isteği hilafına karşı bile yerine getirmekten geri durmadı. Kilise gücüyle dünyevi gücün çatışması da böylece başlamış oldu. Nikolaus piskoposluğu malî açıdan iyileştirmek için elinden geleni yaptı; bu da soylu kesimin sert tepkisiyle karşılandı. Kues, orada geçirdiği yıpratıcı yıllardan sonra 1458 yılında Brixen'den ayrıldı ve ancak iki yıl sonra dönmek üzere Roma'ya gitti. Bunu yapması kendisi açısından hiç de iyi olmadı; zira Sigismund ona dönüşünde sert bir karşılama yapmaya kararlıydı. Herzog derhal Kues'in sığınmış olduğu Buchenstein Kalesi'ni kuşattı. Piskopos teslim oldu ve ebediyen Roma'ya yöneldi. Hayatının geri kalanını orada geçirdi. Papalık kardinali ve genel vekili olarak Kilise'nin genel reformu için çalışmalar yaptı. Nikolaus von Kues, Todi'ye yaptığı bir yolculuk sırasında hayatını kaybetti. Son isteğine uygun olarak, kalbi Almanya'ya, Kues'e nakledilirken bedeni Roma'ya defnedildi.

Öğretisi

Bilginin bilgisizliği (*docta ignorantia*) ve karşıtlıkların çökmesi (*coincidentia oppositorum*), Nikolaus von Kues'in felsefesini üzerine kurduğu iki temel fikirdir. Aslına ba-

kılırsa her iki fikir de ilk bakışta pek o kadar yeni değildir. Karşıtlıkların çökmesi akla doğrudan Heraklitos'u getirir, bilginin bilgisizliği ise bize hemen Sokrates'in şu sözünü hatırlatır: "Bilmediğimi biliyorum." Bununla beraber Kues'in felsefesi, felsefe tarihinin bu iki tanınmış fikrini basitçe kombine etmekten ibaret değildir; bilakis o bunlardan yola çıkarak Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi, yeniden ve son derece özgün bir şekilde yorumlamayı denemiştir.

Ne bilebilirim? Nikolaus von Kues'in bir Alman filozof olduğunu, onun Koblenz ve Trier arasında kalan küçük bir şehirde doğduğunu bilebilirim. Bu düşünürle uğraşmaya devam edersem onun hakkında daha ayrıntılı bilgiler öğrenebilirim. Ama bir süre sonra, Nikolaus von Kues hakkında her şeyi öğrenmemin mümkün olmadığını anlarım. Ne kadar çok araştırırsam o kadar yeni şeyle karşılaşırım ve sürekli eski bilgilerimi yeniden düzenlerim. Kısacası hakkında her şeyi eksiksiz olarak bilebileceğim bir şey olmadığını görürüm, dolayısıyla da nesnelerin özünün esasen her zaman bir sır olarak kalacağını düşünürüm. Eksiksiz bir bilgiye kavuşmamın imkânsız olduğunu açıkça anlar anlamaz bilemeyeceğim şeyin ne kadar çok olduğunu görürüm. Bilmemenin bu yüzü, Kues'in göz önünde bulundurduğu yanlarından biridir. *Ignorantia* sözcüğünü kullandığında kastettiği budur. Bilmemenin bu biçiminden bir başka yorum daha çıkar. Eğer bütün bilme çabalarının, en nihayetinde, sadece bir yaklaşmadan ibaret olduğunun bilincine varırsam bu türden bir bilmeyi kökten sorgularım ve bu tür bir bilmenin de şeylerin özünü bilemediği sürece, prensip olarak, bizzat bilmemek olduğu sonucuna varırım. Bilmemeyi bilmek, bilmekten üstündür. Bilinçli bil-

memeyi bilmeyi, kendisinden daha üstün görmek bir çelişki gibi görünüyor. Bu çelişki, bilgilenme sürecinin farklı biçimlerine daha yakından baktığımız zaman ortadan kalkar.

Nikolaus, bilmenin iki yolla kazanılabileceğinden hareket ediyordu. Birincisi akıl yoluyla (*ratio*), ikincisi zekâ (*intellectus*) yoluyla. Akıl; ölçer, karşılaştırır, ayırır, olumlar, olumsuzlar ve bu yolla bir şeyi diğerinden ayırır; temel olarak mantıksal karşıtlıklar düzleminde kalır. Düşünce, aklın çıplak sonuçlarıyla yetinmenin tatmin edici bir sonuç vermeyeceğini saptayacak yetide olduğu için, aklın ötesinde, ölçme ve sayma düzlemini aşan başka bir idrak kabiliyetine yönelmek zorundadır. Kues, bu yeteneği zekâ atfetmiştir. O tek başına, mantığın kafesini parçalama ve aklın sınırlı sabitlemelerini aşarak karşıtların gizeminin daha derinlerine inme kabiliyetine sahiptir. Böylece, karşıtların çöktüğü sonsuzluğun kapısı kırılarak açılmış oluyordu. Nikolaus, bu çıkarımı birkaç örnekle açıklamaya çalışmıştır: Sonlu evrende doğru ve çember karşıttırlar, ama çember çizgisini sonsuza genişlettiğimizde eğim de sonsuz derece küçülecek ve sıfıra varacaktır. O halde, çember ve doğru sonsuzda eşittirler. Aynı şey sonsuz hızda dönen topaç için de geçerlidir; hareketi ne kadar hızlıysa o kadar sakin görünür. O halde, sonsuzda hareket ve durağanlık eşittir. Varoluşumuzun sonluluğu ve buna bağlı olarak da düşüncemizin sınırlılığı, bize sonsuzluk hakkında yalnızca semboller ve benzetmeler üzerinden konuşmamıza izin verir. Onlar da bize bir yandan sonsuzluğa bir parça dokunma imkânı verirken bir yandan da bizi sonsuzluktan ayıran uçurumun ne kadar aşılmaz olduğunu gösterirler. Sonsuzluğa sadece benzetmeler yöntemiyle

yaklaşabiliriz, ama ona asla erişemeyiz. Sonsuzluk kavramının kendisi de sonuçta bir benzetmedir, o da kendi nesnesini ancak bir yaklaşma olarak işaret edebilir. Nikolaus için bu benzetmenin nesnesi Tanrı'nın kendisi olmak zorundadır.

Tanrı, içinde bütün karşıtlıkların çöktüğü yegâne birimdir, öyle ki o bütün karşıtlıkların ötesindedir. Hareket ve durağanlık, evet ve hayır, dün ve yarın, burası ve orası Tanrı'nın sonsuz birliği içinde özdeştirler. Bu anlamda düşününce şu sonuç çıkar: tanrıdaki bütün olasılıklar, aynı zamanda gerçekliklerdir. Bu mutlak etki gücünü, Kues kendi yarattığı o ünlü sözcükle ifade etmiştir: *possest*. Basitçe söylersek: Tanrı sadece yapabilmekle (posse) kalmaz, o aynı zamanda o şeyindir (est) de yani yapabildiğidir de. Nikolaus, işte bu posse ve est sözcüklerinden, Latince'de daha önce var olmayan bir sözcük oluşturmuştur. Possest "yapabilme-dir" ya da "ola-bilme". Bütün yapabilmenin toptan varlığı kesinlikle insan ile tanrı arasındaki dramatik farkı oluşturur: İnsanın yapabilme yetisi sınırlıdır (her şeyi yapamaz) ve bu yaptığı kadarı bile kendisi olamaz; yani aynı zamanda yapabildiği değildir. Bizim sınırlı yapabilme yetimiz aynı zamanda gerçeklik demek değildir, bilakis yapabilme yetimizin pratik, gerçekleşen icrası burada ve şimdi olmak zorundadır; yapabileceğimiz diğer kalan her şey bir imkân olarak kalacaktır. Biz, her zaman sadece imkânlarımızın bir parçasıyız. Ama Tanrı, bütün yapabilmenin şu anda kendisidir. Tanrı "yapabilmedir". Biz, oluşum halinde bir yapabilmeyiz.

Küre Oyunu (De Ludo Globi)

Nikolaus von Kues, geç dönem eserlerinden birinde, anlamı hayli derin olan bir top oyunu geliştirmiştir. Bunun için bir topa ve yere çizilmiş ya da serilmiş bir oyun çizelgesine ihtiyaç vardır. Merkezdeki bir çember (tanrı) etrafına dizilmiş dokuz çember çizilir, her çember numaralandırılır ve her biri başka bir zihinsel basamağı ifade eder. Amaç, merkeze ulaşmak ya da mümkün olduğunca yaklaşmaktır. Zar atarak 34 puana (Nikolaus'un hesaplamalarına göre İsa'nın yaşıdır; ve puanlar denk geldiği çemberin numarasına göre verilir) en çok yaklaşan kişi oyunu kazanır. Ancak oyunun can alıcı bir noktası vardır: Top pürüzsüz yuvarlak değil, deforme edilmiş şekildedir, yani eşit derece yuvarlanmaz, bilakis oyun alanı üzerinde kaotik bir şekilde tökezler ve sonunda bir yerde durur. Oyun alanı dünyayı temsil eder ve deforme edilmiş top ise insanı temsil eder.

Tanı

Tobias'ın yaşamı, bir dizi yanlış atılmış zar olarak da yorumlanabilir; bunlar da onu hayal kırıklığına, kedere ve en sonunda da genel bir geri çekilmeye sürüklemiştir. Tobias hayat oyunundan çıkmış, bunu da bilgisayar oyunlarıyla telafi etmiştir. Sanal dünyaya geri çekilme, yani suretin suretine geçme, bir gerçeklik meydana getirmez ve gerçek dünyaya olan sosyal bağı kurutur. Bilgisayar oyunu, açıktır ki, Tobias'ı hayatın gerçek oyununa tekrar ulaştıracak yapıda değildir. Tam tersine, bilgisayar oyununu ne kadar çok oynarsa hayattan da o kadar uzaklaşmaktadır. Tobias, gerçek dünyada sürdürdüğü diğer ilişkileri olumsuz olarak nitelendirmekte, ayrıca bunların kötü niyetlerle de yüklü olduğunu düşün-

mektedir. Bu yüzden kız arkadaşına birlikteliklerinin gerçek motivasyonunu açıkça söylemekten kaçınmaktadır. Ona kendisi de çocuk istiyormuş rolü yapmaktadır, ama asıl amacı, tam da bu arzuyu gerçekleştirmemek ve bununla da kendisine yapılan ihaneti cezalandırmaktır. Ama aslında bu motivasyonlar, sadece onun hayal dünyasında var olabilir ve gerçek dünyada hiçbir karşılığı yoktur. Hayat oyununa katılımını azalttıkça kız arkadaşına, ihanetinin kendisini ne kadar yaraladığını anlatma cesareti de azalacaktır. Bunun gerçek sonuçlarını, örneğin ondan ayrılmak gibi, uygulamaya ise asla cesaret edememektedir. Bunun yerine kendini bir sonraki kadının da aynı şeyi yapacağına inandırmayı tercih etmektedir.

Karmaşık ve öngörülemez ilişkileriyle Tobias, gerçek yaşamla ilgili her türlü aktif angajmandan vazgeçmiş, bunun yerine bütün enerjisini sanal bir oyun dünyasına yöneltmiştir; mağlubiyetlerin ve hayal kırıklıklarının yaşamsal sonuçları doğurmadığı bir dünyaya. Bu türden oyunlar, dünyanın ve insanın özüne derinden bakmayı engellemektedir. Nesnelerin merkezinden ve kendi orta noktasından çok uzaklara düşmüş olan Tobias, şematik kutuplaştırmaların içinde kaybolmuş ve artık sadece kaybetmenin hiçbir bedelinin olmadığı bir dünyada kazanabilmektedir. Ama bu kazançlar onun hayatını zenginleştirmiyor, tersine bu kutuplaşmaların çelik yeleği giderek daralıyor. Böylelikle Tobias, gerçeklikle ve onun riskli rastlantılarıyla herhangi bir ilişki kurma cesaretini tamamen yitirmiştir. Bilgisayar oyunu sadece suretin bir suretidir ve o bu yapıyı kendi ilişkilerine de aktarmakta, aslında olmayan bir şeyi varmış gibi göstererek kız arkadaşını aldatmaya çalışmaktadır. Tobias,

hakikatten radikal bir uzaklaşma süreci içindedir ve bu süreç, Tobias kendini gerçek hayatın oyunundan çektikçe daha dramatik bir hal alacaktır.

Hayatı, artık sadece en dış bölgeleriyle algılamaktadır. Bu durumda her şey ona aşırı derecede yerinden kaymış şekilde görünüyor olmalı: 35 yaşında hayat bitmiştir, bütün kadınlar bozulmuştur, insanlarda namus ve şeref kalmamıştır. Hayatın en dış alanlarına itilmiş olarak, kendi güçsüzlük hissini bastırmaya yönelik hayali çıkarımlar sistemi kurmuştur. Hayal dünyasında her şeye ve herkese karşı bir savaş sürdürmektir: küçümsediği kız arkadaşına karşı, değersiz gördüğü işine karşı, şiddet uygulamak istediği iş arkadaşlarına karşı, yok etmek istediği sanal düşmanlara karşı, en nihayetinde kendine karşı. Davranışının meşruluğu için, genelde insanların ve yakın çevresindeki insanların, sözde bozulmuşluğundan yararlanmaktadır. Parolası şudur: İnsanlar ve dünya kötüdür, o halde benim de kötü olmaya hakkım var. Bu tarz şekillendirilen bir hayatta sorumluluğun hiçbir biçimi olmaz, toplumsal değerlere hiçbir değer ve anlam verilmez. Bu türden bir yaşam, ancak ve ancak anlamdan arınmış olarak duyumsanabilir.

Terapi

Yeni bir oyuna cesaret etmek! Oynanması gereken oyun küre oyunudur. Filozof, oyunu yönetecek ve aynı zamanda kendisi de oyuna katılacaktır. Kim başlarsa başlasın, ilk atışta top kendine özgü yapısını hemen gösterecektir. Bu, görüşmenin çıkış noktasıdır. Anlaşılan o ki top tam anlamıyla yuvarlak değildir, yani gerçek anlamda bir küre değildir. Yuvarlak olanla köşeli olan onda

birleşmiştir. Topun görevi, gerçek varoluşu içinde insanı sembolize etmektir. Onun hesaplanamaz yuvarlanışının bir anlamı vardır: Olağan bir şekilde yuvarlanmaz; görünüşe göre aslında kendisi ne isterse onu yapar, aksar, tökezler ve hesaplanamaz bir rota çizer. Tobias, topu oyun alanının merkezine atmaya ne kadar uğraşırsa uğraşsın sonuç tamamen rastlantılara kalmış gibi görünmektedir. Bilgisayar oyunlarındakinin tersine, burada Tobias, akışı bir mouse hareketiyle yönlendirememektedir. Top harekete geçer geçmez artık onun oyuna müdahalesi söz konusu değildir. Topun kendiliğinden durmasını ve oyun alanındaki çemberlerin arasında yerini almasını beklemek zorundadır. Tobias bu süre zarfında içten içe bilgisayar oyunundaki mouse'u arayacaktır, klikleyerek topu istediği noktaya yönlendirmek için. Ama böyle bir imkân yoktur ve Tobias, oyun akışına, istediği her an müdahale edebilme olanağından vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Bu vazgeçme süreci iyileştirici bir etki yapabilir: Topun üzerinde herhangi bir kontrol ve güç sahibi olamamak, bir kere yuvarlanmaya başladı mı artık onun üzerinde bir sahip olma ve kontrol etme isteğinden vazgeçmek. Top, yuvarlak ve köşelerden, düzlük ve kubbeden oluşan kendi içsel çelişkileri içinde, hesaplanamaz her türlü sonuca açık rotasında ilerlerken Tobias, bu çelişkiden, kendi vazgeçişinin aslında gerçek anlamda bir vazgeçiş olmadığını öğrenebilir. Oyun, onun katkısı olmadan başlamaz. Topu eline alan ve atan bizzat kendisidir. Her atışta Tobias, kendi becerisini arttırma imkânına sahiptir. Bu, kelimenin tam anlamıyla kendi elindedir, topu ne zaman ve ne şekilde atacağı tamamen ona bağlıdır. Top, yapısı büyük oranda yapmak ve bırakmak

arasındaki değiş tokuş tarafından belirlenen hayatın ilkesel ayrışmasına işaret eder. Top oyunu açıkça gösterir: Bizim elimizde olan şeyler vardır, ama bazı şeyler de bizim kontrolümüz ve gücümüz dışındadır. Tobias her atışta, yapmanın ve bırakmanın ölçüsünü daha iyi ayarlamayı öğrenecektir. Bu deneyim, kendi yaşamının ve insanların yaşamının çelişkileriyle daha barışık bir ilişki kurmasına yol açacaktır.

Bu barışma eylemi içinde Tobias'ın sadece kendi yaşamının çelişkileri, onun başkalarının yaşamlarıyla ilişki kurmasına olanak tanıyacak düzlemi oluşturabilir. Çünkü top tökezleyerek kendi rotasında ilerler ve bu esnada kesintilerle ve çelişkilerle ilerleyen hayatı temsil eder. Ancak bu kesintilerle Tobias'ın hayatını zorla sıkıştırdığı güç ve güçsüzlük anları kırılabilir. Bu kırılma gerçekleşirse Tobias şimdiye kadarki hayat akışını daha iyi görme olanağına kavuşur. Kendi rotasını düz ve mükemmel bir çizgi olarak yaşamak isteyen biri bunu tek başına yapmak zorundadır, çünkü bunu ancak diğer insanların beceriksiz temaslarından uzak kalarak yapabilir. İnsanın mükemmel olmayışı, hataları ve çelişkileri bir eksiklik değildir, bilakis bir tercihtir. Sadece hata yapan insan çevresindekilere anlayışlı davranabilir. Çelişkiyi kabullenemeyen biri başka bir çelişkiye de katlanamaz, ne kendininkine ne de başkasınınkine. Çelişkisiz bir yaşam sessiz, boğuk, suskun, iletişimsiz, alışverişsiz ve yalnızlık içinde geçer gider.

Tobias'ın, çelişkisiz bir yaşam sürebileceği mükemmel bir dünya özlemi, top oyunu sayesinde aşılmış olacaktır. Her atış hayatın kapılarını ona yeniden açacak, her atışın sonuçta biricik ve bizzat kendi atışı olduğunu, bunun başkaları tarafından yapılamayacağını görecektir.

Böylece, çelişkileri keşfedip onlarla barıştıkça, kendini hayatının oyununa bıraktıkça merkezdeki çemberi hedefleyen atışları giderek daha güvenli gerçekleşecek, Tobias dans ede ede, adım adım hayatının ve dünyanın canlı merkezine dönecektir. Bu merkezden de kendisine ve dış dünyaya açılma cesareti ve güveni yükselecek, artık çelişkilerden ve mükemmel olmayandan bu kadar korkmayacaktır. Tren nihai olarak kaçırılmamıştır, hayat her atışla birlikte yeniden başlar.

Blaise Pascal
Hakikatin Kalbi

İnsan sadece kalbiyle iyi görebilir.

Hayatı

"Tanrı beni asla bırakmasın." Avrupa zihinsel tarihinin en büyük dâhilerinden birinin, hayata veda ederken ağzından dökülen son sözler bunlardı. Blaise Pascal, kız kardeşi Gilberte'nin kollarında, 19 Ağustos 1662'de Paris'te öldüğünde sadece 39 yaşındaydı. Daha 29 Haziran'da, yaklaşan ölümünden emin olarak, Saint-Etienne-du-Mont'daki papazlar birliğine götürülmesini istedi. 3 Ağustos'ta, bedeni son derece güçsüz düşmüş halde orada vasiyetini yazdırdı ve yoksullar mezarlığına gömülmesini istedi. Mezarı, Paris'teki Saint-Etienne-du-Mont Kilisesi'ndedir.

Blaise Pascal varlıklı bir aileden geliyordu. 19 Haziran 1623'de, Clermont'ta dünyaya gelmişti. Henüz bebekken sağlık durumu endişe vericiydi. O kadar zayıf bir yapısı vardı ki, bu büyük filozofun hayatının ilk yılını sağ atlatabilmiş olması bile bir mucizeydi. 18 yaşındayken, ölümüne kadar onu hiç rahat bırakmayacak olan

korkunç baş ağrıları çekmeye başladı, 24 yaşından itibaren bacakları felç oldu ve koltuk değnekleri kullanmak zorunda kaldı. Üst düzey bir vergi memuru olan babası Etienne, ailesine rahat bir hayat yaşatacak geliri sağlıyordu. Pascal'ın hayatı boyunca üzerinde büyük etkileri olan iki kız kardeşi vardı: Gilberte (1620-1687) ve Jacqualine (1625-1661). Anneleri öldüğünde Pascal henüz altı yaşındaydı. Babası çocuklarla birlikte Clermont'u terk etti ve ülkenin seçkin entelektüelleriyle tanışacağı Paris'e yerleşti.

Montaigne'in ideal çocuk yetiştirme fikirlerinden çok etkilenen baba, çocuklarına kendisi hocalık yaptı. Özellikle antik dillere büyük önem veriyordu ki bu da ileride retorik konusunda muazzam bir yeteneğe sahip olan Pascal'ın sağlam bir temele kavuşmasını sağlamıştı. Henüz on iki yaşındayken matematikle ilgilenmeye başlayan Pascal, herhangi bir yardım almadan, en azından aile içindeki efsaneye göre, Öklid geometrisinin ilk 32 ilkesini kendi kendine yeniden keşfetti. Bundan dört yıl sonra ilk bilimsel çalışmasını yayınladı: *Traktat über die Kegelschnitte*. Bu çalışma, kısa sürede onun filozoflar ve matematikçiler arasında ün kazanmasını ve aralarında saygın bir yer edinmesini sağladı. Pascal, babasının vergi meseleleriyle de erken yaşta ilgilenmeye başlamıştı. Bir matematik dehası olarak karmaşık vergi hesaplamalarını basitleştirme üzerine kafa yoruyordu ve bu esnada, daha sonra adına Pascaline denecek olan ilk hesap makinesini geliştirdi ki bu aynı zamanda, bugünkü bilgisayarın ilk öncülü sayılabilir.

Dünya vatandaşı ve doğa bilimleri dehası, Fransa'nın entelektüel seçkinleri arasında parlak bir stilist; bu, Pascal'ın kişiliğinin sadece bir yönüydü. Ama en geç

1648 yılından itibaren taşıması gereken bir varoluş hamlesi, giderek daha belirgin olmaya başlamıştı; bu da derin bir dinsellikti. 1648 yılında, bir süre Pascalların evinde kalan, Jansenizm yanlısı iki doktorla tanışmıştı. İki doktor önce Blaise'i, sonra babasını ve en sonunda da iki kız kardeşini Jansenizme inandırmayı başardı. Jansenizm, 17. yüzyılda Fransa'nın gördüğü Hıristiyan inancının en radikal biçimlerinden biriydi. Hollandalı piskopos Cornelius Jansen'den (1585-1638) hareket eden jansenistler, inanca aklın karşısında mutlak bir öncelik tanıyorlardı ve katı bir münzevi hayatı vaaz ediyorlardı. Hareketin merkezi, Paris'in güneyindeki Port-Royal rahibe manastırıydı. Manastırın yakın çevresinde ise dünyadan el etek çekmek isteyen bir erkek toplumu kendi hücrelerini kuruyorlardı. Pascal, Jansenizm inancını büyük bir hırsla savunmaya başladı. Ana akımdan sapan düşüncelere, özellikle inanca kayıtsız kalmıyordu. Bu yüzden de son derece önemsiz ve zararsız bir vaizi, birkaç teolojik gaf yüzünden, o zavallı ruhaniyi geri çağırsınlar diye piskoposa şikâyet etmekten kendini alamıyordu.

Pascal'ın, kavgacı hatta oldukça saldırgan karakteri, şimdiden kendini göstermeye başlamıştı. İlerde bu çok sık ortaya çıkacaktı. 1653 yılında kız kardeşi Jacqualine ile ciddi bir sorun yaşadı. Pascal, jansenizme olan bütün sempatisine rağmen kız kardeşinin başını örtüp Port-Royal'e girme planını onaylayamıyordu, hele onun bütün servetini manastıra bağışlama düşüncesi büsbütün kabul edilemezdi. Pascal, sonunda bir miktar taviz verdi ve mali konularda uzlaşmaya açık olduğunu bildirdi. Bir yandan bilimsel çalışmaları ilerlerken -ki bu arada, 1954 yılında, bugün rulet olarak bildiğimiz mekanizmayı icat

etti; amacı olasılığın bazı kanunlarını kanıtlamaktı- bir yandan da Port-Royal Manastırı'yla ilgili mesele iyice büyüyordu. Papa X. Innozenz, 31 Mayıs 1653 günü Cizvitlerin baskısıyla Jansenius'un kitabındaki beş cümleyi lanetledi. Pascal, o günden sonra Cizvitleri kendine açık düşman olarak görmeye başladı. Zihinsel silahlar parlatıldı, sahip olunan bütün retorik, üslup ve argüman yetenekleri kuşanıldı; amaç düşmanı söküp parçalarına ayırmak ve gülünç duruma düşürmekti. "Lettres a un Provincial" ile sadece Cizvitleri hedeflemişti, ancak iş amacını aştı ve onları hiçbir zaman sahip olmadıkları öğretilerle suçlamaya vardı. 18. mektupla birlikte tartışmayı sonlandırdı; zira Pascal giderek artan sarkastik saldırgan üslubunun amacına faydadan çok zarar getirmeye başladığını görmüştü. "Taşraya Mektuplar" bugüne kadar Fransızca'da yazılmış, üslup açısından en güzel metinler kabul edilmesinin yanında, dünya edebiyatının da en dâhiyane polemik yazılarından biri kabul edilir.

1651 yılında, babasının ölümünden sonra, Hıristiyan bakış açısıyla ölüm üzerine bir yazı yazdı. Bu yazı, ileride bütün düşüncelerini toplayacağı, ünlü "Pensées" için bir temel oluşturacaktı. Bu derleme, onu kısa sürede Batı dünyasının en büyük ve en ünlü filozoflarından biri haline getirecekti. Kendinden önceki birçok büyük filozof gibi Pascal da hayatının bir anında bir aydınlanma yaşadı. 1654 yılının 23 Kasım'ını 24'üne bağlayan gece, zihninde aniden, adetâ bir yıldırım gibi, Tanrı'nm şahsen mevcut olduğu düşüncesi çaktı. Öylesine derin bir mutluluk hissetti ki gözyaşlarına hâkim olamadı. O günden itibaren, bu aydınlanma anına dair notlarını, paltosunun astarına dikilmiş olarak yanında taşımaya

başladı. Bu notlar, ancak öldüğü gün, bir hizmetçi tarafından tesadüfen fark edildi.

"Taşraya Mektuplar"ın tamamlanmasının ardından Pascal'ın sağlık durumu giderek kötüleşmeye başlamıştı. Zaman zaman Clermont yakınlarındaki kız kardeşi Gilberte'ye gidiyor, orada biraz güç kazanıyordu. Artık aşırı derecede münzevi bir hayat sürüyordu; jansenistlerin Papa, Kral ve Cizvitlere karşı sürdürdüğü savaştan çekilmişti; bunun bir nedeni de Kilise ile barışmak istemesiydi. Giderek güçsüz düşmesi, onu yoğun zihinsel faaliyetlerden de alıkoyuyordu. Ölümünden kısa bir süre önce, Ocak 1662'de Paris'in ilk otobüs hattının patentini alarak toplu taşımacılığı da başlatmış oldu. Böylece Blaise Pascal, bir kez daha teori ile pratiği birleştirmedeki dehasını kanıtlamış oldu.

Öğretisi

"En nihayetinde insanın doğadaki yeri nedir ki? Sonsuz olanın yanında bir hiç, hiçin yanında bir evren, evrenle hiçlik arasında bir orta, aşırıyı kavramaktan sonsuz uzaklıkta. Şeylerin sonu ve başı çözülemez ve aşılamaz bir sırla kendisine kapalıdır. O aynı zamanda, içinden çıktığı hiçliği görme yetisine de sahip değildir; tıpkı kendini yutacak olan sonsuzluk gibi. O halde kendisine, başını ve sonunu idrak edemediği şeylerin ortasına dair bir görüntüyü sonsuz bir kuşku içinde algılamaktan başka ne kalıyor? Her şey hiçlikten doğmuştur ve sonsuzluğa gidecektir. Bu şaşırtıcı adımları kim takip edebilir? Bu mucizenin yaratıcısı onu kavrıyor. Ama başka kimse bunu yapamaz." Pascal'ın felsefesi genel olarak zıt çiftlerin arasındaki gerilimli ilişkiye dayanmaktadır; öyle ki onun

temel felsefi kavramının "paradoks" olduğu söylenebilir. Hiçbir nesne, onun karşıtı da düşünülmeksizin düşünülmez. Bu düşünce biçimi, Pascal'ı tek yanlılıktan korur ve eleştirel keskin görüşünün ortaya çıkmasını sağlar, ki onun bu keskin görüşü o gün olduğu gibi bugün de çağının nadir olaylarından biri olarak kabul edilmektedir.

17. yüzyıl Fransa'sı, kendini tamamen doğa bilimlerinin heyecanına kaptırmıştı. Pascal da aynı zamanda bir bilim adamı olarak bunun bir parçasıydı. İnsanlar büyük bir heyecanla doğa bilimlerine yönelmişti ve gerçekleşen her keşfi büyük bir coşkuyla karşılıyorlardı. Ebedi insanlık sorularının yanıtlarına ulaşma hedefine oldukça yaklaşılmış görünüyordu. Burada çarpıcı olan şuydu: Bu iyimserlik uzun süredir sorulan soruların ve bilmecelerin bilgisine ulaşıldığının sanılması değil, bilakis insanın doğa bilimlerinin yöntemleri ve onun başarıları sayesinde bu soruları sadece aklının araçlarıyla cevaplayabileceğine inanmış olmasıydı. Önceden evrenin sırlarını çözme gücü sadece Tanrı'ya özgüydü, ama şimdi o, bu anlamda tahtından indiriliyor ve sadece süreci başlatan konumuna yerleştiriliyordu. Neredeyse, kaba bir ifadeyle, aslında dükkan onsuz da işleyebilir, doğanın ve dünyanın kanunlarını anlamak için ona ihtiyacımız yok düşüncesi hâkim olmaya başlamıştı. Pascal, tam bu noktada aklın kendini ölçüsüz bir önemseme içinde olduğunu görüyordu. Gerçi o da aklı bilgiye ulaşmada vazgeçilmez kabul ediyordu, ama onun sınırlarının da farkındaydı.

Aklın yanında ve aynı zamanda onun üzerinde bir başka idrak organı daha vardı; bu kelimenin tam anlamıyla insanın içindeydi ve akla sonsuza kadar kapalı ka-

lacak olan alanlara sızma çabasındaydı. Pascal, bu organa *esprit de finesse* adını vermişti, *esprit geometrique*'nin karşıtı olarak. Bu, *esprit de finesse* aklın mantığıyla kavranamayacak bir mantığa, kalbin mantığına göre hareket ediyordu. "Kalbin kendi düzeni vardır; zihnin de kendi ve bu prensip ve kanıttan oluşur. Kalbinki ise başkadır. İnsan, sevginin nedenlerini sıralayarak sevilmesi gerektiğini kanıtlayamaz; bu gülünç olur." (Fr. 283) İlk bakışta kalp sezgi gibi bir şeydir; ilk ve son prensipleri doğrudan kavramaktır. Bu türden temel prensipler, örneğin zaman, mekân, sayı ve harekettir. Kalp, mekânın üç boyutu olduğunu hisseder, akıl bu sezgiye dayanarak bunun mantıklı kanıtlarını ortaya koyar. Kalbin mantığı, prensipleri idrak etmektir; düşüncenin de şayet yol almak istiyorsa, bunlara dayanması gerekmektedir. Pascal'a göre, kalp kişinin merkezidir, onun varoluş merkezidir; istemek ve arzulamak, hissetmek, idrak etmek ve karar vermek gibi şeyler burada toplanır; çünkü onun içinde, ilk günah olarak insanın kendini sevmesi yatar; insanın tanrıdan uzak düşmesinin en önemli sebebi de budur. Bu uzak düşmeyi, hiç değilse bir süreliğine bile aşabilecek yeterli bir akılsal neden yoktur, şayet kalp onu hissetmezse. Bu anlamda, daha önce kalp tarafından hissedilmemiş hiçbir düşünce, bizi mutluluğa ulaştıramaz. Aklın görevi, kendi sınırlarını tanımak ve hakiki insani varoluşun kendini gerçekleştirmesi sürecinin sadece küçük bir parçasını yerine getirebilecek güçte olduğunu itiraf etmektir.

Ancak Pascal'ın akıl ile kalbi bu şekilde karşı karşıya getirmesinin amacı, kesinlikle aklı kalbin karşısında değersizleştirmek değildir; akıl anlamlı ve gereklidir, kendine verilen alanla sınırlı kaldığı sürece. Ayrıca bu-

rada hakikate iki farklı yolla ulaşmak da söz konusu değildir. Kalp ve akıl, bir hakikate ulaşmak için birlikte çabalamakta, birbirlerini tamamlamaktadırlar. Pascal'ın karşıtlıkları, hiçbir zaman çiftlerden birini dışlamak amaçlı olmamıştır. Onun felsefesinde, çelişkilerin birlikte düşünülebilir olduğunu gösterme çabası her zaman görülür. Özellikle de bu bir arada düşünmek olgusu, Pascal'ın her türlü ahlakçılığa karşı koruduğu bir şeydir. İyi ve kötü, onun için önemli kavramlar değildir. Karşıtlıkların insandaki ve doğadaki gerilimi, Pascal'ı yargılamaya ya da mahkûm etmeye yöneltmez; bilakis o bu gerilimde enerjik-yaratıcı bir prensip görür; insanda ve dünyada eşit derecede var olan bir prensip. Özellikle de insanla ilgili olarak, Pascal'ın karşıtlık yöntemi, belirgin şekilde öne çıkar. İnsan, aynı zamanda hem zavallı hem büyüktür. Sonsuzluk karşısında bir hiç, hiçlik karşısında bir evrendir. İnsan sonsuz büyük olanla sonsuz küçük olanın tam ortasında yer alır. Uçlarını kavrayamamakla birlikte her ikisinin de bir parçasıdır. "İnsan bir kamıştan başka bir şey değildir; doğanın en zayıf yaratığıdır; ama o düşünen bir kamıştır. Onu yerle bir etmek için bütün evrenin seferber olmasına gerek yoktur: bir parça buhar, bir damla su yeter onu öldürmeye. Ama evren de onu bastırıyor olsaydı bile insan kendini öldüren şeyden daha üstün bir türdür, zira ölmekte olduğunu bilir; evrenin kendi üzerinde nasıl bir gücü olduğunu bilir; evren bunu bilmez." (Fr. 347)

Tanı

Tobias, kalbini tam bir katil çukuruna çevirmişti. Kalbiyle artık iyi görmüyor, dolayısıyla sadece kötüyü gö-

rüyordu. İnsanı ve dünyayı, ahlaki açıdan değersizleştirmeye yönelik şiddetli eğilimi, aşırı derecede tek yanlı bir yaşam biçiminin sonucuydu. Bilgi organı olarak kalp, burada kötüye kullanılmış ve değersizleştirilip sadece bir geri çekilme yeri haline getirilmiş, bilme gücü elinden alınmıştır. Hayat çatısının merkezi, bu hapishanede karanlıklara gömülüp gitmiştir. Dolayısıyla, artık sadece onda en ufak bir güzellik göremediği bir resim oluşmasına yol açan insanlara ve dünyaya, ışıksız gözlerle bakmasına izin vermektedir. Tobias artık insanları, kendilerinden sadece kötülük ve aşağılık şeyler beklenebilecek değersiz varlıklar olarak görmektedir.

Bu karanlıklaşmada kendisinin ne kadar payı olduğu meselesi, kendine kaçış süreci içinde gözden kaçmıştır. Tobias, kendisiyle gerçek bir yüzleşmeden kaçınmak için elinden geleni yapmaktadır. Bunun için bulduğu araç ne akla ne de duygulara izin veren bir kaçıştır. Bu sürekli kendinden kaçış mekanizması, onun hayatında gerçek bir gerilimin ortaya çıkmasına olanak tanımaz. Kalbin hurdaya çıkarılması aralıksız olarak, her seferinde yıkıcı olmak zorunda olan önyargılar üretir. Tobias, kalbinin bütün olumlu hareketlerini öldürmüştür. Bunu da gerçekliğin düşüklüğüne karşı kendini korumak düşüncesi içinde yapmıştır. Kalbini adetâ bir duvarla örmüş, kendini kapattığı bu yerden çıkmaya cesaret edemediği için de sürekli olarak o duvarı güçlendirme peşindedir. Konulan her tuğlayla kalbin ritmik hareketliliğini sınırlandıran bir duvar, uzun vadede kalbi tamamen durduracaktır. Varoluş, giderek daralan bu duvarın içinde büzüldükçe büzülmekte ve sonunda, Tobias'ın dünyaya oradan baktığı, küçücük bir nokta haline gelmektedir. Varoluşun bütün zenginliğine kapalı olan bakış

alanına, gerçekliğin sadece küçük bir kesiti girmektedir. Her şeyi algılama, her şeyi yargılama, her şeyi duyumsama, hissetme, bütün bunlar tek bu noktada gerçekleşmektedir. Gerçeklik de tıpkı bilgisayar dünyası gibi cansızlaşmıştır. Gerçek karşıtlıklar, gerilimler, çelişkiler artık bu noktasal daralma içinde kendilerine yer bulamazlar. Böylesine daraltılmış ve hurdaya çıkarılmış bir kalp, artık sezgi gücünü, insan olmanın boyutlarını hissetme yetisini kaybetmiştir. Kalbin çarpıntı sesleri varoluşun diplerine, uçurumlarına çağırmaktadır artık. Kalbe ne kadar şiddet uygulanırsa, var olma korkusundan dolayı ne kadar kısıtlanırsa, hayata adım atmak için o kadar az neden bulunacaktır. Tobias hayatını anlamsız buluyor, çünkü onu kendi eliyle zeminsiz bırakmıştır, bu zemin olmadan da anlamlı bir hayat sürmek imkânsızdır.

Buna bir de bu şekilde yalıtılan bir kalbin rasyonel düşüncelerle temasa geçilmesine izin vermemesi eklenir. Düşünmek ve hissetmek, Tobias için, birbirinden ayrı iki büyüklüktür. Kalp ve akıl birbirlerini tamamlamazlar, tersine karşılıklı olarak birbirlerini boyunduruk altına alırlar. Akıl, kalbin aşırı derecede indirgenmiş duyumsamalarının arkasından gevezelik eder durur; buna karşın kalp, fazlasıyla sınırlandırılmış aklın ezberlenmiş öğretilerinin ritmiyle atar. Bu temel farklılıkları yüzünden birbirlerinin verimini arttırmak yerine birbirlerinin verimini düşürürüler. Bu daralma ve küçülme içinde kalp ve akıl öylesine büzülmüşlerdir ki değil karşıdakini, kendilerini bile zor taşır hale gelmişlerdir. Düşüncenin, hissetmenin birbirlerinden ayrılması, onları birbirleri karşısında kendilerine has bir yükselişe sevk etmez, tersine bu kendi kendini radikal şekilde indirgeme süreci içinde fark edilmez bir hale gelmelerine yol açar. Ancak bu

radikal ayrılma halinde birbirlerine eşit hale gelirler. Tobias'ın çocuksu bir inatla sürdürdüğü bu davranışının gerekçesi de burada yatmaktadır. Böylece anlamdan yoksun bir hayatın içine düşmüştür. İnsanın gerçek büyüklüğüne ve küçüklüğüne dair, varoluşsal önemi olan sorulara izin yoktur.

Terapi

Tobias'la yapılan görüşmeler, bir varoluş-terapisel kalp masajlarına benzeyecektir. Mekân, onun kaçmasına ne müsaade edecek ne de buna ihtiyaç duymasına imkân verecek şekilde düzenlenmelidir. Felsefi görüşme sırasında Tobias, kendinden kaçma araçlarından mahrum kalmış olmalıdır. Filozofun görevi, onun bütün kaçış olanaklarını ortadan kaldırmak ve kendisiyle doğrudan yüzleşmesini sağlamaktır. Bu da ancak gerçekten önemli soruların, duygulara ve akla eşit ölçüde temas etmesi ve onları susturmasıyla mümkündür. Bütün soruların ve yorumların herhangi bir dışlama karakterinden kesinlikle uzak olması şarttır. Bunlar Tobias'a, kendi duygu ve düşüncelerini adım adım geliştirmesi için alan bırakmalıdır. Görüşme sırasında varoluşun katılaşmış bölgeleri yumuşatılır, giderek artan oranda kendi yalıtılmışlığından çıkarlar ve birbirleriyle verimli bir temas kurarlar. Böylece kalp ve akıl, o verimsiz hallerinden çıkarlar ve her biri kendi yapısı gereğince dinamik bir hale gelir ve bu da onların birbirleriyle gerçek bir ilişki kurmalarını sağlar. Tobias, her şeyin her şeyle alakalı olduğunu, en ufak bir hareketin doğanın tümü için bir önem arz ettiğini ve "kocaman bir denizin bir taş uğruna değiştiğini" görecektir.

İdeal olarak, bu açılımda "finesse"nin şekillendirici unsurlarının, Tobias'ın kendine olan güvenini ve cesaretini güçlendirmesi beklenir. Kalp ve aklın her birine ait otoriteleriyle giderek güçlenen tanışıklığı, Tobias'ı aynı zamanda, onların kendi içlerindeki ve birbirlerine karşı sınırlarını kabullenme durumuna getirecektir. Böylece kalbin kendisinden çok, uçurum korkusunun üstesinden gelinecektir. Önceleri bu korku varoluşun uçurumunu radikal bir kendini indirgeme yoluyla kapatma şeklinde aşılmıştır, ama şimdi kalbin cesareti bu uçurumu tanımaya davet etmektedir. Varoluş, bir yanları her zaman bir uçurum olan çelişkilerden, karşıtlıklardan, umumsuzluklardan meydana gelen çok sesli bir konserdir. Dur durak yoktur, tam bir güvenlik ve emniyet yoktur. Varoluş, hiçlik ve evren tarafından tehlikeli bir şekilde kuşatılmıştır. Bunu idrak etmek suretiyle Tobias, sağlam bir tutamak noktası aramaktan vazgeçecek ve belirsizliğe karşı bir hazır olma durumu geliştirecektir. Sonunda şunu görecektir: En güvenli çıkış noktası, insanın gerçek varlığını aramanın ta kendisidir.

Baruch de Spinoza
Caute! Dikkat!

Hiç kimse mutlu olmayı arzu edemez,
iyi yaşamayı ve iyi davranmayı,
aynı zamanda kendisi de arzu edilen
iyi davranan ve iyi yaşayan olmayan biri
yani gerçekten varolmayan biri.

Hayatı

Baruch de Spinoza (1632-1677), Engizisyon yüzünden İspanya'dan kaçıp, Portekiz üzerinden hoşgörülü Hollanda'ya kaçan Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Aile, Amsterdam'daki Yahudi mahallesine yerleşti; Boruch da 24 Kasım 1632'de orada doğdu. Babası Michael ortalama bir tüccardı ve Hana Debora ile ikinci evliliğini yapmıştı. Spinoza beş yaşına geldiğinde "Ets Haim" (Hayat Ağacı) adında bir Yahudi cemaatine kabul edildi ve 1639 yılından itibaren Talmud okuluna gitmeye başladı. Annesi veremden öldüğünde Spinoza henüz altı yaşına bile gelmemişti. Annenin bu erken ölümü, onun hayatında derin bir yarık oluşturdu ve muhtemelen giderek bağımsız bir karakter haline gelişinin nedeni de buydu.

Bu özelliği, onun ileride çağının dini ve dünyevi dogmalarından radikal bir şekilde kopmasını kolaylaştıracaktı.

Daha 1650 yılında, Spinoza Yahudilikten uzaklaşmaya başlamıştı. Bu süreç büyük ölçüde, kendi özel gayretleriyle yürüttüğü yoğun bir öğrenme çabası tarafından hızlandırılmıştı. Çünkü bu yoğun çalışmalar sırasında sık sık dünya ve insan hakkındaki yaygın görüşlerle ciddi şekilde çelişen yeni fikirlerle karşılaşıyordu. Ağabeyinin ölümünün ardından Spinoza, 1649 yılında babasının işlerine yardım etmek zorunda kaldı. Amsterdam borsasında serbest fikirli birçok ticaret erbabıyla tanıştı. Bu da onun, Yahudi Ortodoksluğundan bağımsızlığını kazanmasını hızlandıran bir başka etken oldu. Artık Spinoza ve Yahudi cemaati arasındaki farklılıklar, gün geçtikçe daha belirgin hale geliyordu ve bu durum Amsterdam Sinagogunun yaşlı, ileri gelenleri arasında huzursuzluk yaratıyordu. Telkin, rüşvet, korkutma ve sonunda da cemaatten atılma tehdidiyle onu fikirlerinden döndürmeye çalışıyorlardı. Ama o, kılını kıpırdatmadı; bunun sonucunda iş genç filozofa bir suikast düzenlenmesine kadar vardı; ancak Spinoza bu girişimden yara almadan kurtuldu. Ama o bu saldırıdan en azından bir şey öğrendi: Dikkat! O günden sonra tedbiri hiç elden bırakmadı; zira bu onun yaşaması ve hayatta kalması için gerekliydi. Sonunda Spinoza, Yahudi toplumundan büyük bir gürültüyle aforoz edildi.

Bunun sonuçları dramatik oldu. Bir anda her türlü toplumsal ilişkisi, en başta da bütün ekonomik dayanakları elinden alınmıştı. Babasının işini sürdürmesi artık imkânsızdı. Bu yüzden işi kardeşi Gabriel'e devretmek zorunda kaldı. Hahamların bu dışlaması, onu Amsterdam'dan da sürmüştü. 1660 yılında doğduğu şehri

terk eden Spinoza önce Rijnsburg'a yerleşti, bir süre sonra oradan Den Haag'a geçti. Spinoza, ekonomik olarak ayakta kalabilmek için lens kesim işini öğrendi. Bazı arkadaşlarının da iyi niyetli destekleriyle sonunda az çok bir ekonomik rahatlığa kavuştu.

Spinoza, bir yandan da son derece gizli bir şekilde felsefi çalışmalarını sürdürüyordu. Bunları sadece güvendiği tek arkadaşına gösteriyordu. Büyük bir dikkatle çağının büyük adamlarıyla da iletişime geçmişti, özellikle de Leibniz'le. 1673 yılında Heidelberg Üniversitesi'nin davetini reddetti; bunun zihinsel özgürlüğünü kısıtlamasından korkmuştu. Henüz 44 yaşını bile tam doldurmadan, tıpkı annesi gibi veremden hayatını kaybetti. Eserleri, ancak ölümünden sonra yayınlanabildi. Bunun tek istisnası, 1670 yılında anonim olarak yayınladığı teoleojik-politik Traktat'tır. Hayatının sonuna kadar hareketlerinin temel motifi, dikkatti. İsmini kullanamadığı için eserlerinin telif haklarına işaret edecek bir mühür kullanmak zorunda kalmıştı: Adının baş harfleri tarafından çerçevelenmiş bir gül; Latince bir sözcüğe kök salmış biçimde. CAUTE (Dikkat).

Öğretisi

Spinoza, Latince yazdığı baş eserine "Ethica Ordine Geometrico Demonstrata" adını vermişti; "Etik, Geometrik Yöntemle Anlatım" anlamına geliyordu. Başlık ilk bakışta yabansı görünebilir; Etiğin geometriyle, ahlaki bir normun bir matematik yöntemiyle ne ilgisi olabilir? Ama belli ki Spinoza için böyle bir soru geçerli değildi. Ona göre etik, ancak bir matematik önermesi gibi kanıtlandığında sınırsız bir kabul görme hakkı kazanırdı. Katı bir

rasyonellikle yaklaşıldığında onun etiği her zaman aynı şemayı izler: tanım, aksiyom, önerme, kanıt, çıkarım, açıklama. Eseri hiçbir zaman eline almamış olan biri bile onun son derece zor bir eser olduğunu tahmin edebilir. Ayrıca, bugün bizim kesinlikle etik disiplin içinde görmediğimiz şeyleri ele alır: I. Tanrı üzerine, II. Zihnin kaynağı ve doğası üzerine, III. Duyguların kaynağı ve doğası üzerine, IV. İnsanın uşaklığı üzerine ya da duyguların gücü, V. Aklın gücü üzerine ya da insanın özgürlüğü. Kitabın ana bölümünün başlıkları bunlardır. Bugün biz, bunlardan sadece son üçünü etik çerçevesinde görürüz. Verdiği sözü tutmayan bir başlık, ele aldığı konuya uygun görünmeyen bir yöntem ve alabildiğince karmaşık bir içerik; tam da bunlar her potansiyel okuru sürekli olarak kitaptan uzak tutmak için gerekli koşullardır.

Buna rağmen eser okundu ve okunuyor; yayınlanır yayınlanmaz da büyük bir gürültü kopardı. Gerçek nefret tiratları atıldı, iğrenmeler ve nefretler dile getirildi, küfürler ve tehditler savruldu; Avrupa'nın üniversitelerinden, kiliselerinden, sinagoglarından koro halinde tek ses yükseldi: Şeytan bizzat işin başına geçmiş, insanları ebediyen kötü yola düşürmek için bir kitap yazmış. Bu arada tepkiler bugün bile hâlâ tam olarak kesilmiş değildir, hâlâ bir yerlerden bazı sesler yükselerek eseri lanetleyip yere çalmaktadır. Gerçi bunlar artık çok kısık seslerdir, çünkü artık "etik"i, sınırsız bir hayranlık ve saygıyla karşılayan ana ses hâkim olmuştur.

Peki, yüzyıllar boyunca bazı kesimleri bunca huzursuz eden bu eser neyi anlatıyordu? "Deus sive Natura - Tanrı ya da Doğa", onun skandal yaratan ifadesi buydu; çağdaşı olan aydınları bu formülle ayağa kaldırmıştı. "Etik" kitabının birinci bölümünün sonunda, düşünür,

konuyu şuraya getiriyordu: "Böylelikle Tanrı'nın doğasını ve özelliklerini ortaya koydum, yani onun zorunlu olarak var olduğunu, biricik olduğunu, kendi doğasının zorunluluğunun da bizzat kendisi olup bütün şeylerin özgür nedeni olarak davrandığını, o ne biçimdeyse bütün şeylerin Tanrı'nın içinde olduğunu ve ona onsuz ne var olabilecek ne de kavranabilecek derecede bağımlı olduklarını ve en nihayet her şeyin önceden tanrı tarafından belirlendiğini ve bunun da iradenin özgürlüğü ya da özgür bir takdir aracılığıyla değil, bilakis Tanrı'nın bağımsız doğası ya da sonsuz gücü aracılığıyla gerçekleştiğini..." (Ethik I, Ek) "Her şey Tanrı'nın içindedir," ifadesinin anlamı; dünyayı aşan, dünyayı serbest parçalardan yaratan, şahsen bir Tanrı yoktur. Olan her şey, katı zorunluluklar içinde akan bir düzene tabidir. İnsanın irade özgürlüğü, katı zorunluluklara dair bilinçsizliğin içinde oluşan bir yanılsamadır. Özellikle de iradenin özgürlüğü, insanı yaptıklarından dolayı hesaba çekebilmek için var olması gereken bir koşuldur oysa. Her şeyin Tanrı'nın içinde olduğu ve bir zorunluluk sonucu gerçekleştiği düşüncesi, en nihayetinde iyi ve kötü, hak ve haksızlık arasındaki karşıtlığı ve farkları ortadan kaldırır. Öyleyse Tanrı, evlatlarının yaptıklarını dikkatle izleyen ve günü geldiğinde, onları iyiyi ve kötüyü ayırt etmek için hesaba çeken bir baba değildir. Böylelikle her türlü ahlaki, dini ve politik otorite esas itibarıyla yerle bir edilmiştir.

Spinoza, tanrıyı kendini sonsuz *parça* içinde ortaya koyan bir *töz* olarak betimlemiştir, bu parçacıklardan insan sadece ikisini düşünceyi (ruh) ve uzamı (madde) tanıyabilir. Bu iki araz, kendilerini çok sayıda bedensel şeyler ve zihinsel tahayyüller içinde ifade eder. Spinoza,

bu ifade biçimini *usul* olarak niteler. Töz, parça, usul - bunlar, düşünürün bütün felsefesinin köklerini taşıyan üç temel kavramdır. Töz tek olduğuna göre, onun içindeki bütün parçalar da tektir. O halde, bize karşıtlık olarak görünen şeyler (ruh ve madde) aslında töz içinde özdeştirler. O, herhangi bir hedef gütmez, eyleminin bir amacı yoktur. Eğer hedefleri ve amaçları olsaydı varlığın birliği, hareket noktasında ya da eylemin amacında kırılırdı. Bu anlamda, Spinoza için, insanın kendine örnek alması gereken insani bir ideal yoktur. İyi ve kötü, onun açısından sadece bir anlaşmadır, töz için bu ve benzeri ahlaki kavram çiftleri bir ölçüt olamaz. Buna rağmen Spinoza, kendi felsefesini bir tür "mutluluktan arınma ya da kurtulma" olarak anlamakta kararlıydı.

Bu bağlamda onun öğretisi, yoğun duygulara özel bir anlam verir. Yoğun duygulardan kasıt (sevgi, nefret vb.) insanı az çok hâkimiyeti altına alan heyecanlardır. Spinoza'ya göre bir şeyin mükemmelliği, onun yaptığı etkilerin toplamıyla ölçülür. Bir şey ne kadar etkiliyse ya da aktifse o oranda mükemmeldir. O halde, bütün etkilerin kendisinden doğduğu bir şey (töz) de en mükemmel olandır. Tutkular insanı pasifleştirdiği için insanın mükemmelliğini eksiltirler, bu da insanın mutlu olmasını önler. Tutkular acılara yol açar. Akıllı bir varlık olarak insan, aklın kendisini tutku haline getirmekle mükelleftir ve bu tutku yoluyla da kendisi için zararlı olan yoğun duyguları yenmek durumundadır.

Tanı

Tobias, önyargıların ve yoğun duyguların etkisi altındadır; bunlar onun kendini aktif bir şekilde gerçekleştir-

mesini engellemektedir. Dünyadan duyduğu acı, özellikle de sadakatsiz kadınlar yüzünden duyduğu acı, aslında onun çocukluğunda öğrendiği ve bugüne kadar sadakatle takip ettiği eski bir motife dayanır. Tobias, kişisel deneyimlerini genelgeçer bir kural oluşturmak için yeterli bir çıkış noktası olarak görmektedir. Şöyle ki: "Annem en can alıcı bir zamanda beni yüzüstü bıraktı, babama karşı mücadele edip mücadeleyi kazanmadı. Buradan da çıkan sonuç: Kadınlara güvenilmez."

Tobias, ısrarla bu tümevarım metodunu kullanmaktadır. Yaşadığı tek bir şey, ona genel bir kural çıkarma ve bunu da objektif bir kural olarak algılama hakkı vermektedir. Ama bu tümevarım metodu, Tobias'ın, ona acı veren yanlış çıkarımlara sahip olmasına neden olmaktadır. Bu acılar, özellikle de şu cümlede oldukça dramatik bir hal alır: "Hayat anlamsızdır." Burada da Tobias'ın bu sonuca nasıl vardığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Belli ki bu anlamsızlığı kendi kişisel durumunun ötesine yerleştirmiyor, bilakis bu hayatta kabullenmek zorunda kaldığı sayısız hayal kırıklığının bir sonucu olarak görüyor. Böylece aslında doğru bir cümle, bulunma yöntemi itibarıyla birden yanlış hale geliyor. Sonuçta hayatın anlamsız olduğu, en azından yüce bir anlamının olmadığı doğrudur. Ancak Tobias, bu anlamsızlığı hayal kırıklıklarına bağlamaktadır. Esasen istediği şey, hayatın anlamlı olmasıdır, çünkü o zaman yüce bir anlamın zırhı altına girip kendini koruyabilecektir. Böylece Tobias'ın anlamsızlığı yoğun duygular tarzındadır, yani adetâ acı verici bir anlamsızlıktır. Bu nedenle de onu sadakat, onur ve namus gibi kavramların ağırlığından kurtaramamaktadır.

Sonuç olarak Tobias, kendine yanlış bir seçenekler düzeneği kurmuştur. Hayat sadece ya onu olduğu gibi

kabul etmek ya da çok bilmişlik edip onu güzel sözlerle süslemek gibi iki seçenekle sınırlı olamaz. Burada da doğruluk payı olan bir şey vardır gerçi: Yanılsamalardan kurtulmak ve gerçeklerle yüzleşmek, kesinlikle doğru bir hayat hamlesidir. Ama Tobias'ın tam da yapamadığı şey bu. Hayata dair kendini kandırmaktan vazgeçmiş olması, onun bunu tutkuları aşan bir düşünce sürecinden sonra yaptığını kanıtlamaz. Tobias, bu düşünce sürecini gerçekleştirmediği için seçenekler arasında kalite anlamında bir sıçrama meydana gelmemiştir. Kendini kandırmaktan vazgeçmek ve hayatı olduğu gibi kabul etmek, her ikisi de aynı duygusal düzleme tekabül eder. Bir başka deyişle "olduğu gibi kabul etmek" yanılsamayı ortadan kaldırmaz; sadece bu yanılsama şimdi olumsuz bir hale bürünmüştür, o kadar. Aslında alternatifleri şu şekildedir: Hayatı güzelleyerek kendini kandırmak ya da bunu hayatı kötüleyerek yapmak. Onun duygusal bağımlılığı, onu sürekli olarak bir şeyleri kendine telkin etmek zorunda kaldığı bir düzlemde durmaya zorlamaktadır. Bu nedenle "hayatı olduğu gibi kabul etmek", Tobias'ın her şeyi olumsuz almaya hazır olduğu anlamına gelmektedir, aslında yapması gereken şey, aktif bir rol oynamaktır. Bu pasiflik onun asıl acı kaynağıdır, onun tecrübelerden edindiği bilgi olarak gördüğü sözler, bu durumu dengelemekte son derece başarısızdır.

Terapi

Caute- Dikkat! Spinoza'nın bu hayat felsefesi, felsefi önerilerin hareket noktası olacaktır. Dünyadan acı duymak, her zaman kendime ve dünyaya nasıl davrandığımın bir sonucudur. Görüşmenin amacı, Tobias'a kullandığı yan-

lış yöntemin, hayata yanlış yaklaşımının, kendisine ve çevresindeki insanlara karşı yanlış ve yanıltıcı tutumunun onu yıpratıcı ve acı kaynağı olan bir yaşam biçimine sürüklediğini göstermektir. Çıkış noktası olarak Tobias'ın, beyninin bir kısmını aldırsa ve "hakikati" görmek zorunda kalmasa çok iyi olacağı yönündeki saçma sözü kullanılabilir. Zira doğrusu, bunun tam tersidir. Ancak, daha fazla bir düşünce süreci, onu içinde bulunduğu pasif durumdan kurtarabilir ve kendi hayatını aktif bir şekilde eline alacak duruma getirebilir. O halde yapılması gereken, beyninden herhangi bir şey "çıkarıp atmak" değil, bilakis olanca kapsamı içinde onu güçlendirmektir. Önemli olan "aklın iyileştirilmesidir". Hakikati olduğu gibi kavramadığı, tersine öznel bakış açısıyla onu genel bir kural gibi algıladığı bilinci güçlendirilmelidir. Zihin, şeylerin ve motiflerin tamamen rastlantısal, spontane değerlendirmesini yapabilmek için genel kavramlardan arınmalıdır. Düşünmeye devam ettikçe bu davranış biçiminin yanlış olduğunu ve yanlış sonuçlara vardığını, kendiliğinden fark edecektir. Böylece yaklaşım biçimini değiştirecek, öznel bakış açısından başını çevirecek ve artık doğru sonuçlara varmaya başlayacaktır.

Kendinden ve öznel deneyim arka planından başını çevirebilmek için yine öznel kavramlardan, düşüncelerden ve dogmalardan doğacak bir sırt çevirmeye ihtiyaç vardır. Sırt çevirmek, anaokulundan beri Tobias'ın içinde yer etmiş olan bütün alışkanlıklardan ve şartlanmalardan uzaklaşmaktır. Bu sırt çevirme içinde Tobias, bütün şartlanmalarını altüst edecek ve özgürlüğü kısıtlayan sabit kavramların ötesinde yeni bir başlangıç yapma şansı bulacaktır. Bu da yoğun duyguların giderek önemlerini kaybettiği yeni bir hayata başlamak demektir.

Sırt çevirme aynı zamanda dikkattir, çünkü sadece kendine sırt çevirme ile onu, doğru bakış açısıyla doğru davranışlara yönlendirecek olan doğru sonuçlara varabilir. Doğru bakış açısı, önlem anlamında bir dikkattir; hayatı belirleyen neden sonuç zincirini önceden gören bir dikkat. Bu aynı zamanda fazla hızlı önyargılardan, düşünülmeden kabul edilen düşüncelerden, klişe sözlerden, dogmalardan ve sözüm ona kanunlardan kendini korumaktır da.

Dikkat, aynı zamanda kişinin kendisine özenli davranması demektir, bu daha sonra kendi hayatının öngörülebilirliğine ve güvenilirliğine dönüşür; artık o hayat, şeylerin doğal ve sorunlu düzenine acıyla başını çarpmak zorunda kalmaz. Dikkat, dünyanın yapısına bakmak, onu görmektir. Sadece bu görüş temelinde çarpma tehlikesinden uzak bir hayat sürdürülebilir. Güvenilirliği görmek Tobias'a, diğerlerine karşı kör olmayan ama onları önceden görerek terk edebilme ve böylece pasif yalıtılmışlığından kurtulup toptan bir eyleme geçme imkânını sağlayacaktır. Bu eylemlilik içinde Tobias, yoğun duyguların hâkimiyetindeki hayatını alt edecek ve bu yeni aktif yaşam biçimi içinde, kendini etkileyen nedenlerin kurbanı olmak yerine onların nedeni olacaktır. Mükemmellik ve dolayısıyla mutluluk, onun neden olduğu etkilerin sayısına bağlıdır. Tobias aktif olduğu sürece mutluluğa erişebilir. Bu neden olma hali içinde Tobias, hayatın zenginliklerine yoğun duygulardan ve acılardan arınmış olarak sahip olabileceğini kavrayacaktır. Sadece bu neden olma durumu içinde Tobias, yüzde bir anlam özlemini alt edebilir.

Gottfried Wilhelm Leibniz

Kötülük özgürlüğün bedelidir.

Bütün olası dünyaların en iyisinde yaşıyoruz.

Hayatı

Leibniz (1646-1716) söz konusu olduğunda özgüler birbirini kovalar. Bertrand Russell'a göre o basitçi, "tüm zamanların en büyük düşünürlerinden biridir". Parlak bir Leibniz uzmanı olan Kurt Huber, onu "halkımızın ortaya çıkardığı en büyük değerlerden biri" olarak betimler.

Gottfried Wilhelm Leibniz, Almanya'nın otuz yıl savaşlarının sonucunda (1618-1648) politik ve dini açıdan dağıldığı, tamamen büyük parçalara bölündüğü bir dönemde doğmuştu. Ünlü bir ninnide de kelimesi kelimesine ifade edildiği gibi, "Pomeranya yanıp kül oldu." Koca koza toprak parçaları, yanan toprak prensibine göre çöle döndü. Savaşı sürdüren taraflar, otuz yıl boyunca ağırlıklı olarak Almanya üzerinde hareket ettiler ve köyleri ve şehirleri yıktılar, tarlaları ve meraları yaktılar, insanları ve hayvanları kestiler; yanlarında götüremedikleri her şeyi yok ettiler. Nüfus, savaştan önceki sayı-

nın üçte birine düştü. Ünlü tarihçiler, Almanya'nın hâlâ bu uzun savaşın etkilerinden tamamen kurtulamadığını söylerler. Tarım ve ticaret tamamen durma noktasına geldi, sanat, bilim ve kültür diye bir şey kalmadı. Bu maddi ve manevi çöl ortamında bir insan sahneye çıktı; üniversitesi en azından düşünsel alanda savaşın yol açtığı birçok yaraları saracaktı.

Gottfried Wilhelm Leibniz, 1 Temmuz 1646'da Leipzig'de dünyaya geldi. Babası üniversitede ahlak profesörüydü. Annesi bir hukuk hocasının kızıydı. Gottfried tek çocuk olarak kaldı. Sıra dışı yeteneği, kendini erken yaşlarda belli etmeye başlamıştı. Leibniz sekiz yaşına geldiğinde, babasının geniş kütüphanesinin de yardımıyla Latince ve Yunanca öğrendi. Bundan sekiz yıl sonra da mantıksal sorular üzerine düşünürken, matematiksel bir işaret dili geliştirdi. 15 yaşında üniversitede felsefe ve hukuk bilimi okumak için okulu bıraktı. Ama yaşını çok genç buldukları için profesörler ona doktor unvanı vermeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Leibniz, Nürnberg'e gitti. Altdorf Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde doktorasını yaptı. Parlak bir akademik kariyer için artık her şey hazırdı ve o henüz 21 yaşındaydı. Buna rağmen Reichstadt Üniversitesi'nden gelen profesörlük teklifini reddetti. Leibniz, daha büyük bir misyonu olduğunu hissediyordu. Üniversitenin sınırlayıcı yapısının yeteneklerini geliştirmekten çok körelteceğine inanıyordu.

Kendine uygun bir iş bulabilmek için Frankfurt'a gitti. Orada diplomat Johann Christian von Boineburg ile tanışması ona siyasetin büyük kapısını araladı; Boineburg onu Mainz Elektör'ü, Johann Philipp von Schönborn sarayına tavsiye etti. Oradan verilen görevle 1673 yılında Paris'e gitti. Çantasında kendi geliştirdiği bir plan

vardı. Planın amacı, askeri hevesler peşinde olan Kral XIV. Lui'yi Mısır'a yönlendirmek, böylece Avrupa'da geniş çaplı bir savaşın başlamasını önlemekti. Ancak bunun yanlış bir hamle olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Zira götürdüğü yazıyı ne Kral ne de yakınındaki kişiler okudu. Daha bu ilk büyük diplomatik görevi bile Leibniz'ın hayatı boyunca nasıl dur durak bilmeden o işten bu işe savrulup duracağının işaretlerini veriyordu. Başarı ve takdir, çoğunlukla ona karşı durdu. Kişiliğinin en karakteristik özelliklerinden biri tam da bu noktada ortaya çıkıyordu; başarısızlık durumunda asla cesaretini kaybetmiyor, tersine son derece iyimser planlarla yeniden saldırıya geçiyordu.

Leibniz, Paris'te ve geçici bir süre kaldığı Londra'da, Avrupa'nın önde gelen düşünürleriyle tanışma imkânı buldu. Bunlar arasında, "sonsuz küçükler hesabı" buluşu, ileride bu matematik yöntemi üzerinde öncelik hakları konusunda çirkin tartışmalara yol açacak olan Isaac Newton da vardı. Bu tartışma belli bir ölçüde bugün bile sürmektedir. Leibniz, kendi buluşu olan ilk hesap makinesinin prezantasyonunu Londra'da, Royal Society önünde yapmıştı. Bu ona, 1673 yılında dünyaca ünlü bu bilimsel topluluğun bir üyesi olma başarısını getirdi. Leibniz, 1676 yılında Hollanda üzerinden Almanya'ya döndü; bu sırada Baruch de Spinoza ile Den Haag'da kısa bir buluşma gerçekleştirdi. Almanya'ya döndükten sonra Braunschweig-Lüneburg-Hannover dukalığının sarayında, kütüphaneci ve saray tarihçisi olarak göreve başladı. Daha sonra kendisine Welfenhaus'un tarihini yazma görevi verildi ve Leibniz bu amaçla, İtalya'ya kadar uzanacak olan geniş bir seyahate çıktı. Leibniz, bütün evrensel aydınlar gibi, döneminin bütün teolojik,

bilimsel ve politik tartışmalarına hararetli bir şekilde katılıyordu; dini tartışma konularında, felsefe, filoloji, fizik, teknik, matematik, tarih ve hukuk alanındaki problemlerle ilgili sayısız makale yazmıştı. Geniş bir ilişki ağı vardı. Hayatının son döneminde mektup alışverişinde bulunduğu, 16 ülkeden tam 1100 kişi vardı.

Kariyeri açısından, dük Ernst August von Hannover'in karısı ve ileride Prusya kraliçesi olacak olan Sophie Charlotte'nin kızı Sophie ile olan arkadaşlıkları büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla Leibniz, onu etkileyen ve her alanda destekleyen iki büyük gücü hep yanında hissediyordu. 1691 yılında Leibniz Wolfenbüttel'deki Herzog August Kütüphanesi'nin müdürlüğüne getirildi. Sophie Charlotte'nin aracılığıyla, kocası Brandenburg Elektör'ü III. Friedrich ile yapılan müzakereler sonucunda Leibniz'ın planları gerçekleşti ve 1700 yılında Prusya Bilimler Akademisi, Fransız ve İngiliz örnekleri göz önünde bulundurularak kuruldu ve ilk müdürü de Leibniz oldu. Leibniz, 1711 yılında Çar Büyük Petro ile Torgau'da bir araya geldi ve bu fırsatı iyi değerlendirip, ona Rusya'daki bilimlerin desteklenmesiyle ilgili geniş bir program telkin etti. Daha sonra, Karlsbad ve Pyrmont'ta gerçekleşen iki diğer görüşme sonucunda Leibniz, bir kanun ve hukuk reformu hazırlamakla görevlendirildi. Bu amaçla kendisine Rus Gizli Hukuk Danışmanı unvanı verildi. Ancak hayatının geri kalanında olduğu gibi, Leibniz bu konuda da istediği başarıyı elde edemedi.

Leibniz, hayatı boyunca siyasette ağır bir rol oynamak istedi. Hayatının son döneminde kendisine ciddi gelirler sağlayan bazı kurumlar sayesinde oldukça zengin olmuştu; ancak bu kurumlar ona dönemin politika-

ları üzerinde etkin bir rol vermek yerine daha çok onu bir dekorasyon olarak kullanmayı tercih etmişlerdi. Leibniz 14 Kasım 1716 günü, 71 yaşındayken Hannover'de hayatını kaybetti. Cenazesinde sadece bir sekreter hazır bulundu. Leibniz'ın her zaman yakın olmaya çalıştığı ve her zaman hizmet ettiği, büyük ve güçlü insanlardan eser yoktu. İki hamisi ise ondan çok önce hayatlarını kaybetmişlerdi.

Öğretisi

Evrensel bir aydın olarak Leibniz'e ve geniş kapsamlı eserlerine, böyle bir kitapta hakkıyla yer vermek imkânsızdır. Burada bizim ele aldığımız şey sadece Leibniz felsefesinin temel düşüncesi ve onun hayata dair önerdiği önemli ipuçlarıdır.

Leibniz'ın anahtar kelimeleri şunlardır: Monad, sürekli harmoni, teodise ve mümkün olan bütün dünyaların en iyisi.

Monadlar nelerdir? Monad kavramı Yunanca kökenlidir ve birim anlamına gelir. Bugün bu kavram en çok ses teknolojisinde kullanılır; stereo ve mono derken bunu kastederiz. Rahat bir koltukta oturduğunuzu ve radyodan mono yayınlanan bir klasik müzik konseri dinlediğinizi düşünün. Hoparlörlerinizden bütün orkestra seslerinin dağıtılmadan, tek bir kanaldan geldiğini hemen anlarsınız. Kaç tane hoparlörünüz olursa olsun müzik dağıtılmayacaktır, enstrüman gruplarının sesleri ayrı ayrı hoparlörlerden gelmeyecek, her yerden aynı sesler bütün halinde gelecektir. Elbette farklı kalitede hoparlörler de kullanabilirsiniz. İleri teknoloji ürünü olan hoparlörlerden gerçeğe çok yakın sesler elde eder-

ken, düşük kaliteli hoparlörlerden bir orkestra sesini uzaktan anımsatan bir takım sesler duyacaksınız. Yani yeniden seslendirme aygıtı, bir sesin orijinaline yakınlığının derecesini belirleyebilir. Şimdi Leibniz'ın monadlarını, farklı kalitelerde bir sürü hoparlörden aynı anda dinlediğinizi düşünün; hoparlörleri değil sesleri gözlerinizin önüne getirin. Bu hoparlörlerden her biri, orkestranın sesini kendince yeniden oluşturacaktır ve bunlar birbirinden farklı olacaktır.

Bu benzetme tam oturmamış olabilir, ama bir başlangıç için bize yardımcı olacaktır. Leibniz'ın monadları basit birimlerdir. Buradaki basitin anlamı parçalarına bölünemez demektir. Bunlar, düşünceye ve amaca göre hiyerarşik olarak derecelendirilirler ve kendi bakış açılarından bütün dünyayı yansıtırlar. Amaç, bir düşünceden diğerine geçiş dürtüsüdür. Leibniz, düşüncenin derece derece basamaklarını birbirinden ayırır. En altta bilinçsiz bir şekilde öylece duran monadlar vardır, onları düşünceleri bilinçle gerçekleşen ama kendileri bunun bilincinde olmayan monadlar (hayvanlar) takip eder. Kendinin bilincinde olarak düşünmek, üçüncü sırada yer alır; burada kastedilen de insandır. Burada da derecelendirmeler vardır, çünkü insan düşüncesi az ya da çok belirgin olabilir. Düşünce ne kadar belirginse eylem o kadar dizginsizdir. Bir başka deyişle, bir şey hakkında sürekli belirgin bir düşünceye sahip olmak için sürekli büyük bir güç harcamak zorundayım. Bu tür monadlar yüksek enerjiye sahiptirler ve belirgin olmayan düşüncelere sahip monadlardan daha güçlüdürler. Enerji kuantumu, düşüncelerinin belirginlik derecesine göre, monadın eylem gücünü belirler. O halde Leibniz, monadları eylem yetisine sahip tözler olarak betimlemektedir.

Monadlar temel güçlerdir, kendilerine ait bir varoluşa ve etkiye sahiptirler. Onlar bireyseldir, her seferinde biri diğerinden ayrıdır, hiçbir zaman özdeş değildirler. Bölünemezlikleri prensibine uygun olarak kendilerini diğer monadlarla paylaşmazlar, diğerlerinden bir pay almazlar. Leibniz, bunları "penceresi" olarak niteler; yani bunlar dışarıya bir etki etme yetisinden yoksundurlar, dışarıdan bir etkiye de ihtiyaçları yoktur. Aralarında tam bir iletişimsizlik hâkimdir. Bölünmezlikleri nedeniyle monadlar genleşme yetisinden de yoksundurlar, çünkü genleşebilen her şey daha küçük bir genleşene bölünebilir. Tam da bu nedenden ötürü, monadların oluşması ve dağılması da mümkün değildir. Çünkü eğer bir şeyden oluşsalardı o zaman basit olmazlardı, bilakis oluştukları şeyin parçası olurlardı. Dağılmaları da olanak dışıdır, çünkü o zaman da bir başka şeyin içinde dağılmaları gerekirdi ki bu da onların sadeliklerine ve bölünemezliklerine aykırıdır. Monadlar bir hamlede var olurlar ve yok olurlar.

Dikkatli okurlar sezmiş olmalıdır: Bu hamleyi ancak ve ancak en üst seviyedeki monad yapabilir. Buna *monas monadum*, yani Tanrı denir. Monadlar kendi aralarında birbirlerini etkileyemedikleri için en üst seviyedeki monadın, bir şekilde anlamlı bir dünya sürecinin işlemesini sağlaması gerekir. Yaratıcı tanrısal monad, bu bağlamda bir tür baş programcı olarak anlaşılmalıdır; sayısız monadların her birinin düşüncelerinin ve amaçlarının birbirleriyle tam uyum içinde olmalarını ve çalışmalarını sağlayacak şekilde düzenleyen güçtür. Dünyanın bir kaosa dönüşmemesi için önceden sağlamlaştırılması gerekir. Bu, önceden (pre) yapılan birbiriyle uyum-

lu (harmoni) sabitleme (sağlamlaştırma), Leibniz'ın "önceden sağlamlaştırılmış harmoni" dediği şeydir.

"Mümkün olan dünyaların en iyisi" sözü, tam da arka planda henüz otuz yıl savaşları sürerken ortaya atılan bu çıkarım, ilk bakışta ya gözleri dünyaya tamamen kör ya da canavarca bir ironi sahibinin söyleyeceği bir şey gibi görünür. Ama bunlardan hiçbiri değildir. Leibniz sık ve uzun seyahatler yapan biriydi, zamanının politik ve entelektüel süreçlerine aktif olarak katılırdı ve her zaman dengeyi gözeten, asla provokasyon yanlısı olmayan bir kişiliğe sahipti. Ne kör ne de alaycı olduğuna göre, bizim mümkün olan dünyaların en iyisinde yaşıyor olduğumuz sözünün altında yatan temel fikri nasıl anlamalıyız?

Leibniz'ın tanımlamasına göre Tanrı, en yüksek monad olarak kusursuzdur. Kusursuzluğun buradaki anlamı; Tanrı kadiri mutlaktır, her yerdedir, her şeyi bilendir, sonsuz adaletli ve sonsuz iyilik sahibidir. Dünyayı yaratım eylemi sırasında Tanrı'nın emrinde sonsuz sayıda dünya olasılığı vardı. Kendi kusursuzluğu sebebiyle onun bütün olası dünyalar içinden "mümkün olan en iyi planı seçtiğini, bu planın içinde en büyük çeşitliliğin en büyük düzen içinde bulunduğunu" söyleyebiliriz. "Yer, mekân ve zaman en iyi şekilde kullanılmış, en basit olan yüzünden en büyük etki ortaya çıkarılmış, yaratılanlarda evreni kapsayacak derecede fazla güç, fazla bilgi, fazla mutluluk ve fazla iyilik bir araya getirilmiştir." Yine de şu soru açıktadır: Eğer Tanrı, sonsuz adaletli ve sonsuz iyiyse kötülük dünyaya nasıl gelmiştir?

Tanrı, tanrılar yaratamaz. Tanrı'nın yaratı eylemi içinde, zorunlu olarak kendisinden daha az mükemmel olan bir şeyin yaratılması gerekir.Yaratılan olmak sınırlı

olmak demektir, o halde mükemmelliği eksik olduğu için acı çeker. Leibniz bu eksikliği, yaratılanı kendi sınırlılığı içine hapseden bir tür çalma, bir tür yoksun bırakma olarak kavrar. O halde Tanrı ancak, şayet kendini sonsuz sayıda tekrar etmek istemiyorsa yarattığını bir eksiklikle birlikte yaratabilir. İşte bu eksiklik; zorunlu metafizik kötülüktür. Bunun yanında bir de fizik kötülük vardır, yani acı. Bu adetâ birinci kötülüğün mantıksal sonucudur. Buna rağmen acı, Tanrı'dan yakınmanın en sık sebebidir. Bu haksızlıktır, diyor Leibniz, "çünkü bu acı, acı çekene mükemmellik sağlar, tıpkı tohumun çürüme içinde yeşermesi gibi." O halde kötülük, daha büyük bir iyiliğin eşliğinde olabilir ve şayet bu daha büyük iyilik, ki her şey onun yüzü suyu hürmetinedir, gözden kaybolduğunda bir yakınmaya yol açıyor olabilir. Leibniz'ın düşündüğü üçüncü kötülük ise ahlaki kötülüktür. Bu kötülük de özgürlüğün bedelidir. Tanrı, insanı özgür bir varlık olarak yaratmıştır. Bu özgürlük olmasaydı her türlü ahlaki eylem imkânsız ve anlamsız olurdu. Kötülüğün suçlusu Tanrı değildir, bilakis kendisine iyilik olarak verilen özgürlüğü kötüye kullanan insandır.

Tanı

"Sadece [...] şanssızlık yüzünden mutsuz olan insanlar [...]her yerde kötülük görürler ve en iyi eylemleri bile onlara kattıkları yorumla zehirlerler." Tobias, kötülük tarafından üç kere vurulmuştur. İlk olarak metafizik kötülüğün darbesi gelmiştir, ki bu doğası gereği zorunlu olarak kendisinde bulunan eksikliğin mantıksal sonucu olan kötülüktür. İkinci olarak, fiziki kötülüğün darbesi

gelmiştir ki Tobias en çok bunun acısını çekmektedir. Üçüncü olarak da özgürlüğünü kullanmamak, iyiliği çoğaltmamak, tersine kötülüğü (intikam, yalan) desteklemek suretiyle maruz kaldığı kötülük gelmiştir.

Birinci kötülük için Tobias hiçbir şey yapamaz. Bu eksikliği ortadan kaldırmak onun elinde değildir. Ama bu eksikliği hafifletmek onun elindedir. Bunun için gerekli olan güç ise onda yoktur, daha doğrusu her şeyde bir eksiklik görmek ve kendini varoluşun zenginliğine açmamak suretiyle bu gücü bizzat kendisi ortadan kaldırmaktadır. Bu güçsüzlük, sadece düşüncenin ağır aksak süreci içinde ortaya çıkar. Temelde onun düşünceleri oldukça düşük bir seviyede seyrediyordu, Tobias'ta bir genişleme ve yükselme asla söz konusu olmuyordu. Bunun mantıksal sonucu olarak da güçsüzlüğün köşesinden dünyaya bakıyor, onu alçak ve anlamdan yoksun görüyordu, çünkü eksiklik içinde doluluğa ulaşma, bir başka deyişle mutlak bir hiçlikten varoluş mümkün değildir.

Karşılaştığı ilk kötülüğe tek yanlı bir bakış, Tobias'ı fiziksel acının, tamamen kişisel acısının yanlış bir yorumuna götürdü. Tobias, sürekli acılarının suçlusu olan bir neden görüyordu. Ama aslında ailesinin onu yatılı okula vermesine ve onu yalnız bırakmasına, kız arkadaşının onu aldatmasına neden olan koşullar, onun acılarının gerçek nedeni değildir. Her insan gibi Tobias da bir monad yığınıdır. Fakat monadlar birbirlerini etkilemezler. Hiçbir monad, bir diğeri üzerinde etki edecek bir şey yapamaz. Monadlar, baştan birbirleriyle anlamlı bir ilişki kurabilecekleri şekilde ayarlanmışlardır. Ama Tobias, karşılaştığı ilk kötülüğün tek yanlı bakış açısı nedeniyle yarattığı durumdan dolayı bundan habersizdir.

Nedenlerin sırf dışarıdan gözlenmesi sonucunda Tobias, muhtemelen onu daha çok mutsuzluğa sürükleyecek bir neden-sonuç ilişkisi kapanına kısıldı. (Kendi oluş-hali bir başkasının oluş-halinin bir sonucu değildir; Tobias buna rağmen böyle anlarsa yanılacak, içindeki harmoni bozulacak ve mutsuz olacaktır.) Bu nedenle de dünyanın harmonik anlam derinliğine bir türlü ulaşamıyor.

İlk iki kötülüğün yanlış yorumlanmasını, ahlaki düzlemdeki kötülük takip ediyor. Kız arkadaşını acılarının nedeni olarak görmek gibi bir yanlış yorumlama sonucu, Tobias, bundan böyle bizzat kendisinin de ileride kız arkadaşının acılarının nedeni olabileceğine inanıyor. İntikam düşünceleri, onun bizzat içinde bulunduğu yanılgıyı daha da güçlendiriyor. İstediği kadar intikam planı yapsın, istediği kadar bunları hayata geçirsin, kız arkadaşının oluş-halini değiştiremeyecektir. Herhangi bir anlama ulaşma yetisinden yoksun ve bunun sonucu olarak da her türlü davranış değişikliğini baştan reddeden bir mekanizma içinde kısılı kaldığı sürece, berbat edeceği tek şey, yine kendi yaşamı olacaktır. Tobias'ın elinde artık sadece kötü düşünce ve kötü eylem kalmıştır. Eksikliğe dayalı bakış açısı onu nefret, intikam, öfke ve inattan beslenen bir davranış biçimine sürüklemektedir. Varoluş zenginliğini gözden kaybettiği için artık sadece, içinde herhangi bir düzen barındırmayan boşluğa bakmaktadır.

Ama dünya, prensip olarak içinde en büyük çeşitliliği en büyük düzenle birleştirecek şekilde yaratılmıştır. Eğer bakış açısı sadece eksikliğe odaklanırsa dünyanın çeşitliliği görünmez olur, dünyanın düzeninde bulunan anlam kaybolur. En yüksek düzen en büyük güzelliktir ve sadece bu bilgi sayesinde, onunla sevgi dolu bir ilişki

kurulabilir. Düzen eksikliği her şeyi çirkin gösterir ve Tobias'ın hayatını karartan nefreti doğurur.

Terapi

"Biz mümkün olan dünyaların en iyisinde yaşıyoruz." Bu cümleye Tobias'tan şiddetli bir itiraz gelecektir. Hemen başına gelen bütün haksızlıkları, belaları, kötülükleri sıralayacak, kendi öznel dünyasından yola çıkıp genel dünya hakkında konuşmaya başlayacak, orada da kötülük, şiddet, haksızlık, ihanet ve şerefsizlik görecektir. Leibniz, bu ateşli konuşmayı sakin ve rahat bir tavırla dinleyecek, söyleyeceklerini söylemesine izin verecek ve ona hak verecektir. "Çok doğru, kişisel durumunuz acı ve üzüntü dolu, haklısınız, dünya pek o kadar da iyi sayılmaz."

Görüşmenin başında kapsamlı bir olumlama gerçekleşecektir; bu Tobias'a söylediklerinin ciddiye alındığı duygusunu vermekle kalmayacak, aynı zamanda uyumsuz bir hayatın harmoniye kavuşturulmasının ilk adımı da atılmış olacaktır. Tobias'ın kendini olumlamayı öğrenmesi önemlidir. Onunla terapisti arasında kesinlikle zıtlaşmaya değil, tersine uzlaşmaya dayalı bir ilişki kurulmalıdır. Bu ilk olumlama samimi olmalı ve Tobias'a, sadece söylediklerinin ciddiye alınmakla kalmayıp, kişi olarak kendisinin de kabullenildiği duygusu verilmelidir. Bu olumlama içinde Tobias, var olduğunu ve o şekliyle varoluşunun kabullenildiğini ve değer verildiğini görecektir. Varoluşunun bu yolla desteklenmesi sonucu Tobias, bir birey olarak kendine özgü benzersiz yanları, içinde saklanan olanakları keşfedecek, kendi sınırlarını da şunu söyleyebilecek kadar doğru değerlendirecektir:

"Benden bir tane daha yok, ben bir kerelik ve alternatifsizim, kastedilen benim, bir başkası değil."

Bireyselliğin olumlanması monadoloji anlamında ciddi bir güç artışı demektir, çünkü bu dünyanın harmonik bütünlüğü hakkında berrak ve belirgin bir fikir verir. Bu anlamda olumlama güç artışıdır. Gücün artması, dışsal koşullara odaklanmış olan gözün de açısını değiştirecektir; çünkü artık kendi bireyselliği önüne geçmiştir. Böylelikle, bütün bu sorunlara yol açan, kurgulanmış olan neden sonuç zinciri kırılacaktır. Bu temellendirme mantığı ortadan kalktığında artık gerçek ve anlamlı neden sonuç ilişkileri görülmeye başlanacaktır. Tobias, dışsal neden arayışlarının gerçek bağlantılarını sadece gizlemekle kalmadığını, bakış açısını da doğru yolundan saptırmış olduğunu fark edecektir. Bu güçlendirici idrak sayesinde Tobias şimdi, bugüne kadar inandığının aksine, daha çok kendisi için ve kendisini etkileyecek durumda olduğunu görecektir. Böylelikle hayatında temel bir değişiklik yaratabilmek için gerekli olan şartları yerine getirmiştir. Önemli ölçüde olumsuzlama karakteri taşıyan kötü intikam eylemi yerine şimdi, önemli ölçüde kendine iyi gelecek olan olumlamanın ışığında bir eylem ortaya çıkacaktır. Bu şekilde kötülük, değişimin ateşleyicisi olarak görülebilir ve daha büyük bir anlam ilişkisi içine oturtulabilir. Bu, aynı zamanda, anlamdan yoksun kaostan çıkıp, dünyanın tüm güzelliğiyle ortaya çıktığı düzene atılan ilk adımdır. "Biz mümkün olan dünyaların en iyisinde yaşıyoruz." gibi, başlangıçta kendisine çok anlamsız gelen bir cümleyi Tobias, artık kabullenebilecek duruma gelmiştir. Bütün çeşitliliği ve zenginliğiyle kendi bireysel yaşamının, daha büyük bir düzenin içine, anlamlı ve uyumlu bir şekilde yerleştirilmiş olduğu bilgisine erişecektir.

Immanuel Kant
Mutluluk ve Görev

Mutlu olmak, her akıllı ve sınırlı varlığın zorunlu arzusudur; yani arzulama yetisinin tartışmasız temel varoluş prensibi budur.

Hayatı

"Zamanı geldi!" - Königsberg, 4.45, 18. yüzyılın ortalarında herhangi bir gece. Bu sesle, ünlü efendisinin yatak odasına dalan uşak, onu uyandırdı. Her sabah ve her sabah aynı saatte; Kant, ritüelleri severdi. Günleri, katı bir şemaya göre organize edilmişti. Hiçbir şey bu düzeni bozamazdı. Batı düşüncesinin en büyük düşünürlerinden biri olan ve kendisi de bizzat kendini devrimci olarak ilan eden Kant, hayatını öyle sıkı bir korseye sokmuştu ki, bu düşünce devini neredeyse "pimpirikli" diye nitelemek yanlış olmaz. Ama Königsberg halkı, bu ünlü filozoflarıyla gurur duyuyordu. Çoğu, onun karmaşık "kritik"lerinden hiçbir şey anlamasa da saatlerini ona göre ayarlıyorlardı; biliyorlardı ki her gün saat tam 19.00'da, yaptığı yürüyüşü ve ardından İngiliz tüccar dostu Joseph Green'e yaptığı ziyareti bitirmiş, evine dönüyordu.

Kant'ın yaşamı hakkında (1724-1804) anlatılacak heyecanlı bir şey bulmak pek mümkün değil. Pek içki içmezdi, kimseyle kavga etmezdi, aşk hikâyeleri yoktu, herhangi bir macera yaşamıyordu, tuhaflıkları, takıntıları, tikleri yoktu ve doğduğu şehirden neredeyse hiç ayrılmamıştı. 22 Nisan 1724'de Königsberg'de, dokuz kardeşten biri olarak dünyaya geldi. Babası basit bir deri ustasıydı, annesi o henüz 13 yaşındayken, 1737'de ölmüştü. Mütevazı koşullardan gelmesine ve henüz okul çağında olmamasına rağmen, henüz altı yaşındayken Hospital okuluna kabul edildi; orada iki yıl okuduktan sonra ise Friedrich Kolokyumu'na geçti. Kant, Protestan yenilikçi hareketlerden biri ve hem ailede hem de halkın "Piyetist-Yurdu" diye küçümsediği, Friedrich Kolokyumu'nda hâkim bir düşünce olan piyetizm anlayışına göre yetiştirildi. Kurallar çok katıydı, dersler Latince işleniyordu, Yunanca ve İbranice'ye büyük önem veriliyordu. Matematik ve doğa bilimleri birer üvey evlat muamelesi görürken din dersleri büyük bir ağırlığa sahipti. Kant, ileride bu "genç kölelik" dönemini "korku ve dehşetle" hatırlayacaktı.

1740 yılında dönem ikincisi olarak okulu bitirdi ve aynı yıl Königsberg Üniversitesi Albertina'da yüksek öğrenime başladı. Orada 6 yıl boyunca matematik, doğa bilimleri, teoloji, felsefe ve klasik Latin edebiyatı okudu. Mantık ve Metafizik hocası Martin Knutzen sayesinde, genç Kant, Leibniz ve Newton'un öğretileriyle tanıştı. Ancak Kant, sonradan Newton fiziğini katı bilime örnek olarak gösterecekti. Knutzen, Kant'ın "Canlı Güçlere Hakiki Değerini Vermek Üzerine Düşünceler" adlı ilk eserini ev ödevi olarak reddetti; Kant hem Leibniz ve Newton'a yaptığı saldırılarla amacını aşmış hem de ola-

ya, aşırı bir piyetist olan hocası için yeterince piyetist yaklaşmamıştı. Bunun üzerine Kant, öğrenimini yarıda bıraktı ve babasının ölümünden sonra (1746) özel öğretmenlik yapmaya başladı. Sekiz yıl süren bu dönemde Kant -özellikle de Waldenburg-Capustigall Şatosu'nda, Kont Keyserlingk'in hizmetinde çalıştığı dönemde- toplumun birçok kesimiyle tanışma imkânı buldu.

Kant, 1754 yılında Königsberg'e geri döndü ve öğrenimine kaldığı yerden devam etti. Bu arada Knutzen hayatını kaybetmişti ve artık doktora yapmak için önünde hiçbir engel kalmamıştı. Kant bir yıl sonra, 1755 yılında felsefe doktorasını başarıyla verdi. Aynı yıl yeterlilik sınavını da vererek üniversitede öğretim görevlisi olma hakkını kazandı. Ancak, kendisine resmi bir maaş bağlanmadı. Öğrencilerin ders ücreti olarak ödediği paralarla geçiniyordu. Kant, üniversitede öğretim üyesi olabilmek için üç kez başvurdu ama bir sonuç alamadı. 1766 yılında, üniversite kütüphanesinde düşük bir pozisyonda mütevazı bir maaşla düzenli bir işe kavuşmak için daha uzun yıllar beklemek zorunda kalacaktı. İstediği asıl patlama ise dört yıl sonra gerçekleşti. 1770 yılında nihayet Mantık ve Metafizik hocası olarak üniversiteye kabul edildi ve bütün maddi sıkıntılardan kurtuldu. Almanya'da belli bir üne kavuşmuştu. Oldukça zengin içerikli ve eğlenceli geçen dersleri dolup taşıyordu. Giderek Königsberg Üniversitesi'nin yıldızı haline geldi, hayranlarının sayısı her sömestir artıyordu.

Kant, 1780 yılında en önemli eseri "Saf Aklın Eleştirisi"ni sadece birkaç ayda yazabilmek için on yıl araştırma, hazırlık ve çalışma yapmak zorunda kalmıştı. Kitap 1781 yılında yayınlandığında çok farklı tepkilerle karşılandı. Coşkuyla karşılayanlar, reddedenler, yanlış

anlayanlar ve hiç ilgi göstermeyenler oldu. Alman akademi çevreleri "Saf Aklın Eleştirisi"nin, felsefe tarihine nasıl radikal bir bakış açısı getirdiğini yavaş yavaş kavradı. Sonra birden barajın duvarları yıkıldı ve Kant sadece Almanya'da değil komşu ülkelerde de tartışılmaya başlandı. Königsbergli filozof övgülere boğuluyor, Berlin ve Petersburg Bilim akademilerinin üyeliklerine kabul ediliyordu. 1787 ve 1790 yıllarında bu kitabı "Pratik Aklın Eleştirisi" ve "Yargı Gücünün Eleştirisi" kitapları izledi. Artık Kant, ününün zirvesine ulaşmıştı.

1793 yılında yayınlanan kitabı "Saf Aklın Eleştirisi İçinde Din" onun Prusya sansür kurumuyla sorunlar yaşamasına neden oldu. Onu, kutsal kitabı "aşağılamak" ve "gençliğin hocası olarak" vazifesini kötüye kullanmakla suçladılar. Böylelikle, Kant daha yaşarken filozoflar Olimposuna dahil edilmiş oluyordu. Adı, artık Sokrates'le başlayan bir dizi büyük ismin yanında anılır olmuştu. Sokrates de tanrılara yeterince saygı göstermemekle ve gençliği bozmakla suçlanmıştı. Kant suçlamaları sükûnetle karşıladı ve Kral II. Friedrich Wilhelm hayatta olduğu sürece dini-felsefi konularda susmayı tercih etti. Kant, üniversitedeki son dersini 73 yaşında verdi. Son büyük eseri "Ahlak Metafiziği" 1797 yılında yayınlandı. Son yıllarında zihinsel ve bedensel olarak uzun süren bir çöküş yaşadı. 12 Şubat 1804 günü, bir Pazar sabahı, saat 11.00'da hayata gözlerini yumdu. Aşırı sert geçen kış yüzünden toprak kaskatıydı. Bu yüzden cenaze merasimi 16 gün ertelendi ve sonunda halkın da büyük bir katılımıyla gerçekleştirildi. Mezarı, bugün adına Kaliningrad denen Königsberg Katedrali'nin hemen yanında bulunmaktadır.

Öğretisi

"Ne bilebilirim? - Ne yapmalıyım? - Ne umabilirim? - İnsan nedir?" Bunlar, Kant'ın felsefe hayatı boyunca yanıtlamaya çalıştığı en önemli sorulardır. Burada, Kant felsefesini az çok özetleyebilmek bakımından ilk iki soruya ayrıntılı bir şekilde değineceğiz.

Ne bilebilirim? Kant ilk eseri "Saf Aklın Eleştirisi"nde bu sorunun yanıtını arar. Kitabı bir süre kenara bırakın ve bu soru üzerine düşünün... Eğer bir yanıt bulamadıysanız üzülmeyin, Kant bu soru üzerine on yıl düşündü ve en sonunda cevaplamak için 800 sayfa yazı yazdı. Sorudaki can alıcı nokta, sorunun insanın neler bildiğini bulmaya değil, bilakis nasıl bilebileceğine yönelik olmasıydı. "Ne bilebilirim?" sorusuyla, bilmenin en temel prensiplerini ortaya koyuyordu. Bilebilmeye yönelik bu sorunun hedefi, kesin bilgi konusunda prensip olarak sınırlı olan insanın, olanaklarını ve sınırlarını bulmaktı. O halde mesele, bilmenin ne olduğu ya da bu bilmenin neyi bildiği değildi, tersine Kant bir bilgiye ulaşabilmenin olanaklarını ve koşullarını sorguluyordu. Şunu söyleyebilmek için ne tür ön koşullar ortaya koymalıydım: Bunu kesinlikle biliyorum? Kant'ın araştırmaları, daha çok bizim bilme aygıtımızın incelenmesine yönelikti. Bütün bunlardan sonra bazı sarsıcı sonuçlara ulaştı. Herhâlde "dünyaya pembe gözlükle bakmak" deyimini bilmeyen yoktur. Düşünün ki, bütün insanlar böyle bir gözlük takıyor ve bu gözlükleri çıkaramıyorlar. Bu, Kant'ın söylediği şeyi en basit şekilde anlatan bir örnektir. Bizim bilme aygıtımız ("pembe gözlük") belli bir yapıya sahiptir, onun aracılığıyla nesneleri görürüz ve bu, her zaman bu aygıtın imkân verdiği şekilde olur.

Yani biz, nesneleri "oldukları gibi" görmeyiz, tersine bizimle olan ilişkilerine ve bizim bilme yetimize göre görürüz. Bizim kafamızda, bütün nesneler zorunlu olarak pembedir. Onların gerçekten pembe olup olmadıkları ya da bu gözlük olmadan nasıl göründüklerini hiçbir zaman bilemeyiz.

Bu, radikal perspektif değişimine, bir "Kopernik dönüşümü" adı verilir. Neden? Çünkü Kopernik'ten önce, Tanrı'nın bir eseri olarak dünyanın, evrenin merkezinde ve sabit olarak durduğuna, yıldızların da dünyanın etrafında döndüğüne inanılıyordu. Kopernik, bilindiği gibi, bu düşüncenin yanlış olduğunu kanıtladı. Böylece, dünya görüşünde, radikal bir dönüşüme yol açtı. Artık dünya güneşin etrafında dönüyordu, güneş dünyanın etrafında değil. Dünya, bir anda ayrıcalıklı yerini kaybetmişti. Tanrısal yaratının zirvesinde olan konumu, bir darbede yerle bir olmuştu. Artık, Tanrı'nın yarattığı güç merkezinin merkezinde durmuyor, kendisiyle evrenin yüksek düzeni arasında doğrudan bir bağlantı kuramıyordu. Bu, bir yandan dünyanın bütün ayrıcalıklarını elinden alan ama öte yandan insan bilincine özgür ve yepyeni bir bakış açısı kazandıran muazzam bir gelişmeydi. Bu bağlamda, tersine bir Kopernik dönüşümünden de söz edilebilir; artık insan aklı, bundan böyle nesnelere sınırlarını, kurallarını ve koşullarını koyan bir düzenek olarak görülmeye başlandı. Yani, bir tarafta nesne ve insan arasındaki doğrudan temasın kırılmasıyla bir güç kaybı yaşanırken diğer tarafta nesnelerin nasıl görüneceğini insan aklının belirliyor olmasıyla bir güç kazanımı gerçekleşti.

Şimdi neden basitçe, o "pembe gözlüğü" çıkarıp atmadığımız sorulabilir. Kant'a göre, işte tam da bu im-

kânsızdır. Kant, düşüncelerimizin her zaman ve zorunlu olarak kategoriler içinde gerçekleştiğini ve tıpkı pembe gözlük gibi bunlardan hiçbir zaman kurtulamayacağımızı kanıtlamaya çalışıyordu. Mekân ve zaman, görüşün saf formlarıdır. Burada "saf" bizim deneyimimizden bağımsız anlamında kullanılır. Kant'ın argümanı kısaca şöyleydi: Bir nesne hakkında, kendi deneyimlerimize göre bildiğimiz her şeyi, onda yokmuş gibi düşünebiliriz. Örneğin, önünde oturduğum bu laptop: Onun ekranı olmadığını düşünebilirim, klavyesi olmadığını vs., hatta onun masamın üzerinde olmadığını da düşünebilirim, odamda olmadığını ya da içinde yaşadığım evde olmadığını da. Ama bir şeyin olmadığını düşünemem, yani deneyimleyebildiğim bütün bu nesnelerin yer aldığı mekânın. Kant, buradan mekânın bir görüş formu olduğu sonucuna varır, "a priori" yani bütün deneyimden önce verili bir form. Mekân ve zaman, nesnelerin özelliklerinden değil, tersine nesneleri algılayabilmemiz için zorunlu temel koşullardır. Bu görüş formları, benim şeyleri her zaman ve zorunlu olarak içlerinde gördüğüm şeylerdir. Bu formlardan ayrılmak (gözlüğü çıkarmak) mümkün değildir, çünkü bizim algılamamız için gereken temel yapısal prensiplerdir.

Kant, zaman ve mekân olarak kabul ettiği bu iki görüş formuna, analoji yöntemiyle on iki kategori eklemiştir; düşünme eylemi bu on iki kategori içinde gerçekleşir. Bunların en önemlilerinden biri, neden-sonuç ilişkisidir. Böylelikle sadece deneyim düzlemine gelmekle kalmıyor, doğru sonuçlar açısından düşünmenin düzlemine de gelmiş oluyoruz; çünkü bunlar prensip olarak deneyimden bağımsız bir geçerliliğe sahiptirler. Şeyleri, mutlak olarak (kendinde) bilememenin dezavantajı bir dezavantaj olarak duyumsanmaz, çünkü bu temel üze-

rinde daha güvenli bir bilgiye ulaşma avantajı çok daha ağırlıklıdır. Akıl artık hiçbir zaman tek başına güvenli, ya da Kant'ın diliyle söylersek zorunlu olan ve genelgeçer olan bir bilgiye erişme imkânı vermeyen deneyimin boyunduruğu altında değildir; artık akıl, şeylerin üzerine kategorileri itibarıyla bilme yetimizin aktif ve yaratıcı eylemi anlamında onların kanunlarını yazan bir şeydir. O halde Kant, "Saf Aklın Eleştirisi" çalışmasında öznedeki objeyi olduğu şekliyle kuran/kurgulayan a priori formları aramaktadır.

Kant, bu formları ararken amacı bizim deneyimimizi değersizleştirmek değildi. Tam tersine, her bilgi bir deneyimle başlar ve bu aklın kavram yapısı açısından zorunludur. Burada söz konusu olan tek şey, deneyimin tek başına mutlak ve genelgeçer bir bilgi sağlayamayacağıdır. "İçeriği olmayan düşünce boştur, kavramı olmayan görüş kördür." diyor, Kant. Saf görüş formları (zaman ve mekân) ve kategoriler (nedensellik vs.) sayesinde objeye birlik atfedilmektedir. Şeylerin bu kategorilerden ve görüş formlarından bağımsız olarak ne şekilde olduklarını bilmiyoruz. Ama bu a priori, aslında objenin birliğini ve bununla da aynı zamanda süjenin birliğini sağlamaktadır. Süje adetâ kategorilere ve görüş formlarına dayalı kendi birliğini, nesne olarak kendi karşısına koymaktadır. Böylelikle, bilinç düşündüğü şeyle özdeş hale gelir. Zihin şeyleri yaratmaz, bilakis onları kendine özgü kanunlara tabii şekilde yeniden yapılandırır. Ama şeylerin, bu şekilde yapılandırılabilmesi için onların da her türlü yapılandırmadan önce ya da onlardan bağımsız şekilde var olmaları gerekmektedir. Şeylerin bu durumunu Kant, kendinde şey (ding an sich) olarak adlandırır, bu zorunludur ama mutlak şekilde algılanamazdır.

O halde, ne bilebilirim? Deneyimin nesneleriyle ilgili her şeyi, yani saf görüş biçimlerinin ve kategorilerin sınırları içinde kalan her şeyi. Bu sınırların dışında olan hiçbir şeyi bilemem.

Birinci sorunun açıklanması bizi ikinci soruya götürüyor: "Ne yapmalıyım?" İlk soru, bilgi teorisi sorunsalıysa şimdiki sorumuz da pratik felsefenin bir sorunsalıdır, yani etik ya da ahlak öğretisinin. Kant, bu soruyu önce "Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi" eserinde ve sonra da "Pratik Aklın Eleştirisi" eserinde ayrıntılı olarak ele alır. Burada aklı, pratik kararlar aldığı düzlemde inceler; insanın ahlaki davranış biçimini sorgular. Ancak Kant'ın amacı, kültürlere ve zamana göre değişen temel ahlaki prensipleri somut şekilde ortaya çıkarmak değildir. Onun amacı, ahlaki kararların genelgeçer koşullarını, her kültürde ve her zaman uygulanabilecek şekilde ortaya koymaktır. Ahlaki değerler, diyor Kant, a priori olarak verilmişlerdir ve deneyimden bağımsızdırlar. Bu yüzden de onlar, dışsal bir amaç güderek ulaşılmaya çalışılabilecek şeyler değildirler. Çünkü o zaman sadece belli koşullar altında geçerli olabilirlerdi. Burada eğer, onun ünlü kategorik buyruğunu basitleştirip şu şekilde tercüme edersek Kant'ı tamamen yanlış anlayabiliriz: "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma." Konu kesinlikle bu değildir Kant'ta. Kişisel istememenin bu biçimini hiçbir a priori temellendiremez. Zira o zaman, bir eylemin ahlaki değeri, sadece birilerinin isteyip istememesine göre belirlenir. Böylece eylem dışsal bir amaç uğruna gerçekleştirilir ve Kant'a göre işte tam da bu, ahlaki bir karar söz konusu olduğunda, hiçbir koşulda kabul edilmemelidir.

Kant'a göre, ahlaki bir eylem ancak ve ancak ahlaki bir kural tarafından harekete geçirilen eylemdir. İçimiz-

deki ahlak kanununa, kişisel eğilimlerimize ve ihtiyaçlarımıza aldırmadan uymak zorundayız. "Ne yapmalıyım?" sorusunun yanıtı budur. Aklın deneyimin boyunduruğundan kurtulması gibi pratik akıl da kişisel eğilimlerin ve ihtiyaçların boyunduruğundan kurtulmuştur. Bu kurtuluşla birlikte özne ahlaki özerklik kazanmıştır; kendi ahlaki davranışlarının kanununu kendisi belirlemektedir. Bu kanun, görevi yerine getirmeyi emreder, kendine yönelik bir tür çağrıdır: Yapmalıyım. Eylemlerimizin motivasyonu, her zaman işte bu "yapmalıyım" olmalıdır.

Eğer mecburiyet söz konusuysa mesele Kant'ta, görevi yerine getiren zorunlu bir harekettir; burada özgürlük bastırılmış bir halde durur. Hatta o, söz konusu bile olmaz. Tersine, Kant'a göre özgürlük, görevi yerine getirmekten başka bir şey değildir. Çünkü özgürlüğün esas anlamı, her türlü duyumsamadan ve etkiden bağımsız olmakta yatar. Bu bağımsızlık insanı özgürlük ülkesine taşır; orada insan özgür ahlaki bir öznedir artık. Kişiliğinin gücüyle, özgür ahlaki bir özne olarak kendi aklıyla bir kanun koyar ve o kanuna her türlü dışsal otoritenin ötesinde kendini tabi kılar. Bu şekilde, hiçbir yabancı otoriteye hizmet etmez ve bu anlamda, hiç kimsenin amaçları doğrultusunda hareket etmez. Bir insanın değeri, onun işe yararlılığıyla ya da bir amaca hizmet edip etmemesiyle ölçülmez. İnsan, her zaman kendi amaçları doğrultusunda değerlendirilir. Ya da bir başka ifadeyle: Bir insanın değeri mutlak şekilde geçerlidir ve başka koşullu değerle ilişkilendirilemez. Kant'ın ahlak kanununun bir başka versiyonu şöyledir: "İnsanlara hem kendi kişiliğin içinde hem de bir başkasının kişiliği içinde, her zaman, sırf bir araç olarak değil bir amaç olarak ihtiyacın varmış gibi hareket et."

Ne yapmalıyım? Kant buna o ünlü kategorik emir cümlesiyle yanıt verir: "İradenin özü aynı zamanda genel bir kanun prensibine uygun olacak şekilde davran." Cümle, bir emir biçimindedir. Bu emir kategoriktir, yani koşulsuz şartsız, istisnasız her zaman ve her yerde geçerlidir. Bu esnada irade, zorunluluk ve genelgeçerlilik gerektiren bir kurala tabidir. O halde kategorik emir, somut karar verme durumlarında genelgeçer davranışlar için bir davranış modeli önermez. Çünkü ahlaki kaliteyi eylemin kendisi belirlemez, bilakis sadece iradenin tabi olduğu kural yapar bunu. Ne yapmalıyım? İçimdeki ahlaki kurala uymalıyım. Farklı yer ve zaman koşullarında bu davranışın nasıl görüneceği bir başka sorunun konusudur. Ama kendilerine tabi olarak şu ya da bu şekilde davrandığım koşullar ne olursa olsun davranışım, ancak içimdeki ahlak kuralına uygunluğu ölçüsünde iyidir.

Tanı

"Kendini solucana çevirenin, üzerine basıldığında şikâyet etmeye hakkı yoktur." Tobias'ın hayatı, görevi unutması tarafından şekillendirilmiştir ve o bunun hem kurbanı hem de kurucusudur. Onun hayat hikâyesi, tamamen terk edilmiş acısından ibarettir. Bu süreçte, anne babası ve kız arkadaşı da önemli bir rol oynamıştır.

Babası, Tobias'ı bir yatılı okula verdi. Annesi, buna karşı çıktı ama sonuçta babanın kararına boyun eğmek zorunda kaldı. Bu davranışları nasıl değerlendirmek gerekir? Bunu yapabilmek için anne babasının bunu yapma nedenlerinin ortaya çıkarılması gerekir. Babası kendi mesleki kariyerini sorunsuz olarak sürdürebilmek için Tobias'ı yatılı okula verdi. Tobias, bu noktada önüne çı-

kan ve kaldırılması gereken bir engel gibiydi. Bu anlamda baktığımızda babanın davranışını ahlaki açıdan düşük görürüz. Oğlunu kendi amaçları uğruna feda etmiştir. Oğlunun onun için anlamı, bizzat kendisi değil bulunduğu konum itibarıyla onu rahatsız edip etmemesidir. Böylelikle baba, Tobias'ın içindeki sadece bir insan olarak kabullenilme, değer verilme duygusunu yaralamıştır. Artık onun değeri mutlak değil, bulunduğu konuma bağlıdır. Annesi ise Tobias'ın yatılı okula verilmesine önce karşı çıkmıştı, ancak onun davranış motivasyonları da ahlaki açıdan bakıldığında babasınınkilerden farklı değildi. O da Tobias'ı kendi amaçlarına ulaşmada bir araç olarak kullanmıştı. Evliliğini tehlikeye atmamak için Tobias'ı en çok ihtiyacı olduğu noktada yalnız bırakmıştı. Anne kendi ihtiyaçlarına, eğilimlerine ve de kaçındığı şeylere göre davranmıştı. Kaçındığı şeylerden en önemlisi de kocasının onu terk etmesiydi. O halde, onun Tobias'a karşı olan tutumlarının altında yatan şeyler, sırf dışsal etkilere dayalı motivasyonlardı. Kendi içindeki bir ahlak ilkesine dayanmıyordu. Üstelik dışsal bir otoriteye yani kocasına da boyun eğiyor, kendi aklına göre davranmıyordu. Sonuçta Tobias, annesi tarafından kendi ihtiyaçlarının dengelenmesi için bir araç görevi görüyor ve kötüye kullanılıyordu. Bu çocukluk deneyimleri, Tobias'ın kendine olan güven duygusu üzerinde kalıcı izler bıraktı. Ancak bir işe yaradığı zaman kendini değerli hissetmeyi öğrendi; en kötüsü de yararsız hale geldiği an, kendini değersiz hissetmeye başlıyordu.

Bu deneyimler temeli üzerine Tobias aşırı bir değer hiyerarşisi inşa etti; bu hiyerarşinin hareket mekanizması, onu ve diğerlerini radikal olarak değersizleştirebiliyordu. Çocukluk deneyimleriyle arasına mesafe koy-

mayı ve hem kendisiyle hem de başkalarıyla baş edebilmek için alternatif bir yol bulamadı. Temel yapısı itibarıyla bugünkü davranışları, aslında onun anne babasından öğrendiği davranış biçimlerinin tekrarından başka bir şey değildir. Çevresindeki insanların değeri, salt kendileri olmalarına değil, ihtiyaçlara ve çıkarlara uygun olup olmadıklarına göre belirleniyordu. Örneğin kız arkadaşının değeri ya da değersizliği, Tobias'ın sadakate duyduğu ihtiyacı karşılayıp karşılamamasına göre oluşuyordu. Kız arkadaşı, işte bu ihtiyaca cevap veremediği için de radikal bir şekilde değersizleştirilmekle kalmıyor, Tobias'ın içindeki intikam duygusunun karşılanması için de kötüye kullanılıyordu. Bu anlamda Tobias, onu, insanları sadece ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıklarına bakarak değerlendirmeye iten tutkularının, esiri olmuştu. Amaca hizmet etmediği anda insanlar değersizleştiriliyor, onurları elinden alınıyor ve hemen Tobias tarafından onursuz olarak nitelendiriliyorlardı. Oysa bu durum, sadece onun kendisine ve insanlara bakış açısının doğurduğu bir sonuçtu.

Çevresindeki insanların birer enstrümana indirgenerek nesneleştirilmesi, sonunda Tobias'ın kendisine de sirayet eder. Kendine verdiği değeri de hayattaki performanslarına ve başarı ya da başarısızlıklarına göre biçmeye başlar. Sonuç tamamen olumsuzdur. Kadınlar konusunda başarısızdır, işinde gerçek yeteneklerine uygun bir performans gösterememektedir. Kendini bu şekilde değersizleştirmek suretiyle kendini eylemlerinin sorumluluğunu göz ardı edecek şekilde yapılandırmış olmaktadır. Bu diyalektik içinde, bizzat kendini, kendi davranışlarına olan körlüğünü sürdürmeye yönelik bir araca dönüştürmüştür. Bu koşullar altında, başarısız hayatını

değiştirme sorumluluğundan kurtulmuştur. Bu duyarsızlaşma ve hem kendini hem de başkalarını araca dönüştürme sürecinde, tutkuları da hayatının motoru olma güçlerini yitirmektedir. Kendisi ve başkaları hakkında sürdürdüğü bu sürekli değersizleştirme süreci, onda bir güç ve umut bırakmamıştır: "35 yaşındayım, artık elimden ne gelir?"

Terapi

"Yapabilirsin, çünkü yapmalısın." Kant bağlamında bir terapinin nasıl olacağı sorusu, Kant'ın aydınlanma nedir sorusuna verdiği yanıtlar çerçevesinde cevap bulur. "Aydınlanma insanın bizzat kendi suçu olan ehliyetsizlik durumundan çıkmasıdır." Tobias, kendi aklına hizmet etmeyi öğrenmelidir; tedavi "Sapere aude!" (bilgiye cesaret et!) çağrısı temeli üzerine kurulmalıdır. Hiçbir şey yapamamak, yaşamın her alanında başarısız olmak deneyimine karşı Tobias, en azından şu deneyimi yaşamalıdır: Kendi aklına hizmet etmek. Bu başlangıçta ne kadar işlerse işlesin, başlı başına bir kriter değildir; tersine aklını, ki ona sahip olduğuna hiç kuşku yoktur, kullanmanın da kendi olanakları dahilinde olduğu gerçeğidir. Bu, ona bütün yapamamalara karşı bir temel, yapabilmenin yeni bir boyutunu kazandırır.

Ancak, öğrenme cesaretini harekete geçirmek, kolay olmayacaktır. Ancak bu, filozofun Kant anlamında, Tobias'ın iyi niyetine bir çağrı yapması sayesinde yine de başarılabilir. İyi niyetin, Tobias'ın hayatının hangi alanında ortaya çıktığı gösterildiğinde, bu çağrı karşılıksız kalmayacaktır. Örneğin şu soruyla: "Neden o ateşli intikam planlarını şimdiye kadar gerçekleştirmedin ve ar-

kadaşlarınla, o nefret ettiğin kişiye unutulmaz bir ziyarette bulunmadın? Ama bunun nedeni korkaklık değildi, seni bunu yapmaktan alıkoyan bir şey vardı içinde, sana böyle bir davranışın ayıp olduğunu söyleyen bir şey." Konuşma burada somut olarak devam eder ve boşvermişliğin altında yatan temel motivasyon olarak bu "şey" ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu süreç içinde bu "şey" Tobias'ın sarsılmış ahlaki değerleriyle ahenk içinde olan, iyi niyet olarak ortaya konulabilir. Böylece Tobias, boşvermişliğin bir arıza olmadığını, onun bu boşvermişliği doğuran ahlaki kurala bağlılığının bir göstergesi olduğunu kavrayabilir. Bu kavramı onun ne yapabileceğini somutlaştıracaktır. Aslında o kendi iyi niyetine uygun davranabilir. Bunu yapabileceğini daha önce de kanıtlamıştır. Ahlaki açıdan ayıp bir davranışı yapmak ile yapmamak arasında yaptığı seçim, Tobias'ın zaten ahlaki olanı tercih ettiğini göstermektedir.

Buna bakarak onu bu karara yönelten motivasyon gün ışığına çıkarılabilir. Tobias, davranışlarını ona dayanarak teste tabi tutabileceği, içindeki ahlaki ilkeyi keşfetmiş ve bu sayede davranışlarını düzeltme imkânı bulmuştur. Ahlaki ilkenin keşfi, Tobias'ın iradesinde bir devrim yaratacak ve kendinde bir iyi niyetin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda da unuttuğu sorumlulukların tekrar bilincine varacaktır. Bu bilinç dönüşümüyle Tobias, görevine yani yapması gerekene, içeriği sadece seçme olanağı demek olan bir anlam verebilir. "Yapabilirsin, çünkü yapmalısın." Bu sözün anlamı, "Tobias, sen özgür bir varlıksın, çünkü görevinin anlamını kendi içinde bulabilirsin." demekten başka bir şey değildir. Görevini yerine getirirken Tobias, aynı zamanda şunu da keşfedecektir: Yapması gereken şeyin

dışındakiler, onun erişim alanında değildir. Çünkü sadece, yapması gerekeni yapıp yapmama kararı olduğu sürece, yapabileceği şeyi yapmak durumundadır. Bir seçim imkânına sahip olma deneyimi, tutsaklıktan özgürlüğe geçmenin temel şartıdır. Yapması gereken şeyin içinde Tobias, özgürlüğünü bulur ve bu özgürlük tek başına, Tobias'ı, şimdiye kadar içinde bulunduğu duyarsız ve hareketsiz durumdan kurtarabilir.

Claudia

Claudia, her zaman randevularına zamanında, hatta zamanından önce giderdi. Örneğin saat 16.00'da bir randevumuz olsa en az 10 dakika önce muayenehanemin bekleme salonunda olurdu. Dış görünüşüyle ilgili olarak hiçbir şeyi tesadüfe bırakmaz, en ufak bir ayrıntıyı ihmal etmezdi. Gri pantolon, beyaz bluz, uzun sarı saçları kusursuz bir şekilde taranmış, hafif makyaj, ama etkileyici bir parfüm. Görüşmelere başladığımızda Claudia 37 yaşındaydı. Görüşmelerimiz iki yıl sürdü.

Claudia, Lahn Nehri kıyısındaki Limburg şehrinde, altmışlı yılların başında dünyaya gelmişti. Kendisinden beş yaş büyük bir ablası vardı. Annesi ev kadını, babası yüksek düzeyde bir memurdu. Claudia babasını son derece etkili, sorumluluklarının bilincinde bir adam olarak betimliyordu; hem aile içinde hem de arkadaşları arasında büyük bir saygı görüyordu. Ancak çocukların yetiştirilmesine nadiren karışıyordu. Bunu da ancak gerektiğinde bir emir vermek için yapıyordu; bu artık o şeyin, onun dediği gibi yapılacağı anlamına geliyordu. Claudia babasına büyük bir hayranlık besliyordu, haya-

tındaki önemli kararları onunla konuşuyordu. Ama babasının duygularını, özellikle de kendisine olan duygularını hiç göstermemesinden yakınıyordu. Ne zaman duygusal bir durum baş gösterse babası hemen resmi memur diline dönüyordu.

Annesi, bir akademisyen olmasına rağmen kariyerini ailesi ve kocasının kariyeri uğruna feda etmişti. Claudia, annesini hastalıklı ve korkak bir kadın olarak betimliyordu. Çocukluğunda annesinin sağlığı hakkında sürekli endişe duymuş ve bunun için hep kendini suçlamıştı. Ne zaman evde bir tartışma olsa ortamı sakinleştirmeyi her seferinde anne üstleniyordu. Ailenin huzuru ve esenliğini, her şeyin üstünde tutuyordu. Sorunlar hiçbir zaman gerçek anlamda tartışılmıyor, anne olayları yatıştırmak için hemen konuyu hasıraltı ediyordu. Mottosu şöyleydi: Kimse bağırıp çağırmıyorsa sorun yok demektir. Anne sürekli hasta görüntüsü veriyordu ve bu durum özellikle evde bir sorun varsa daha da ağırlaşıyordu. Onun bu hassas sağlık durumu yüzünden de insanlar sırf o daha da kötüleşmesin diye sorunların üzerine gitmiyordu. Tartışmalar genellikle babasıyla ablası arasında çıkıyordu, çünkü ablası babanın otoritesini kayıtsız şartsız kabul etmek istemiyordu. Ablası ile Claudia arasında da çocukluklarında sert kavgalar meydana gelmişti ve bu kavgalarda, sırf aradaki yaş farkı yüzünden bile olsa kısa çöpü çeken, her zaman Claudia olmuştu.

Okul yılları Claudia açısından problemsiz geçti. Ortalama bir lise öğrencisiydi ve okul bitince, tıpkı ablası gibi hukuk okumaya karar verdi. Ancak bu öğrenimin gereklerini çoğu zaman yerine getiremedi. Önemli sınavları ancak ikinci, üçüncü girişlerinde zar zor verebi-

liyordu. Yine de ikinci bitirme sınavlarına kadar canla başla çabaladı. Bu arada, şimdiden Münster'de başarılı bir avukat olan ablasının yanında çalışmaya başladı. Orada gördü ki aslında işler sandığından daha zordu. Ablası tarafından pek ciddiye alınmadığını hissediyor, kendisine sadece önemsiz işlerin yaptırıldığını, önemli ve ilginç işlerden özellikle uzak tutulduğunu düşünüyordu. Bir yıl sonra, bir tatil sırasında tanıştığı erkek arkadaşının yanına, İtalya'ya taşındı. Aile içinde tam bir telaş yaşandı. Babası ve özellikle de annesi, onu "anlamsız" kararından döndürmek için çok uğraştı. Bir yıl sonra, Claudia erkek arkadaşından ayrıldı ve Münster'e geri döndü. Bir bankada hukuk görevlisi olarak işe başladı. Şehrin hemen dışında küçük bir yerleşim yerinde bir ev tuttu. İşyerinde az iş yaptığından yakınıyor, üstlerini onun gerçek yeteneklerini fark edememekle suçlayıp duruyordu. Burada bir yükselme imkânı görmüyordu. İşi giderek tekdüze bir hal alıyordu. Ama şunu demeden de edemiyordu: "Ama insan sonuçta para kazanmak zorunda."

Erkeklerle olan ilişkilerine zayıf not veriyordu Claudia. Sürekli karşısına seviyesinin çok altında ya da onu "kollarını açıp açlıktan öldüren" tiplere rastlıyordu. İlişkileri sürekli kısa ömürlüydü, çok sık partner değiştiriyordu, hatta paralel ilişkiler sürdürdüğü de oluyordu. Sürekli "doğru insanı" arıyordu, ama onu bir türlü bulamıyordu. Claudia'nın gelecekle ilgili büyük korkuları vardı. Parasız kalmaktan, hastalanmaktan ve yaşlanmaktan çok korkuyordu. Sürekli işini kaybetmekten ve maddi sıkıntıya düşmekten endişe ediyordu. Çocukken de haftalarca görünür belirtiler olmadan hasta dolaştığı için bugün de sık sık tedavi edilemez bir hastalığa yakalan-

dığını düşünüyordu. Bu nedenle, doktora gitmek ona çok zor geliyordu. Sonucun olumsuz çıkacağından adı gibi emindi. Yaşlanmak, onu sadece hayatın sonuna geldiği düşüncesi yüzünden değil, aynı zamanda bir aile kuracağı doğru adamı bulamadan zamanın akıp gitmiş olacağı düşüncesi yüzünden de korkutuyordu. Kız arkadaşlarının çoğu, çoktan doğru adamı bulmuşlar ve bir ya da iki çocuk yapmışlardı bile. "Neden onlarda oluyor da bende olmuyor?" Sürekli kendine bu soruyu soruyordu. Ayrıca dış görünüşü konusunda çok çaba harcıyordu. Keşke daha zayıf ve daha güzel olsaydım diye geçiriyordu içinden. Özellikle de son ilişkisi tam bir fiyasko olmuştu. Herif aslında tam bir serseriydi; insan onu yanında dolaştırmaya utanırdı ve aslında sırf acıdığı için onunla olmuştu. Ona yardımcı olmaya çalışmış, mümkün olan her konuda destek olmuştu. Çocuk onu terk edince Claudia, tam anlamıyla yerle bir olmuştu. "Artık aptallar bile beni terk ediyor." diye geçirmişti içinden.

"Hayatımda yolunda gitmeyen bir şey var." Claudia, konuşmamıza bu cümleyle başlamıştı.

Friedrich Nietzsche
Kimsen, o ol

Size diyorum ki: dans eden bir yıldız
doğurabilmek için içinizde kaos olmalıdır.
Size diyorum ki: henüz içinizde kaos var.

Hayatı

"Aslında tanrı olmaktansa Baselli bir profesör olmayı daha çok tercih ederdim; ama kişisel egomu sırf o istedi diye dünyayı yaratmaktan vazgeçecek kadar genişletmeye cesaret edemedim." Torino, 1889 yılı ocak ayının başları. Friedrich Nietzsche (1844-1900) artık sona gelmiştir; delilik adım adım onu ele geçirmiştir. Nietzsche'nin en sadık dostlarından biri olan Franz Overbeck, bu ve benzeri "delilik notları" yüzünden telaşlanarak alelacele dostlarına ve tanıdıklarına mektuplar yazar; Torino'ya gelmeleri ve Nietzsche'yi Basel'e götürmeleri için yalvarır. 10 Ocak günü Overbeck, Nietzsche'yi oraya gelen Basel psikiyatri kliniği müdürü, profesör Wilies'e teslim eder. Artık sık sık kendini yerlere atan ve köpek gibi hırlayan Nietzsche, iki hafta sonra Jena Üniversitesi kliniğine havale edilir. 24 Mart'ta annesi, onu alıp evine götürür ve 1897'deki ölümüne kadar ona bakar. Hayatının

geri kalan son üç yılında, Nietzsche'nin bakımını, kız kardeşi Elisabeth Förster-Nietzsche üstlenir. Nietzsche, 24 Ağustos 1900'de akciğer iltihabından Weimar'da hayatını kaybeder. Ertesi gün, doğum yeri olan Leipzig yakınlarındaki Röcken'de toprağa verilir.

Röcken, Nisan 2008. Bölgede kapsamlı bir sondaj çalışması yapılmaktadır. Sonuçlar zengin bir kömür yatağına işaret etmektedir. Nietzsche'nin mezarı da bu bölgenin tam ortasındadır. Yetkililer bütün bölgeyi, mezarı, Kilise'yi ve doğduğu evi yıkmayı düşünmektedir. Filozofa sorsalar buna itiraz etmezdi; zaten oldum olası antikalardan hoşlanmamıştı. Planlar, belli ki bir süre daha devam edecek; yıkım günü gelene kadar isteyen Röcken'e gidip, tartışmasız en büyük Alman filozofu sayılan Nietzsche'nin mezarını ziyaret edebilir.

Nietzsche, 15 Ekim 1844'te, Lutherci bir köy papazı olan Carl Ludwig ve onun karısı Bayan Franziska'nın oğlu olarak dünyaya geldi. 1846 yılında kız kardeşi Elisabeth doğdu. Bunu, iki yıl sonra erkek kardeşi Ludwig Joseph'in doğumu izledi (1848-1850). Babası bir beyin rahatsızlığı nedeniyle öldüğünde Nietzsche henüz üç yaşındaydı. Franziska, bunun üzerine Röcken'den ayrıldı ve çocuklarıyla birlikte Naumburg'daki kaynanasının yanına yerleşti. Nietzsche ilkokula orada gitti. Hayatı boyunca ona bir türlü rahat vermeyecek olan baş ağrıları da bu dönemde başladı. 1856 yılına kadar Nietzsche büyükannesi, annesi, iki teyzesi, bir hizmetçi kadın ve iki kız kardeşinden oluşan bir kadınlar topluluğu içinde yaşadı. Ancak kaynanasının ölümünden sonra, Franziska payına düşen miras sayesinde kendine ait bir eve taşınabildi. Nietzsche, ilk önce Naumburg Katedral Lisesi'ne gönderildi; ama kısa sürede yüksek yeteneği keşfe-

dildi ve oradan seçkinlerin okuduğu Schulpforta yatılı okulunun müzik ve dil bölümüne gönderildi. Nietzsche son derece parlak bir öğrenciydi. Artık onun da babası, her iki büyükbabası ve birçok atası gibi, zihinsel yetenekleri yüksek biri olacağı anlaşılmıştı. Nietzsche, 1864/65 döneminde, Bonn Üniversitesi Protestan teolojisi ve klasik filoloji bölümlerine kaydoldu. Her ne kadar annesini büyük bir hayal kırıklığına uğratsa da birinci sömestirden sonra teoloji bölümünü bir kenara bıraktı ve tamamen klasik filolojiye yöneldi. Burada olağanüstü bir başarı gösterdiğinden kısa sürede kendisine fahri doktor unvanı verildi. 1969 yılında, hocası Friedrich Ritschl'in önerisiyle Basel Üniversitesi'nde özel profesörlük statüsüyle klasik filoloji dersleri vermeye başladı.

24 yaşında, resmi bir doktora ve doçentlik tezi vermeden kendisine üniversitede bir kürsü verilmesi, tam anlamıyla bir sansasyon oldu. Artık parlak bir kariyer için önünde hiçbir engel görünmüyordu. Ancak genç filozof, 1872 yılında ilk önemli eseri "Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu"nu yayınladı ve bir anda aydınlar arasında, özellikle de klasik filoloji alanındaki meslektaşları arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Akademik kariyeri, bir anda, bir anlamda daha başlamadan bitmiş oldu. Nietzsche, hızla yalnızlaştığını hissediyor ve Basel Üniversitesi'nde kalıcı bir felsefe profesörlüğü statüsü kazanmak için uğraşıyordu. Ancak bütün bu çabaları boşa çıkacaktı. Meslektaşları arasında dostu olan, ateist teoloji profesörü Franz Overbeck, ki Overbeck Nietzsche zihinsel kaos içinde aklını yitirene kadar onunla bağlantısını hiç koparmadı, ve yaşça kendisinden hayli büyük olan, sanat tarihçisi Jacob Burckhardt kalmıştı. Nietzsche, 1886 yılında, Leipzig'de Richard Wagner ile

tanıştı. Başlangıçta, Wagner'e ve karısı Cosima'ya karşı büyük bir hayranlık besliyordu. Ancak bu hayranlık, Wagner'in aşırı Alman milliyetçiliği ve antisemitik düşünceleri yüzünden ileride adetâ bir nefrete dönüşecekti.

İlk kitabıyla birlikte Nietzsche'nin Basel'deki ünü, bir anda yerle bir olmuştu; artık meslektaşları arasında bir saygı beklemesi pek gerçekçi olmayacaktı. Yetmişli yıllarından ortasında itibaren sağlıkla ilgili yaşadığı krizler sıklaşmaya başlamıştı. Şiddetli öksürükler, zaman zaman körlüğe kadar varan aşırı bir miyopluk ve mide sorunları, Nietzsche'yi, 1879 yılında profesörlük kürsüsünü bırakmaya zorladı. Yine de üniversite, ona sürekli bir maaşla emeklilik olanağı verdi.

Böylece erken emekliliğe kavuşan Nietzsche, o günden sonra aralıksız olarak Avrupa'da dolaşmaya başladı. Sürekli, sağlığına daha iyi gelecek olan iklimler peşindeydi. Genellikle tercih ettiği yerler Fransa, İtalya ve İsviçre'deydi. Ne zaman Nice ya da Torino'da bir bulut belirse Nietzsche panik halinde trene atlıyor ve daha rahat bir iklime kavuşacağını umduğu bir yere gidiyordu. 1882 yılında Nietzsche'yi Roma'da görüyoruz. Orada, St. Petersburglu bir generalin kızı olan, Lou von Salome ile tanışıyor. Nietzsche bir anda ona tutuluyor ve ortak arkadaşları Paul Ree aracılığıyla ilanı aşk ediyor. Ancak ret cevabı alıyor. Nietzsche, tam anlamıyla yıkılıyor. Bunun sonucunda, kız kardeşinin entrikalarının da yardımıyla Lou von Salome ve Paul Ree ile olan arkadaşlıkları ebediyen kopuyor. Nietzsche'nin yalnızlaşma süreci hızlanıyor. Bu süreç, 1883 yılında "Böyle Buyurdu Zerdüşt" eserini yayınladıktan sonra daha da şiddetleniyor. En yakın arkadaşları bile onu anlayamıyor. Ondan sonraki eserleri de hiçbir zaman gereken ilgiyi görmüyor.

1887 yılında sağlık durumu hızla kötüleşti. Ağır bir depresyon, şiddetli baş ağrıları, kısa süreli körlükler dayanılır gibi değildi. Sağlığı, ancak bir yıl sonra düzeldi. Nietzsche, büyük coşku içindeydi. Sanki hastalığı tamamen uçup gitmişti. Bunun nedeni, belki de eserlerinin toplumsal ilgi görmeye başladığının ilk işaretlerinin ortaya çıkmasıydı. Kopenhag'da, Georg Brandes adında bir edebiyat bilimi hocasının, onun eserleri üzerine bir ders açacağını ilan ettiğini duyunca Nietzsche uluslararası başarının çok yakın olduğunu düşünmeye başladı.

Oysa bu beklenti, hiç de gerçekçi değildi; kaldı ki 1888 yılından itibaren Nietzsche gerçeklikle olan bağını yavaş yavaş koparmaya başlamıştı; bunun açık belirtileri otobiyografik eseri "Ecce Homo"da açıkça görülüyordu. Orada, son derece ciddi bir üslupla, yaklaşmakta olan kendi büyüklüğünden söz etmeye başlamıştı; deliliğin açık emarelerinden biri de buydu. Son uyanık zamanlarını, Nietzsche, 1888/89 kışında Torino'da yaşadı. 3 Ocak 1889 günü, kaldığı pansiyon odasının penceresinden, bir arabaya koşulmuş ve sahibi tarafından kırbaçlanmakta olan bir at gördü. Nietzsche, hızla aşağı koştu ve gidip gözyaşları içinde ata sarıldı. Doktorlar frengiye bağlı ağır paralize teşhisi koydular. Durumu oldukça ağırdı. Nietzsche'nin trajedisinin unsurlarından biri de uzun yıllardır beklediği ünün, onun artık bilinçli olarak algılayamayacağı bir dönemde gelmiş olmasıdır.

Öğretisi

Nietzsche'nin felsefesi, zamanın hâkim ahlak düşüncesiyle geniş kapsamlı ve güçlü bir dille yapılan hesaplaşmadır. Bütün mevcut değerlerin kökten bir dönüşümü-

nü gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu yeni ahlakı, hayata sınırsız bir yaratıcılık içinde "evet" diyen ve kendi değerlerini yaratan "übermensch" -üstinsan- taşıyacaktır. "Ve kim, iyi ve kötü içinde bir yaratıcı olmak zorunda kalırsa: gerçekte o bir yok edici olmalı, değerleri yerle bir eden olmalıdır." Peki bütün mevcut değer yargılarına saldıran Nietzsche ilk olarak nereye yönelmiştir? Her şeyden önce Hıristiyanlık tarafından geliştirilen ahlak modeline ve onun Tanrı tarafından korunan "iyi ve kötü" anlayışına. Nietzsche, Hıristiyanlıkta bir "köle ahlakı" görmektedir; zayıfları yücelten, güçlüleri bastıran bir ahlak. Hayatın hastalıklı bir parçası olarak zayıflık, güçlü ve sağlıklı olan her şeyden intikam alır. Nietzsche, nihilizmin ortaya çıkmasına sebep olarak bu intikam arzusu içinde yanıp tutuşan ahlakı sorumlu tutar. Onun içinde zayıflaştırılmış bir "güç istenci" kendini gösterir; bu esnada bütün sağlıklı, güçlü, kuvvetli, hayatı olumlayan ve dünyevi "karşı irade", hayatı olumsuzlayana, öte tarafı hâkim kılana karşı durur. Öteki taraf umudu ortadan kalkınca insan, artık sadece hiçliği (Latince: nihil) ister. Bu bakış açısında Tanrı "hayatın reddi" olarak önemsizleştirilmiş, bunun yerine belirsizleştirme ve ebedi "evet" getirilmiştir.

Bu süreç "münzevi rahipler" tarafından desteklenmiştir; Nietzsche, bu rahipler için "hayat düşmanı yaratıklar" terimini kullanır. "Münzevi rahipler" kavramı altında, varoluşlarını ancak başkalarını ahlaken ayıplayarak sürdürebilenleri de toplar Nietzsche. Bunlar hoşlanmadıkları şeyi kötülerler, kendi yaşam tarzlarına uymayan şeyleri suçlu ilan ederler. Hayatı olumlayan tabiatlarda, ahlaki suçlamalarıyla kötü bir vicdan yaratmayı başarırlarsa o zaman bunlar iktidarı ele geçirirler, bunlar "nefret ve intikam dolu sıçanlar"dır.

Tanrı kavramı, onların rejimi altında can alıcı bir değişim geçirmiştir, o "artık bütün mutlulukları bir ödül, bütün mutsuzlukları Tanrı'nın emrine uymayanlar için bir ceza, bir 'günah' olarak yorumlayan bu ajitasyon rahiplerinin elinde bir araç haline gelmiştir. İsa Mesih'in tekrar ortaya çıkmasıyla bu iktidarın kırılması gerçekten mümkün olsaydı, Nietzsche onun rolünü 'iyiye ve adil olana' karşı, 'kutsal İsrail'e karşı, toplumsal hiyerarşiye karşı bir ayaklanma olarak anlardı -ama bu ayaklanma onların batışına karşı değildir, bilakis kastlara karşı, seçkinlere karşı, düzene, sistemlere karşıdır; bu 'yüksek insana' olan inançsızlıktır, rahip ve teolojik olan her şeye karşı söylenen bir 'hayır' dır." Bununla beraber, İsa'nın mesajı yanlış anlaşılmış ve değiştirilmiştir. Onun hayatından ve etkisinden, bir Hıristiyanlık öğretisi yoğrulmuştur; bu öğreti, bütün umutları varoluştan sonraki bir varoluşa bağlar. Bu taraftaki hayatın değersizleştirilmesi gerçekliğin de değersizleştirilmesidir; bu da hayata karşı nihilist bir temel yaklaşımı doğurur. Hayatın kendini değersizleştirme süreci içinde nihilizm, kendi tamamlanmışlığı içinde başarısızlığa uğrar, bu adetâ tarihsel bir zorunluluktur. Hıristiyanlık "münzevi rahipler"in ve kötü bir vicdan yaratmayı başaranların hegemonyası altında, kendi içinde batar. Hıristiyanlık nihilizminin mantıksal sonucu Tanrı'nın ölümüdür. Buraya dikkat etmek gerekir: Nietzsche'yi, Tanrı'nın varlığını reddeden ya da onun ölümünü isteyen bir ateist olarak görmek, ona fazlasıyla yüzeysel bakmak olur. Nietzsche, Tanrı'nın ölümünü, Hıristiyanlık tarihinin mantıksal bir sonucu olarak teşhis eder. Tanrı'nın ölümü geri döndürülemez ve nihaidir. Buradan, kendi en yüksek ifadesini bulan nihilizm, büyük boyutlara haiz bir Avrupa krizi-

dir. Bu sonuç, Nietzsche'yi derinden sarsar. "Mutlu Bilim" yazısında bu "harika insan" Tanrı'nın ölümünü ilan eder. Yazıda, Tanrı'nın ölümünün gerçek anlamını anlatan, son derece ürkütücü bir vizyon betimlenir: "Tanrı nereye gitti? diye sorar, ben bunu size söyleyeceğim! *Biz onu öldürdük* - siz ve ben! Hepimiz onun katilleriyiz! Peki ama bunu nasıl yaptık? Denizin suyunu içip bitirmeyi nasıl başardık? Bütün ufku silmemiz için bize süngeri kim verdi? Bu toprağı onun güneşinden kopardığımızda ne yaptık? Şimdi ne tarafa doğru gidiyor? Biz şimdi ne tarafa doğru gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli düşmüyor muyuz oysa? Geriye, yana, öne, bütün yönlere? Hâlâ bir yukarı ve bir aşağı var mı? Sonsuz bir hiçliğin içinde yolumuzu kaybetmedik mi? Boş mekânın esintisini hissetmiyor muyuz? Soğuk olmadı ortalık? Sürekli bir gece ve daha karanlık bir gece gelmiyor mu? [...] Tanrı öldü! Tanrı ölü kalacak! Ve onu biz öldürdük! Dünyanın bugüne kadar sahip olduğu en kutsal ve en güçlü şey, bıçaklarımız altında can verdi - kim silecek şimdi bu kanı üzerimizden?" Gerçi Nietzsche bu soruyu "harika insan"a sordurur, ama onun bunu her şeyden önce kendine sorduğu düşünülebilir. Olumsuz da olsa bu aforizmanın içinde bir cevap da vardır. "Tanrı ölü kalacak!" seslenişiyle birlikte, insani varoluşun anlamı ve amacı sorusuna verilen eski cevaplara artık bir daha dönüş olmayacaktır. Artık bir tanrı bize cevap vermeyecek; insan artık tek başınadır, şimdi tek başına, bir Tanrı'nın yardımı olmadan ve bir öte dünya umudu olmadan, kendi varoluşuna kendisi bir anlam ve amaç bulmak zorundadır.

Artık göklerden gelen bir gelecek garantisi yoksa ve eğer insan hâlâ bir gelecek garantisi istiyorsa bu rahipler

hegemonyasının ürettiği nihilizmi aşmak zorundadır. Bu nasıl mümkün olacak, bunu yapabilen insan nasıl biri olacak? Nietzsche, bizzat kendini bunun gerçekleştiricisi olarak görür. Aslında onun için çifte bir "değerler dönüşümü" söz konusudur. Bunlardan birincisi tarihin akışı içinde "münzevi rahipler" tarafından gerçekleştirilmiş olanıdır, düşüş esnasında fark edilmiş olan bu nihilizm, mantıksal olarak kendi sonucuna ulaşacaktır. Prensip şudur: "Düşmekte olanı bir de sen tekmele." Ancak böyle bir sondan sonra değerler dönüşümünün dönüşümü programı başlatılabilir. Nietzsche, bütün eski değerlerin radikal bir biçiminde yıkılmasından söz ederken aynı zamanda nihilizmin bu biçimini alt etmenin koşullarını da ortaya koymuştur; öyle ki kendisinin "Avrupa'nın ilk kusursuz nihilisti" olduğunu söyleyebilmektedir, ama o "bu nihilizmi bizzat sonuna kadar yaşamıştır -onu geride, altında ve dışında bırakmıştır."

"Böyle Buyurdu Zerdüşt" kitabında, Nietzsche, bize o ünlü "übermensch"ini -üstinsanını- tanıtır. Artık "yeryüzünün anlamı" odur. Yeni anlam boyutlarını o açacaktır. Çünkü Tanrı'nın ölümünden sonra eski anlam boyutları çökmüştür. Bu "üstinsan"ı, nihilizmin en derin noktasında, insan bizzat kendisi yaratmak zorundadır. Bu yüzden üstinsan, insanlık tarihinin durağan amacı değildir. Dinamik bir oluştur. Yeryüzüne sadakat ve her türlü öte taraftan vazgeçişle insan, eski değerleri aşar; bu esnada kendini de aşar. Bu süreç, üstinsanın dinamiğini oluşturur.

Übermensch'deki "über" aynı zamanda dramatik, varoluşsal bir harekete işaret eder; bu, yer ve gök, ruh ve beden, iyi ve kötü gibi eski karşıtlıkların, donuk hayat düşmanı konumlarından sökülüp alındığı ve yerle

bir edildiği dansvari bir doğum hareketidir. Patlayıcı-dinamik üstinsan, tamamen bu taraftaki bir sürece yerleştirilmiştir. Hayatın reddi böylece hayatın evrensel bir kabulüne dönüşür. Nietzsche "aynı şeyin sonsuz tekrarı" formülünü, bu hayat kabulünün en yüksek kilometre taşı olarak görür. Olup biten her şey, sonsuz kere aynı olduğu şekliyle yine olur ve olduğu şekilde, sonsuz kere tekrar eder. Bu düşünceleri sadece taşıyabilmek değil, bilakis selamlamak bile hayatı olumlamanın en yüksek ifadesidir.

Tanı

Claudia'nın merkezi hayat motifi, acımadır. Bunda kendisinin de acınma isteği, başkalarına acıma duygusundan daha önemli bir rol oynar.

Son ilişkisinin temel motifinin acıma olduğunu Claudia bizzat kendisi söylüyor. O adamla neden birlikte olduğunu bu şekilde açıklıyor. İlişki sona erdiğinde kendisi "yerle bir" oluyor ve bütün bu deneyimden şu sonucu çıkarıyor: Hayatımda doğru gitmeyen bir şey var. Doğru olmayan ne? Son ilişkisinin sırf ona duyduğu acıma duygusuna dayalı bir ilişki olduğu doğru değil. İlişkinin gerçek motivasyonu, eş seçimindeki yöntemin yakından incelenmesi sonucu ortaya çıkacak. Claudia eski sevgilisini "loser" -kaybeden- olarak nitelendiriyor. Sorun onun neden bir kaybedeni, yani açıkça kendisinden daha zayıf olarak gördüğü bir adamı seçtiğidir. Belli ki bu nedenlerin başında, Claudia'nın yıllarca ilişkilerdeki hep güçsüz taraf olması gelir. Bu bağlamda merkezi figürler, babası ve özellikle de ablasıydı; o, her zaman Claudia'dan üstün olmuştu. Claudia, kendinden daha za-

yıf bir eş aramak suretiyle üstünlük ilişkisini ters yüz etme çabasını gösteriyor. Şimdi artık güçlü olan odur ve yıllarca yaşadığı zayıflık konumundan kurtulmuş, babasının ve ablasının yaşattığı o yılların intikamını almıştır. Bu intikamın aracı acıma ve eşine yaptığı "fedakârca" yardımdır. Acımak karşıdakini zayıf konuma düşürür, onu acınacak bir halde olduğuna inandırır. Bu yolla bir bağımlılık ilişkisi kurulur; ön planda acımanın göründüğü bir iktidar ilişkisidir bu. O halde, Claudia'nın acıması sadece yaşanmış ezikliğin bir intikamı değil, aynı zamanda bizzat ezen taraf olmanın da aracıdır. Artık o, eşini istediği şekilde yoğurma gücüne sahiptir. Ona yaptığı bütün yardımların temelinde, onu er ya da geç kendi görmek istediği ideal tip haline getirme çabasının araçlarıdır. Bu ideale eriştiği zaman, artık istediği tipte bir insana kavuşmuş olur. Onun varoluşuna sınırsız bir şekilde evet diyen biri, babası ve ablası tarafından daha önce hiç yaşamasına izin verilmeyen bir olumlanma duygusu katar.

Bu acıma, intikam, baskı, biçimlendirme ve olumlama mekanizması, Claudia'nın gözünden kaçmaktadır; çünkü eskiden yaşadığı baskılanma deneyimlerini belirsizleştirmiştir. Baskılama girişimlerine karşı bir direnç harekete geçmez. Onlar güçlüdür. Kısıtlanma korkusu, burada her türlü talebi yasaklar. Her türlü direniş umutsuzluğu içinde güç sahibi korunur, hatta sorgusuz sualsiz tanınır (babanın fikri alınmadan hiçbir önemli karar verilmez). Çaresizlik duygusunu bastırmak için bir zayıflık ahlakı geliştirilir; bu da Claudia'nın deneyimlerini ahlaki açıdan tasdikler ve kabullenir. Kendini sürekli baskı altında hissetmek, mütemadiyen kısa çöpü çekmek, eğer kaçınılamıyorsa ancak, baskı sahibinin ahlaki

açıdan bir şekilde meşrulaştırılması yoluyla katlanılabilir hale getirilir. Böyle bir meşrulaştırma ancak ve ancak zayıflıktan doğabilir ve sonuçta da ortaya zayıflığın ahlakı çıkar, yani "köle ahlakı". Acıma fikriyle hareket eden Claudia, böylece güçlü olanı koruyan, zayıf olanı cezalandıran bir ahlak modeli geliştiriyor. Kendine iyi gelen bu zayıflık ahlakı, ilk başta kötü düşüncelerin üremesine izin vermeyebilir; ancak Claudia'nın sonunda şunu görmesi gerekir: Onun acıması büyük ölçüde, varsayılan erdemliliğe kesinlikle uymayan bir araçtır. Partneri onu terk ettiğinde Claudia, bu ayrılığı, ona iyi ve doğru gelen her şeye karşı yapılmış bir saldırı olarak yorumluyor. İçinde bulunduğu zayıfın ahlakı yüzünden de buna karşı kendini koruyamıyor ve "yerle bir oluyor".

Bu bağlamda Claudia'nın kendi deyimiyle, neden, "açılmış kollarında açlıktan öldüren" partnerler tarafından çekildiğini de anlamak mümkündür. Aslında burada da birlikteliğin temel motifi, yine acımadır; ancak buradaki acıma, onun karşıdan beklediği acımadır. Burada, kendisini bu acımayı hak eden zayıf taraf olarak ortaya koyar. Adetâ bu acımanın açlığını çekmektedir; "açılmış kollarında açlıktan öldürmek" ifadesinde, farkında olmadan dile getirdiği şey budur. Acımanın bu şekli de karşı tarafı zayıflığın içine çekmek için bir araçtır ve eğer başarırsa Claudia burada da hâkimiyeti ele alacaktır. Ama güçlü karakterler, bu şekilde acımaya hazır değillerdir ve Claudia'yı açlıktan öleceği bir mesafede tutacaklardır. Sonuçta bu türden ilişkiler de başarısızlığa mahkûmdur.

Acımanın her iki türü de bağımlılığı hedefler ve bu şekilde, güç ve baskı ilişkilerini kurar. Şöyle ya da böyle, acıma, hiçbir zaman başarılı bir ilişkinin temeli ola-

maz. Evet, Claudia'nın yaşamında yolunda gitmeyen bir şey vardı.

Terapi

"Zira bana inan! -en büyük verimlilik ve varoluştan alınan en büyük zevke ulaşmak şu demek: tehlikeli yaşa!"

"Zerdüşt"te Nietzsche, "Üç Dönüşüm Üzerine" başlığı altında, örnek bir tedavi modeli tasarlamıştır. "Size ruhun üç dönüşümünü anlatayım: ruhun nasıl deveye döndüğünü, sonra devenin aslana ve aslanın çocuğa." Deve, eski ideallerle ve ahlak düşünceleriyle yüklü olarak çölde ağır ağır ilerler. Sabırla ve saygıyla yükünü taşır; onu sorgusuz sualsiz yüklenmiştir. Yol çölün içlerine doğru, hiçliğe doğru ilerler. Yükün ağırlığı altında yıkılınca bu çöl içinde deve kendisiyle bir aslan olarak karşılaşır. Dönüşüm, yıkılmayla birlikte başlar.

Aslan, ganimet peşindedir. Onun ganimeti özgürlüktür. O "kendi çölünün efendisi olmak istemektedir." Devenin aslana dönüşmesi yıkıcı, şiddetli bir eylemdir; eski olanın yıkılması süreci içinde uzun süre taşıdığı yükleri çeker peşinden. Devenin heybesindeki taş gibi ağır değerler, tabletleri kanlı bir oyun içinde yere çalınır ve parçalanırlar. Mutlak hâkimiyeti aslanın eline geçirmiş olduğu çöl, şimdi her şeyi kapsayacak büyüklüktedir. Mecburiyeti arzuya çevirmiş, bunu taşımalısın deve yaklaşımından bunu istiyorum aslan yaklaşımına geçmiştir. Başkasının hâkimiyetindeki Sen'den kendisi hâkim olan Ben'e doğru bir dönüşümdür bu.

Aslan, yok etme işini tamamlar ve hiçlik üzerinde bir hâkimiyet kazanırsa üçüncü dönüşüm başlar: "Yırtıcı aslan neden çocuğa dönüşmek zorunda? Masumdur

çocuk ve unutmaktır, yeni bir başlangıçtır, bir oyun, kendiliğinden yuvarlanan bir tekerlek, bir ilk hareket, kutsal bir evet-demektir. Yaratma oyununa evet, kardeşlerim, kutsal bir evet-demek gerekli: zihin kendi iradesini istiyor şimdi, dünyayı kaybeden kendi dünyasını kazanıyor şimdi."

Aslan çocuğa dönüşürken zihin kendi iradesini ister. Kendini aslanda ifade eden irade, bir yok etme iradesidir, bir olumsuzlama iradesidir. Bu evrede sadece yok edicidir, asla yapıcı değildir. Onun o çıplak "hayır"ında irade henüz reddettiği şeye bağlıdır ve kendi dışındaki bir şeyle olan bu ilişki süresince hiçbir zaman gerçek anlamda özgür olamaz. Aslan, özgürlüğü, kendini sadece başka şeylere yani eski değerlere *karşı* bağımsız olmak olarak tanımlar. Ancak sorun, özgürlüğün yapıcı yaşanması, olumlu formüle edilmesi gerektiğidir, yani bir şey *için* özgürlük. Bu da anca zihnin iradeyi kendi iradesi haline getirecek biçimde dönüşmesiyle gerçekleşebilir. Zihnin, iradeyi kendi iradesi haline getirmesi için çocuğa dönüşmesi gerekir. Çocuk burada, yaratıcı bir yeni başlangıcı sembolize eder. Eski değerlerden ve onların yıkılmasından eşit derecede uzak, serbest, deneyerek, ölçerek, test ederek kendi içinden dışa doğru büyüyen bir ilk hareket olmaktır bu. Aslanın hayırı böylelikle çocuğun evetine dönüşmüş olur. Oyunun hafifliği içinde, yaratıcı olarak dünyevi varoluşun zenginliğini olumlar ve böylelikle, ağır olanın zihnini ve onun hayatın olumlanması evresinde, geri dönüşü imkânsız olan uygulayıcısını da aşmış olur.

Claudia'da zihnin ilk dönüşümü zaten gerçekleşmiştir. Erdemlerin, ideallerin ve ahlaki düşüncelerin ve kendi kişisel tarihinin ağır yükü altında düşüşe geçmiş-

tir. Şimdi söz konusu olan, ona bu düşüş esnasında yardımcı olmaktır. Burada yardım, düşüşü durdurmak değil, bilakis hızlandırmaktır. Hayatında bir şeylerin ters gittiğine dair kendi kişisel sezgisi bu süreçte güçlendirilmeli, bu sayede de varoluşunun düzensizliğine dair içgüdüsü ortaya çıkarılmalıdır. Bu noktada Claudia, varoluşunun ağır yükünü, dayanılamayacak derecede şiddetli hissedecektir. O, bu yük altında yerle bir olurken bir yandan da içinde bu düşüşü bizzat kendi eliyle hızlandırabileceği ve sonuna vardırabileceği güçler belirecektir. Böylece, onun ideal ahlaklılık ve erdemliliğin zorluklarından maruz kalmayan canlılığı keşfetmesini ve onu bütün boyutlarıyla hissetmesini sağlayacak olan enerjiler, serbest bırakılacaktır. Artık Claudia, eski yüklerinden sert bir darbeyle kurtulabilir. Hayatında ilk defa, o zamana kadar korktuğu varoluşsal tehlikeleri göğüsleyecek duruma gelmiştir. Kendisi dinamite dönüşenin içinde, patlama korkusu olmaz. Eski değerlerin çöküşü, yeni bir yaşama başlama şeklinde kendini gösterir.

Tehlike olduğu sürece, ona "yapmalısın" diyerek, korku ve ürküntü veren ve iradesini felç eden şeyler için, bizzat kendisi tehlikeli hale gelecektir. Boyunduruktan kurtulan irade, bütün sorumlulukları derinden ve acımasızca yıkar, görevleri söndürür ve bütün suçları geçersiz kılar. Artık ortada Claudia'nın kendini yükümlü hissettiği bir hikâye kalmayacaktır. Bu hikâyenin bütün oyuncuları ve otoriteleri güçsüzleştirilmiştir. Artık, o bir çocuk kadar masumdur, yüklerden kurtulmuştur ve özgürdür. Eski düzenler, eski hiyerarşiler, eski güç ilişkileri Claudia tarafından bertaraf edilmiştir. Artık, baskılama ve bağımlılık içeren ilişkiler aramak ve onları

sürdürmek zorunda değildir. Bu yaratıcı oyun sürecinde, kendi içindeki kaosu keşfedecek ve gerçekten de "dans eden bir yıldız doğuracaktır". Doğru kişiyi bulma serüveni artık sona ermiştir. Dans eden bir kendine güven duygusuyla Claudia, artık hayatındaki her şeyin doğru olduğunu bilir. Dansıyla dünyayı olumlar ve hayatı kucaklar ve tıpkı kendisi gibi, dans etmeyi bilen birini kollarına alır.

Martin Heidegger
Varlık'ın Çağrısı

Basit olan, ebedi olanın ve büyük olanın sırrını taşır. İnsanda bu birden ortaya çıkar, ama uzun bir genleşmeye ihtiyaç duyar. Hep aynı olanın bereketi silikliğindedir.

Hayatı

Martin Heidegger (1889-1976), filozofun kişiliğinin ve yaşam koşullarının, düşüncesinin önüne geçmemesi gerektiğini her zaman vurgulamış ve bunu talep etmiştir. Aristoteles üzerine bir dersi, şu sözlerle açmıştır: "Aristoteles doğdu, çalıştı ve öldü. Dolayısıyla şimdi onun düşüncesine yöneliyoruz." Biz, burada bu kadar kısa geçemeyeceğiz; bu sadece kitabın öğretinin yaşam koşullarını betimleme konsepti yüzünden değil, aynı zamanda, özellikle Heidegger'in düşüncesinin, yaşam koşullarına çok yakından bağlı olması dolayısıyla bunları bilmeden filozofun düşüncesini anlamanın imkânsızlığı yüzündendir. Heidegger'in kalıbını kullanırsak: Heidegger doğdu, düşündü ve öldü. Dolayısıyla şimdi onun yaşamına yöneliyoruz.

Martin Heidegger, 26 Eylül 1889'da Tuna ve Konstanz Gölü arasında yer alan, Messkirch isimli küçük bir yerleşim yerinde doğdu. Büyüdüğü ortam, Katolik düşüncesiyle derin ve sıkı bağları olan bir ortamdı. Babası fıçı ustasıydı. Annesi bir yandan evi çekip çeviriyor, bir yandan da Martin ve iki kardeşinin, Maria (doğum 1892) ve Friedrich (doğum 1894), bakımlarını sağlıyordu. Ailenin ekonomik koşulları son derece mütevazıydı. Martin ve erkek kardeşi Friedrich, zanaatkâr çocukları olarak babalarına yardım etmek zorundaydılar. Onlarca yıl sonra Heidegger, "Der Feldweg"de çocukluğunun önemli olaylarını anlatacaktır: "O eski çan, çocuk ellerimiz onu çekerken ipi elimizi yakardı, saat çekicinin darbeleri altında titrerdi, onun karanlık, titreyen yüzünü hiç unutmadık." Heidegger, kardeşi Friedrich'in çömezlik yaptığı, Messkirch'teki St. Martin Kilisesi'nin çanını kastediyordu. Hayatı boyunca o çanı hiç unutmadı. Çanın sesi, tarlaları ve arazileriyle, yolları ve ormanlarıyla, insanları ve dilleriyle memleketinin tonunu yansıtıyordu. Çocukluk yıllarındaki bu sesi, Heidegger'in bütün felsefesinde duymak mümkündür. Hani neredeyse bir çan ontolojisinden söz edilebilir. Heidegger, St. Martin'deki çan ipinden 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olmaya giden yolda, kuşkusuz birçok kez, büyüdüğü şehre tekrar tekrar uğradı.

Ailenin sınırlı maddi koşulları sebebiyle Martin'in yüksek okula gitmesi pek mümkün görünmüyordu. Ancak Kilise'nin papazı Camillo Brandhuber, bu gençteki yeteneği fark etti ve aileye, onu Konstanz'daki Katolik okuluna göndermeyi teklif etti. Brandhuber, Martin'in zihinsel gelişimi için gerekli bursları da ayarladı. Martin liseyi bitirdikten sonra Freiburg Üniversitesi'nde felsefe

ve teoloji öğrenimine başladı. Teoloji kısmında işler iyi gitmiyordu, bunun ilk sinyalleri daha ilk sömestire başlarken ortaya çıkmıştı. Heidegger'in, papaz olmaya ve Kilise'nin hizmetinde hayatını feda etmeye hiç niyeti yoktu. İki yıl sonunda teolojiyi tamamen bıraktı ve kendini matematik, tarih ve doğa bilimlerinin yanı sıra özellikle felsefeye verdi. Martin Heidegger, 1913 yılında felsefe doktorasını verdi. Bunu takip eden iki yılın sonunda da doçentliğini tamamladı ve üniversite öğretim üyesi olma iznini kazandı. Yavaş yavaş başlamakta olan kariyeri, 1915 yılında askerlik görevi nedeniyle kısa bir kesintiye uğradı. Cepheye uygun olmayan bu genç akademisyeni, posta hizmetleri ve meteorolojik gözlem işlerine verdiler. Askerliğe çağrıldığı ilk yılda Heidegger ileride evleneceği Elfriede Petri ile tanıştı. Elfriede, Freiburg Üniversitesi'nin ulusal ekonomi bölümünde okuyordu. Bağımsızlığına düşkün bir kadındı. Babası Saksonyalı bir subay ve Protestandı. 1917 yılında evlendiler ve iki yıl sonra oğulları Jörg dünyaya geldi; Jörg daha sonra 2. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybedecekti. İkinci oğulları Hermann, 1920 yılında dünyaya geldi. Heidegger hayattayken bu çocuğun kendisinden olmadığını öğrenemedi. Hayat, burada bu büyük düşünüre kötü bir oyun oynamıştı.

Heidegger, 1918 yılında çürüğe çıkarılmasından sonra, akademik kariyerine devam etti. Sonradan, yakın ve güven dolu bir ilişki geliştireceği, Edmund Husserl'ın asistanı oldu. 1923 yılında, Husserl'ın da tavsiyesiyle Marburg Üniversitesi'nin felsefe bölümüne öğretim üyesi olarak kabul edildi. Karısı Elfriede, 1928 yılında, Schwarzwald yakınlarındaki Todtnauberg'de bir arazi satın aldı; üzerine, planlarını kendi çizdiği küçük bir ev yap-

tırdı. Bu küçük ev, ileride Heidegger'in büyük eserlerini yazmak için sık sık kapanacağı yer olacaktı. Marburg'daki profesörlüğünü betimleyebilecek iki önemli olay oldu. Birincisi, orada genç felsefe öğrencisi Hannah Arendt ile tanıştı. Hannah, Yahudi'ydi. Aralarında, büyük bir titizlikle gizledikleri bir aşk ilişkisi başladı; ancak bu ilişki, 1925 yılında, Heidegger tarafından bitirildi. Evliliğini daha fazla tehlikeye sokmak istemiyordu. Ancak aralarındaki aşk, hayatları boyunca sönmedi, bazen araya uzun, sessiz yıllar girse de hiçbir zaman birbirlerinden kopmadılar. İkinci olay ise sadece Heidegger açısından değil, bütün felsefe tarihi açısından da önemliydi. Bu da en büyük eseri "Varlık ve Zaman"ın 1927 yılında yayınlanmış olmasıydı. Heidegger, belki de 20. yüzyılın en büyük felsefe kitabını yazmıştı; hatta bu kitap, felsefe tarihinin de en önemli eserlerinden biri sayılır. Öğrencileri tarafından zaten büyük bir hayranlıkla izlenmekte olan Heidegger, bir anda felsefenin megastarı oldu. Bunun sonucunda, 1928 yılında Freiburg Üniversite tarafından Edmund Husserl'dan boşalan kürsü için davet edildi.

Heidegger, kariyerinin doruk noktasına ulaşmıştı. 1933 yılında üniversitenin rektörlüğüne seçildi ve kısa bir süre sonra Hitler'in partisi NSDAP'ye kayıt oldu. Heidegger'in, en az altı ay boyunca, üniversitedeki konuşmalarında ve yazılı metinlerinde, Hitler'i övücü sözler söylediğine dair yeterince belge vardır. Ancak bu metinlerde, ırkçı ya da antisemitik bir görüş savunmadı. Üniversitenin rektörü olarak üniversiteye Yahudileri aşağılayan posterler asılmasına ve Yahudi öğrencilerin boykot edilmesine karşı çıktı. Üniversite alanında kitap yakma girişimine izin vermedi. 1934 yılında, nasyonal

sosyalizme muhalif olan iki dekanı üniversiteden atması yönünde gelen baskılar karşısında, rektörlüğü bıraktı. O andan itibaren nasyonal sosyalistlerin hedefi haline geldi ve birçok meslektaşının hışmına uğradı.

1945'te eski dostu Karl Jaspers (ki karısı Yahudi olduğu için İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştı), Heidegger'in Nazi geçmişine dair fikri sorulduğunda, üniversitede hocalık yapmasının (süreli) yasaklanması gerektiğini söyledi. Heidegger'in lisansı elinden alındı. Üniversitede hocalık yapma iznini geri alması tam altı yıl sürdü. İzni geri alır almaz derslere başladı ve bu durum kamuoyunda büyük bir gürültü kopardı. Yasaklı olduğu dönemde Fransız subaylar ona yanaşmış, uzun yıllardır kendisine hayran olan Jean-Paul Sartre ile bir görüşme ayarlamak istemişlerdi. Ama maalesef, bu buluşma gerçekleşmedi. Yine de Heidegger, Sartre ile yazışmalarını sürdürdü, Fransız Heideggerci Jean Beaufret ile dostluk kurdu. Ayrıca, Hannah Arendt ile olan ilişkisini de yeniden canlandırdı ve Hannah, onu 1950 yılında ziyaret etti. Daha 1947 yılında Zürichli psikiyatr Medard Boss, Heidegger ile temasa geçmiş bulunuyordu; aralarında ömür boyu sürecek derin bir dostluk kuruldu. 1959 ile 1969 yılları arasında Heidegger, Medard Boss'un eğitim kurumunda, o ünlü "Zollikon Seminerleri"ni verdi. Heidegger, bu seminerler boyunca İsviçre'deki psikiyatrın anlayışını oldukça etkiledi ve onu kendi varlık analizlerinin içine çekti. Heidegger'in, İsviçre'deki psikiyatri çalışmaları üzerinde bıraktığı bu etki, günümüzde bile hâlâ varlığını sürdürmektedir. Heidegger, 1962 ve 1967 yıllarında iki kez Yunanistan'a gitti; eski filozoflarına kendi felsefesi içinde büyük ve saygın bir yer ayırdığı ülkeye... 1966 yılında *Der Spiegel* dergisine bir röportaj verdi

(röportaj ancak ölümünden sonra yayınlanabildi); bu röportajda Heidegger, Nazi dönemindeki durumundan da söz etti. Heidegger, hayatının geri kalanını büyük oranda Todtnauberg'deki küçük evinde geçirdi; zamanını çoğunlukla eserlerinin toplu basımı için yaptığı çalışmalarla doldurdu; bu toplu basımın ilk cildi 1975 yılında yayınlandı. Heidegger, 26 Mayıs 1976'da, Freiburg'da hayata veda etti ve iki gün sonra, memleketi Messkirch'te toprağa verildi. Eserleri dünya çapında büyük bir yankı uyandırdı. O yankı, bugün hâlâ sürmekte.

Öğretisi

"Bugün bizler, henüz 'seiend' sözcüğünün ne anlama geldiği sorusuna bir yanıt bulabildik mi? Kesinlikle hayır. Dolayısıyla *varlığın anlamına dair soru,* bir kez daha, yeniden sorulmak zorunda."

En önemli eseri olan "Varlık ve Zaman"da Heidegger, kitabının konusunu daha ilk sayfada açıkça ortaya koyar. Burada "varlığın anlamına dair soru yeniden sorulmaktadır." Neden? Bu soru, bütün Batı metafiziği içinde tekrar tekrar sorulmadı mı? Bu soru, Platon'dan bugüne bütün felsefi çabanın merkezinde yer almıyor mu? Heidegger'den önceki filozoflar neyi yanlış yaptı da iki bin beş yüz yıllık felsefe tarihinin sonunda Heidegger gelip bu soruyu tekrar sormak durumunda kaldı?

Heidegger'in temel tezi, Batı felsefesinin varlık konusunda düşündüğü, ama bunu ele alış biçimiyle varlığı aydınlatmak yerine onu unutturduğu yönündedir. Bu nasıl olabilirdi? Her çağda düşüncenin ana merkezinde yer alan bir şey, nasıl unutulabilirdi? Ancak, benim uzun süre üzerinde düşünmediğim, uzun süre meşgul olma-

dığım bir şey unutulabilirdi. Bugün, biri bana yirmi yıl önce öğrendiğim, bir Antik Yunanca sözcüğün anlamını sorsa buna kesinlikle cevap vermem, çünkü yirmi yıldır Antik Yunancayla hiç ilgilenmedim. Dolayısıyla da o sözcük, benim açımdan unutulmuş demektir. Ama sürekli üzerinde düşünülen bir şey olarak varlık; kendi başına bir uzmanlık alanı (ontoloji-varlık öğretisi) olarak, sürekli deşilen bir kavram olarak unutulmuş olabilir miydi? Bunu düşünerek çalışma masama oturdum, kahve fincanımı elime aldım, pencereden dışarı baktım, terasta duran eski bir iskemleyi gördüm, bu yıl oldukça bol meyve veren elma ağacını gördüm. Gördüğüm bütün bu şeyler, benim için birer nesnedir. Tıpkı bu kahve fincanı gibi, çalışma masası gibi ya da bahçedeki elma ağacı gibi. Ben, bütün bu var olmakta olan şeyleri gözlemlerken ya da onlar hakkında düşünürken bu şeylerin varlıklarının neden ibaret olduğunu sormuyorum. Her yerde var olmakta olan şeyler görüyorum, ama bu var olmakta olan şeylerin nedenini düşünmüyorum. Var olmak için bütün bu var olmakta olan şeylerin zorunlu olduğuna hiçbir şüphe yok. Bütün bu şeyleri, ilk olarak var eden varlık, var olmakta olanlar düzleminde, hiçbir şekilde göz önünde bulundurulmaz. Bir elma gördüğümde, kokladığımda, dokunduğumda, tadına baktığımda, o benim için var olmakta olan şey olarak vardır, bu elmayı o haliyle ortaya çıkaran şeyin ne olabileceğini kendime sormam. Elmanın varlığı, yani onun mutlak varlığı aslında benim için bir sırdır.

Varlık'ın anlamı nedir sorusunu yeniden sormak demek, bunun artık sorulması gerekmesinin nedeni, var olmakta olan olmasıdır. Ya da bir başka deyişle, elma ağacı, kendi varlığına dair, kendiliğinden bir neden or-

taya koymaz. Gerçi, Batı metafiziği, var olmakta olanın varlık olmadan var olamayacağını anlamıştır, ama varlığı da var olmakta olan olarak ele almıştır. Heidegger'e göre can alıcı, hata işte tam da burada yatmaktadır. Varlık, var olmakta olan değildir ve dolayısıyla da öyle bir şeymiş gibi ele alınamaz. Varlık'ın var olmakta olan gibi düşünülmesi sonucunda, varlığın kendine has karakteri karanlığa itilmiş ve unutulmuş olmaktadır. Heidegger'e göre insan, daima var olmakta olana tutunur, hem gündelik yaşamında hem de düşünce tarihinde.

Eğer, bir şey unutulmuşsa daha öncesinde biliniyor olmalıdır. Heidegger, Sokrates öncesi filozoflara yönelir; özellikle de Heraklitos ve Parmenides'e. Ona göre bu filozoflarda, henüz, temel varlık sorusu mevcudiyetini korumaktadır. Var olmakta olanın varlığı sorusu, sorunun ta kendisidir. Bu elma ağacıdır dediğimde esas olarak kastettiğim şey nedir? Yani "dır"ın anlamı nedir, varlığının anlamı mı? Heidegger'in "Varlık ve Zaman" eserine giriş olarak ortaya koyduğu bu soru, aslında hiçbir felsefenin öğretemeyeceği, çok daha derin bir sorudan kaynaklanmaktadır: "Var olmakta olan neden vardır ve neden hiçlik değildir?" Soru budur. Muhtemelen bu rastgele bir soru değildir. "Var olmakta olan neden vardır ve neden hiçlik değildir?" -açıktır ki, bu bütün soruların ilk ve en temel olanıdır. Zamansal dizin içinde olmasa da ilk soru budur. Hem birey olarak insan hem de toplumlar, zaman içindeki tarihsel akışlarını çokça sorarlar. Birçok şeyi araştırır, inceler ve bulurlar ve bunu şu soruyu sormadan önce yaparlar: "Var olmakta olan neden vardır ve neden hiçlik değildir?" Birçokları hiçbir zaman bu soruya rastlamazlar; söylenmiş ya da yazılmış şekliyle bu soru cümlesi değildir, burada kastedilen; on-

lar bu soruyu sormazlar, yani onu ortaya koymazlar, yöneltmezler, kendilerini bu sorunun içinde konumlandırmaya gerek duymazlar.

Neden vardır, var olmakta olan? Heidegger bunu sorarken temeli hedefler, "dır"ın anlamını. Bu yüzden onu ilgilendiren var olmakta olan değildir, bilakis bu var olmakta olanın varlığıdır. O, varlık ile var olmakta olan arasına bir çizgi çizer ve bu çizgiyi ontolojik mesafe olarak adlandırır. Varlık'ın anlamına dair soruya Heidegger, kendisinden önceki felsefede genel olarak yapıldığı gibi, soyut bir varlık öğretisiyle yanıt vermez, tersine bunu o soruyu soran var olmakta olanın yanına koyar. O halde, varlığın anlamı sorusunu soran kimdir? Biz insanlar ve sadece bizler. Bunu yapan biz olduğumuz için de Heidegger, insanın varoluş biçimini, var olmakta olanınkinden ayırır ve buna "Dasein" (var olma) adını verir. Bu var olma kavramını betimlemek için, sadece var olmakta olanı betimleyen ve varoluşu unutan mevcut terminolojiden farklı bir terminolojiye ihtiyaç vardır. Bu yeni terminoloji son derece kişiseldir ve Heidegger'in metinlerinin anlaşılmasını inanılmaz derecede zorlaştırır. Gündelik dile ait sözcükler bir anda insanın hiç aklına gelmeyecek derin anlamlara kavuşur. Bunu daha anlaşılır kılmak için örnek olarak herkesçe bilinen "seslenmek" fiilini ele alalım. Var olma bağlamında, Heidegger bu basit sözcüğü şu şekilde kullanır: "Var olmak (dasein) bizzat, vicdan olarak varlığın (sein) temelinden seslenir. 'Bana sesleniyor' kalıbı, "var olma"nın harika sözlerinden biridir. Korku tarafından belirlenen seslenme, "var olma"ya daha en başında, onun kendi var olabilitesine dair kendi tasarımını mümkün kılar.

Heidegger, var olmayı ağırlıklı olarak "dünyada olmak" şeklinde tanımlar ve "ölümüne var olmak" olarak,

buradan da o iki var olma biçimi, "asıllık" ve "asılsızlık" ortaya çıkar. "Asılsızlık", "gizli özne"ye gündelik bir düştür; buna karşın "asıllık" "korkunun" temel ruh hali içinde ortaya çıkan "kararlılık"tır, ki Heidegger, buna "ölümüne özgürlük" adını verir. Zira, bizim bireysel yaşamımızın şekillenme alanı, ancak ölümümüzle kuracağımız bilinçli bir ilişki içinde açılır.

"Varlık ve Zaman"da insanın varoluş biçimi, araştırmanın merkezinde bulunuyorsa Heidegger için 1930'dan itibaren ağırlık insanda değil varlıkta demektir. İnsanın varlıkla olan ilişkisi incelemenin merkezine kaymıştır, ki artık burada insan tarihin öznesi olarak yorumlanmaz, tersine bu özne statüsünü adetâ varlık alır ve bunu da kendini gizlemek ve "ortaya çıkma" esnasında bile hâlâ gizlenmek suretiyle yapar. İnsanın bu akışa ne derecede bir etki yapabileceği sorusunun yanıtı muğlaktır, ama her halükârda onu elinden kaçırmıştır. İnsan, varlığı var olmakta olanlara hükmedebildiği şekilde ve teknik ve ilerlemenin başat olmasında kendini gösteren "varlık terkedilmişliği"ni sağladığı şekilde hükmü altına alamaz. İnsanın varlıkla olan uygun ilişkisi, varlıkla uyum içinde olmaya hazır olan "tabi olmak" durumudur. "Ama köy yolunun uygunluğu onun havasında doğan, onu duyabilen insanlar olduğu sürece geçerlidir. Onlar geldikleri kökene tabidirler, ama kışkırtmaların uşağı değildirler. İnsan planlarıyla yer yuvarlağını haksız yere bir düzene sokmaya çalışır, şayet köy yolunun uyumuna tabi değilse. Tehlike, günümüz insanlarının kendi dillerini zor duyuyor olmalarında yatmaktadır. Onların kulaklarına gelen tek şey, neredeyse tanrı yerine koydukları aygıtın gürültüsüdür. O halde insan dağılmıştır ve yolunu kaybetmiştir." İnsan, ken-

dini "varlığın bekçisi", onun "çobanı" olarak görmelidir. Bekçilik yaparak, koruyarak, sakınarak "varlığın çağrısını" duymalı ve böylece soruların sorusuna, yani "Var olmakta olan neden vardır ve neden hiçlik değildir?"e kendini açmalıdır.

Tanı

"Varolma onun kendisinden konuşur, o kendini şöyle ya da böyle görür, ama bu sadece bir maskedir, kendi kendinden korkmamak için kendi yüzüne taktığı bir maske." diyor, Heidegger. Claudia'da kararlılık eksiktir, kendini gündelik hayatın dalgalarına bırakmıştır. Onun temel yanılgısı, bir gün doğru kişiyi bulursa şayet, kendiliğinden varoluşunun iyileşeceğine inanmasıdır. Doğru kişiyi ararken çok enerji harcamıştır ve her defasında başarısız olmuştur, çünkü hep yanlış olanı seçmiştir. Peki Claudia'nın doğru kişiyi ararken asıl aradığı nedir? Konuşmalarında, bu doğru kişinin partner anlamındaki kişiye indirgendiğini görüyoruz. Aslında bunun anlamı, sadece kendisi için tek doğru olanı bulmak demektir. Sonuçta yakındığı şey sadece yanlış partner değildir, aksine ona küçük bir yükselme perspektifi açan iş yeri de yakınma konusudur. O halde işi de en azından belli koşullarda, Claudia'nın yerine getirdiği koşullarda, doğru olan değildir. İş ve ilişki dünyası, var olmanın en önemli alanlarındandır. Claudia için bu iki alanın üzerinde, pratik olarak başka bir alan olmadığından kendi varoluşunun bir şekilde doğru yürümediğini hissetmektedir. "Hayatımda doğru gitmeyen bir şey var."

Bu ifade, onun hayatında neyin ve niçin doğru gitmediğini zaten belli oranda işaret ediyor. İfadeye daha

yakından baktığımızda uyumsuzluğun nesnesinin dikkat çekecek derecede soyut olduğunu görebiliriz. "Bir şey" her şey olabilir, her şey herhangi bir şeydir sonuçta. Herhangi bir şey, belirsizliğin en üst biçimidir. İnsan, bununla her şeyi ya da hiçbir şeyi kastedebilir. Bu belirsiz "bir şey"in, ne olduğunun ortaya çıkarılması, son derece önemlidir. Yani "herhangi bir şey" ile, aynı zamanda hem her şeyin hem de hiçbir şeyin kastediliyor olma durumu, prensip olarak ortadan kaldırılmalıdır. Bu belirsizlik, aynı zamanda Claudia'nın hayatını boydan boya geçen varoluşsal kararsızlığın da ifadesidir (bu örneğin birçok partnere aynı anda sahip olduğunda belirgin olarak ortaya çıkmaktadır).

Ayrıca bu "herhangi bir şey"in, somut "benim hayatım" ile ilişkilendirilmesini de hesaba katmak gerekir. Gerçi Claudia söz konusu şeyin *kendi* hayatı olduğunun farkındadır, ama sanki bu hayatı herhangi biri yaşıyormuş ve belirliyormuş gibi yapmaktadır; sanki onunla hiç ilgisi yoktur. Zira aynı anda her şeyi ve hiçbir şeyi kastetmek, aslında herhangi bir şey ifade etmek değildir. Herhangi bir şey bu hayatı yaşıyor ve şu an neyse o hale getiriyor. "Herhangi bir şey"in belirlenmesine açık olmak, aynı zamanda, bu hayatı Claudia'dan başkasının yaşamadığı, karar vermediği, onu belirlemediği görüşüne varma olanağını da ortaya çıkaracaktır. Ama "herhangi bir şey" aslında belirlenmek istemez, buna karşı direnir.

Bir yanda her şeyi sarmalayan belirsizliği ve var olmak ile kastedilenin kendi temel varoluşu olduğunun sezgisi, diğer yanda Claudia'nın hayatı "asıllık" ile "asılsızlık" arasına gerilmiştir. Onun rahatsızlığı, önemli ölçüde "asıl var olabilme" ile asılsız "gizli özne" arasında-

ki karşılıklı beklentilerin ifadesidir. Başkalarının söylediğine, başkalarının doğru bulduğuna, başkalarının nasıl yaşadığına büyük bir önem veren Claudia aslında kendi hayatının gizli öznesidir. İş yaşamında diğerleri ondan çok daha fazla yükselmiştir (Onlar doğrusunu yaptılar), diğerleri çoktan uygun partneri bulmuştur (Ben neden bulamadım? Benim için de artık bunun zamanı geldi). Kendini gizli özne olarak tutmak suretiyle kendi varoluşunu ıskalamaktadır. Gerçi hem iş yaşamında yükselme arzusunun hem de uygun bir partner bulma arzusunun, yani Claudia'nın asıl varoluşuna uygun olarak, bunların bizzat Claudia tarafından arzu edildiğini düşünebiliriz. Ama bunun için, kendi öz kararı için, temel koşul olarak kararlılığın en başından beri mevcut olması gerekirdi. Ama kendi kaderini belirleme anlamındaki bu hakiki kararlılık Claudia'da yoktu, dolayısıyla bu arzuların onun kendi öz kararları olduğunu varsaymak güçtür. Bu arzular, daha çok gizli öznenin asılsızlığı tarafından belirlenmişlerdir ve bunun sonucu olarak da sezilen asıl var olabilme durumu, Claudia açısından gerçekleştirilmemiş olarak kalmıştır.

Claudia'nın, gizli özne modu yüzünden, asıl olan anlamında doğruyu seçememiş olması bir yana, gizli özneye "düşmüşlük" içinde yanlış olanı seçmek de kaçınma stratejisinin bir ifadesidir. Claudia, doğru olandan kaçınmak için özellikle yanlış olanı seçmektedir. Bu strateji, onun ölüm korkusunun ayrıntılı bir analizi yapıldığında açıkça ortaya çıkacaktır. Hâlihazırda doğru olanın, ancak ve ancak, Claudia'nın kapsayıcı belirsizlikten ve kararsızlıktan çıkıp, kendi kaderini kendi belirleme durumuna geçmesiyle ortaya çıkabileceğini görmüş bulunuyoruz. Kendi kaderini belirlemeyi engelleyen şey

nedir? Claudia'nın ölüm korkusu. Bu, onun ne ölümle ne de korkusuyla bilinçli bir ilişki kurmasına izin veriyor. Son ve kesin bir sınır olarak ölüm, varoluşu önemli ölçüde belirleyen bir şey. Ancak, bu sınırın bilincine varmakla, kişinin kendi kaderini belirlemesi mümkün olabilir. Ama Claudia, kendi varoluşunun sonuyla yapıcı bir ilişki kurmaktan kaçındığı için kendi kaderini belirleme konusunda da başarısız oluyor. Yanlışı seçerken doğru olanın kaybedilmesi, bilinçsizce istenen şeyin ta kendisi. Çünkü doğru olan, sadece sonlulukla ve yaşamın sınırlılığıyla bir ilişki içinde ortaya çıkabilir ve bu her zaman ölümü işaret eder.

Terapi

"Hayatın son ciddiyetini (tıpkı muhtemel bir 'hafifliği' gibi) ancak kendi yaşamının sonluluğunu ve bir kereliğini idrak edince kavrar insan. Çünkü verilen kararların nasıl bir anlam ifade ettiği, imkânların kavranmasının -ve de aynı zamanda diğer birçok imkânın kavranmamasının- ne kadar etkili olduğu, gerçekleşme anlarının ne kadar değerli olduğu, ancak bu şekilde anlaşılır." Claudia'nın ölüm korkusu, kendini yaşam korkusu olarak ifade ediyor. Yaşanmamış hayatı onun için bir tehdit arz etmekte ve aynı zamanda onu kendi görevlerini hatırlama konusunda uyarmaktadır. Korkuya daha dikkatli bakıldığında Claudia'nın vicdanı, onu özgür gelişimini takip etmeye zorlayan çağrısını bastıracaktır. Varoluş analizi çerçevesinde yürütülen görüşmenin amacı Claudia'yı korkutmak değildir, çünkü zaten korkmaktadır: amaç, onu bu korkudan arındırmak da değildir, bilakis korkuyu anlaşılabilir ve katlanılabilir hale getirmek, onu

varoluşun bir parçası olduğuna inandırmaktır. Korkudan kaçıp gizli öznenin "asılsızlığı"na sığınmak, onu kaybolmuşluk duygusuna iter ve korkunun şiddetini arttırır. Bunu yumuşatacak tek şey, Claudia'nın somut bir şekilde onun karşısına dikilmesi olacaktır, yani sonluluğuyla, ölümüyle bir ilişki kurması olacaktır. Claudia'nın korkusunu, varoluşunun yapıcı bir unsuru haline dönüştürmek gerekir. Bu unsurun da o nihai sona işaret etmesi elzemdir. Claudia, ancak bu sınırın bilincine varmak suretiyle varoluşuna bir şekil verme yetisine kavuşabilir. Ancak korkuya izin verildiği zaman, varoluşunun bütün ciddiyetini ve bir kereliğini kavrayacaktır. Bir gizli özne belirsizliğinden kendi seçtiği bir yaşama, kendisinin belirlediği bir duruma geçiş, ancak böyle mümkün olabilir.

Kendi kaderini belirlemeye başladığı zaman, ölüm korkusu, tehdit edici karakterini kaybeder ve hayat akışının asıl varoluşa dönüşme sürecinin doğal bir parçası haline gelir. Korku, varoluşun rakibi değildir, onun yenmesi ya da kaçması gereken bir düşman değildir. O, sınır deneyimini mümkün kılan ve sayesinde varoluş sınırlarının, kişinin kendi eliyle şekillendirilmesini ve belirlenmesini sağlayan hayati bir unsurdur. Filozof, belki bu anlamda, yumuşak bir talepte bulunmaya cesaret edebilir: "Claudia, şu korkuyu şimdilik bir kenara bırakın. Ondan kaçınmaya, yolunuzu değiştirmeye, onu atlatmaya çalışmayın. Kendi haline bırakın." Eğer bunu yapabilirse Claudia korkunun onu öldürmediğini, bilakis kendisini tamamen özgür hissedeceği nihai bir sınıra götüreceğini, kendi varoluşunun içinden vicdanının onu çağırdığını görecektir. Bu çağrıya uymak demek, kendi var olabilme gücünü serbest bırakması demektir. Hei-

degger'in sözleriyle: "Korku varoluşta varlığı kendi öz varolabilmesine yönlendirir, bu da kendi kendini seçme ve uygulama özgürlüğü için özgür olmak demektir." Claudia artık yanlış olanı seçmek zorunda değildir. Doğru olan, artık varoluşa doğru ve ciddi bir yönelim içindedir. Varoluş artık sadece yalın bir yoluna koyma değil, bilakis dünyayla gündelik tanışıklığa ve gündelik işlere karşı durmak ve yerleşmek demektir. Burada yerleşmek sözcüğünün anlamı orada bulunmaktır, yani varoluşunda gerçekten ve ciddiyetle bulunmak demektir, sırf yapıyormuş gibi görünüp sürekli evin dışında dolaşmak değildir. Sürekli bir "dışarıda-olma" durumunda, kendi evinin hâkimi olmak mümkün değildir. Ancak, varoluş yalın, rutin, uğraşı düzeyinde bir hayat düzenlemesine karşı durursa varoluşsal "evsizlikten" duyulan ürküntü sonrasında, yeniden eve yerleşmek mümkün olabilir. Bu "eve-yerleşme" durumu, "dünya üzerinde olmak" olarak anlaşılabilir. Bu şekilde, varoluş dünyayı açar ve böylece asıl "birlikte-olma" olanağını da birlikte getirir. Böylece, dünyaya girmeyi başaran Claudia, "başkalarıyla birlikte olma" olanağının da önünde açıldığını görür ve bunu özgürlük içinde kullanabilir, aynı hataları daha fazla yapmaktan kurtulur.

Albert Camus
Taş ve Varlık

İnsanlar ölür ve mutlu değildirler..

Hayatı

Albert Camus (1913-1960), babası Lucien Auguste, Birinci Dünya Savaşı'nın daha ilk günlerinde ağır yaralanıp Saint-Brieuc'daki bir askeri hastanede hayatını kaybettiğinde, henüz bir yaşında bile değildi. Albert ve ondan birkaç yaş büyük ağabeyi Lucien babasız büyüdüler; anneleri Catherine Sintés'in dominant bir rol oynadığı bir çocukluk geçirdiler. Ekonomik koşulları son derece mütevazıydı. Babası 1871 yılında Cezayir'e yerleşen Fransız göçmenlerinden biriydi. Sintés ailesi ise Cezayir'e 1850 yılında Baleare adası Menorca'dan gelmişti. Catherine ve Lucien Auguste, 1909 yılında evlendiler ve hemen Doğu Cezayir'de bulunan Mondavi köyü yakınlarındaki bir şarap fabrikasında çalışmaya başladılar. Albert, 7 Kasım 1913 tarihinde bu koşullarda dünyaya geldi.

Babanın ölümünün ardından Catherine, iki çocuğunu da alarak Cezayir şehrinin fakir semtlerinden birinde yaşayan annesinin yanına gitti. Kendisine bağlanan düşük bir dul maaşı ve kötü koşullarda çalıştığı te-

mizlik işleri ile aileyi ayakta tutmaya çalıştı. Bir işçi semti olan Belcourt'taki yaşam koşulları son derece kötüydü. Üç odalı bir evde Catherine ve iki çocuğundan başka, Catherine'nin iki ağabeyi ve annesi olmak üzere toplam altı kişi yaşıyorlardı. Büyükanne son derece despot ve acımasız bir kadındı. İki torununu kırbaçla terbiye ediyor, kızıyla neredeyse tek kelime konuşmuyordu. Sessiz bir kadercilik, kötümserlik, sıkışık ve karanlık bir atmosfer içinde büyüyordu Albert. Herhangi duygusal, maddi ya da zihinsel bir güzellikten yoksun. Albert'in annesi sağırdı, konuşma güçlüğü çekiyordu ve okuma yazması yoktu, büyükannesi ise soğukkanlı bir despot. Bütün bunlar, Albert'in, kadınlar hakkındaki genel algısını belirlemiş olan şeylerdi. 1918 yılında bir devlet okuluna başladı. Giderek Albert için bir baba rolü oynamaya başlayan ilkokul öğretmeni Louis Germain, onun yeteneğini fark etti ve elinden geldiğince destek olmaya çalıştı. Albert'i bursla okuyabileceği lise sınavlarına özenli bir şekilde hazırladı. Albert sınavda hiç zorluk çekmedi. Liseye başladı ve özellikle büyük hayranlık duyduğu hocası Jean Garnier'in felsefe derslerine, büyük ilgi duydu. Albert felsefenin yanında futbolu da çok seviyordu. Oldukça yetenekli bir kaleciydi. Bu özelliğiyle Cezayir Üniversitesi'nin futbol kulübünde büyük bir saygı kazanmıştı. Oldukça sert geçen bir maçın ardından Albert akciğer iltihabına yakalandı; hastalık daha sonra vereme dönüşecek ve hayatı boyunca ona büyük güçlükler yaşatacaktı. Klinikte bir süre kalan Albert Camus, oradan amcasının yanına geçti; amcası Fransız edebiyatına meraklı, oldukça başarılı bir kasaptı. Jean Garnier ve Louis Germain ile birlikte, Albert'in hayatına az çok bir ışık gelmişti. 1932 yılında liseyi başarıyla bitirdi ve Cezayir

Üniversitesi felsefe bölümünde okumaya başladı. Okula başlar başlamaz ilk karısı Simone Hié ile tanıştı. Simone, ağır bir morfin bağımlısıydı; bu da daha ilk gününden itibaren evliliklerine ciddi bir yük oluşturmuştu. Defalarca kliniğe yatmasına rağmen Simone, morfin bağımlılığından bir türlü kurtulamıyordu. Albert Camus, bu duruma ancak altı yıl dayanabildi ve sonunda, 1940 yılında ondan ayrıldı. 1936 yılında "Hıristiyan Metafiziği ve Yeni Platonculuk" üzerine verdiği bir tezle üniversiteyi bitirmişti.

İki yıl sürekli iş değiştirdikten ve maddi sıkıntılar çektikten sonra, 1938 yılında "Alger Republicain" dergisinde işe başladı. Bu işini de iki yıl sonra derginin yasaklanması sonucunda kaybetti. 1940 yılında, Francine Faure ile evlendi. Karısının öğretmen maaşıyla zar zor geçiniyorlardı. 1941 yılında Albert Camus, ilk önemli felsefi eserini tamamladı: "Sisifos Söylencesi". Bir yıl sonra da ilk romanı "Yabancı"yı yazdı. Paris'e gitti ve orada "Paris Soir" gazetesinde çalışmaya başladı. Karısı Cezayir'de kalmıştı. 1942 yılında müttefik kuvvetler Kuzey Afrika'yı işgal edince Camus'nün Cezayir'e girişi yasaklandı. Paris'te kaldığı süre içinde direnişçilere katıldı. Bir yandan da ünlü Gallimard yayınevinde editörlük yapıyordu. Ölümüne kadar da bu işi yapmaya devam edecekti.

Paris'in 1944 yılındaki kurtuluşunun ardından Camus, daha o zamandan az çok bir üne kavuşmuş olan Jean-Paul Sartre'ın başını çektiği bir grup varoluşçu ile tanıştı. Grup, Cafe Flore'de buluşuyor, litrelerce kahve içiyor, ardı ardına sigaralar tüttürüyor ve gecenin geç saatlerine kadar tartışıyordu. Albert Camus'nün adı, bir süre, Sartre etrafında toplanan bu varoluşçularla birlikte

anıldı. Ancak Camus, hiçbir zaman kendini varoluşçu olarak nitelememiştir. Sartre ile olan arkadaşlığına başından itibaren kuşkuyla yaklaşmıştı. Geç saatlere kadar yapılan tartışmalarda da Paris'in bu yıldız filozofuyla arasına hep belli bir mesafe koymuştu. 1951 yılında, Camus'nün "Başkaldıran İnsan" eserini yayınlamasının ardından ikisi arasındaki ilişki, neredeyse tamamen koptu. Sartre, Camus'nün bir sınıf düşmanı olduğunu ve işçi sınıfına ihanet ettiğini aleni olarak söylemeye başladı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemde, Camus'nün ikizleri dünyaya gelmişti. Erkek olana Jean ismini verirken, kız olanına annesinin adını verdi: Catherine. Camus sürekli yollardaydı. 1946 yılında ABD'de bir dizi konferans verdi. Özellikle üniversite öğrencileri bu konferanslara büyük bir ilgi gösterdi. İkinci romanı "Veba" yayınlandıktan sonra konferans turnesine Güney Amerika'da devam etti. Ancak bu gezi, sağlığı açısından oldukça yıpratıcıydı. Camus, artık yavaş yavaş kitaplarının satışından elde ettiği gelirle hayatını sürdürmeye başlamıştı. Tiyatro eserleri yazıyor ve sahneliyor, editör ve gazeteci olarak çalışıyordu. Ellili yıllarda Cezayir savaşına arabulucu olarak müdahil oldu. Ancak bu çabaları, özellikle Cezayir Fransızları tarafından, büyük bir dirençle karşılaşıyordu. Öyle ki, Camus Fransa'ya özel korumalar eşliğinde dönebilmişti. Bu olaylar üzerine Camus, politik eylemlerinden vazgeçti ancak siyasi suçlular yararına çalışmaya devam etti. Yaptığı yoğun çağrılarla, bu arada bakanlığa kadar yükselmiş olan André Malraux'yu, Cezayirli tutuklu liberaller ve ulusalcıların serbest bırakılması konusunda harekete geçirdi.

17 Ekim 1957'de verilecek olan Nobel edebiyat ödülü için, herkes Sartre adının açıklanmasını bekliyordu;

bu yüzden, ödülün Albert Camus'ya verilmesi, büyük bir şaşkınlık yarattı. Camus, o ana kadar bu ödülü alan dokuz Fransız arasında en genç olanıydı. 1958 yılında Camus, uzun araştırmaları sonunda Güney Fransa'da, Avignon yakınlarında küçük bir yerleşim yeri olan Lourmarin'de bir ev satın aldı. Artık ne zaman yazı yazmak için sükûnete ihtiyacı olsa bu eve kapanıyordu. Karısı ve çocukları Paris'te yaşamaya devam ediyor, ancak tatillerde düzenli olarak Lourmarin'e geliyorlardı. Camus, artık uluslararası bir yazar ve filozoftu. 1959 noelinde ailesi, Gallimardlar ile birlikte Lourmarin'e Camus'yü ziyarete geldi. Bu, Camus'nün son noeli olacaktı. 4 Ocak günü, içinde bulundukları araç Petit Villeblevin'de yoldan çıkıp bir ağaca çarptığında, direksiyonda Michel Gallimard vardı. Albert Camus, olay yerinde hayatını kaybetti. Michel Gallimard, aldığı yaralar sonucu 6 gün sonra öldü. Arka koltuktaki iki kadın, Gallimard'ın karısı ve kızı, olaydan yara almadan kurtuldular. Albert Camus, 6 Ocak'ta Lourmarin'de toprağa verildi.

Öğretisi

"Tanrılar Sisifos'u bir kaya parçasını bir tepeye çıkarmaya mahkûm ettiler; ancak kaya tepeye varır varmaz kendiliğinden tekrar aşağıya yuvarlanıyordu. Yararsız ve umutsuz bir çalışmadan daha ağır bir ceza olmaz diye boşuna dememişlerdir." Albert Camus, absürdün yazarı ve düşünürüdür. Peki absürt ne demektir? Eğer Platon'dan Hegel'e, bütün Batı felsefesinin büyük metafizik spekülasyonlarını incelersek hepsinde ortak bir şey görürüz: Hepsinin amacı birliğe varmaktır. İster Platon'un "iyi ve kötü kavramı" olsun ister Meister Eckhart'ın

"ruh kıvılcımları" olsun ister Spinoza'nın "töz" kavramı olsun isterse de Leibniz'ın "Monad" kavramı olsun bütün büyük metafizik sistemler, son derece kaotik olarak algılanan gerçekliği, aklın ve zihnin yardımıyla bir düzene ve birliğe oturtmaya çalışmışlardır; adetâ gerçekliğin çelişkili bölgelerinden biri olan insana ve onun yaşamına bir anlam ve amaç vermek istemişlerdir.

Nietzsche'nin ortaya çıkmasıyla dünya birliğini ve amacını kaybetti. Onun "Tanrı öldü" ifadesi, bütün çelişkili önermelerin ve kabullerin ortadan kalktığı yeni bir felsefi dünya kurdu. İnsan, öteki taraf olmaksızın bu tarafa yerleştirildi ve bunun sonucunda kendi hayatının anlamını ve değerini kendisi oluşturmak zorunda kaldı. İnsanlar, bizzat tanrı olmak zorunda kaldılar. Özellikle Nietzsche'nin "Zerdüşt"ü, tanrısız insanın tanrılaşmasını ortaya koydu. Camus, Nietzsche'nin tanrı öldü ve gerçekliği aşan bir anlam ve düzen olmadığı düşüncesini takip etti ancak, onun, şimdi artık, insanın bizzat tanrı olması gerektiği çıkarımına katılmadı.

Nietzsche'den farklı olarak Camus insanın birlik, düzen ve anlam ihtiyacının hâlâ devam ettiğine inanıyordu. İnsan aklı daima kaotik gerçekliğe bir anlam ve düzen verme çabası içindeydi. Ancak buna ne kadar çalışırsa çalışsın başarısızlığa mahkûmdu. İşte bu başarısızlık en can alıcı noktaydı. Bu, insan varoluşunun en hayati, en temel deneyimiydi; bu deneyim sayesinde insan, kendi varoluşunun absürtlüğünü idrak eder. Absürt kavramı, Camus için bir tarafta bir anlam ve düzen getiren mutlak bir birlik hedefleyen akıl ile diğer tarafta kendi içinde akıl dışı olan gerçeklik arasındaki kırılmayı ifade eder. Absürt olan dünyada değildir, akılda da değildir; bilakis aklın birlik talebi ile kendi içinde, akıl dışı olan

dünya arasındaki çelişkidedir. "Absürt, büyük ölçüde bir yarılmadır. Bu karşılaştırılan unsurların ne birinde ne de ötekindedir. O, bu iki unsurun karşı karşıya gelmesinde ortaya çıkar. Akıl düzleminde absürdün ne insanda ne de dünyada olduğunu söyleyebilirim, bilakis o bu ikisinin birlikte oluşundadır." O halde, absürt, zihin dışında ya da dünya dışında değildir, o bu ikisini bağlayan şeydir. Camus, bunun sadece akıl dışı görünen dünyaya akılsal bir düzen getirmeye çalışan zihnin zayıflığından olduğundan da yola çıkmaz. Absürt zihinsel bir yetersizliğin kriteri değildir, bilakis onun içinde bulunan birlik yaratma isteklerinden biridir.

Peki absürt nasıl karşımıza çıkar? "Absürtlük duygusu her sokak başında her insanın karşısına çıkabilir." Bu, sanki kulağa ölümcül bir tehdit gibi gelmektedir, sanki vahşi bir canavar adım adım peşimizdedir, herhangi bir zamanda her şeyden habersiz kurbanının üzerine atlayacak ve onu parçalayacaktır. Camus bununla şunu açık bir şekilde ifade etmek ister: Absürt kavramında söz konusu olan şey, olayları dışarıdan bakan bir düşünürün beyin kıvrımlarında oluşan felsefi spekülasyonların meyvesi olan kansız bir soyutlama değildir. Absürt, insan olmanın somut bir krizidir. Somut yaşamımızda absürdün anidenliğine teslim olmuş durumdayız; o bize varoluşsal düzlemde saldırır ve varlığımızı en derin temellerinden sarsar. Er ya da geç şu soru ortaya çıkar: Bütün bunlar neden? "Bazen dekorlar yıkılır. Yataktan kalkmak, tramvaya binmek, 4 saat ofiste ya da fabrikada çalışmak, yemek yemek, tramvaya binmek, 4 saat çalışmak, yemek yemek, uyumak, Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma, Cumartesi hep aynı ritim, bu genellikle rahat olan yoldur. Ama günün birinde 'ne-

den' sorusu ortaya çıkar ve içine biraz da şaşkınlık karışan bu bıkkınlıkla başlar her şey." Boşluk, bıkkınlık, sıkıntı ve bulantı absürdün ortaya çıktığı birbirinden şiddetli dört temel biçimdir.

Camus'nün absürt kavramına verdiği cevap devrimseldir. Absürde karşı duruşuyla insan kendini bulur ve bunun sonucunda özgürlüğüne kavuşur. Onun yolunu artık ne kader ne de tanrılar çizer. Sisifos kendi kaderinin efendisidir. "Sisifos'un gizli sevinci buradan doğar. Kaderi ona aittir. Kaya onun nesnesidir. ... Zirveye karşı verilen savaş bir insan kalbini doldurmaya muktedirdir. Sisifos'u mutlu bir insan olarak düşünmeliyiz."

Tanı

Absürdün dört biçimi, farklı yoğunluklarda da olsa Claudia'nın yaşamında hâlihazırda mevcuttur. Boşluk, bıkkınlık, sıkıntı ve bulantı sürekli yanlış gittiğini hissettiği varoluşuna eşlik etmektedirler.

Boşluk. Bu özellikle Claudia'nın iş yaşamında ortaya çıkar ya da kendini gösterir. Claudia, sürekli ona kariyer yolunu açacak olan fırsatları kullanamamaktan yakınır. Kendisi iyice sıkışıp kalmıştır. Artık ileride iş hayatıyla ilgili hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanmıştır. İş akışı rutin haline gelmiştir. Her gün aynı süreçler, her gün aynı ya da benzeri konuşmalar, sürekli aynı yol ve aynı zaman. Anlamsız bir gündelik akış. Fırsatları kaçırmış olmanın verdiği pişmanlık, onun mevcut iş hayatının ne kadar anlamsız ve boş bulduğunu ortaya koymaktadır. Bir zamanlar anlam ifade eden şeyler, değerlerini kaybetmiş ve arkalarında büyük bir boşluk bırakmıştır ve bu boşluğu dolduracak herhangi bir perspektif

görülmemektedir. Gündelik yaşam sorgulanmış ve anlamsızlığı ortaya çıkarılmıştır. Claudia'yı her gün aynı prosedürleri yapmaya zorlayan düzen mekanizmaları, sırf zorunlu oldukları için ("sonuçta insan para kazanmak zorunda") yerine getirilmektedir.

Gündelik rutinlerin sorgulanması sonucu ortaya çıkan boşluğu, Claudia kendi dış görünüşünde yaptığı düzenlemeler ile doldurmaya çalışmaktadır. Burada şikâyet edecek konu bulmakta hiç zorluk çekmez. Sahip olduğu şeyler hiçbir zaman yeterli değildir, her zaman daha iyisi olmalıdır. İçsel boşluk, dışsal olarak devam etmektedir ve Claudia iş dünyasında olan şeylerin sarsılmasıyla ortaya çıkan büyük deliği, yedek eylemlerle doldurmaya çalışır. Yıkılan düzenini tamir etmek için özellikle somut şeylere, yani dış görünüşüne yönelir. Ama tam da bu düzlemde donar kalır, mükemmeldir, ama solgun, katı, organize ve uygunsuz bir hal almıştır. Her seferinde tam zamanında, her seferinde kusursuzdur ve gerekeni yapmaktan kaçınmaz. İçsel boşluk ne kadar büyükse dışsal düzen o kadar katı bir şekilde organize edilmektedir. Claudia'nın bir başka düşüncesi, içsel boşluğu ilişkiler, aile, çocuklar yoluyla doldurmaktır. Dekorlar yıkılmıştır ve Claudia eski dekorları tekrar ayağa kaldırmak için olanca gücüyle çalışmaktadır. Umutları yıkıldıkça ayakta tutmaya çalıştığı şeyler, hayatını taşımakta yetersiz kalır.

Bıkkınlık. Claudia hayatındaki sonsuz tekrarlardan iyice bıkmıştır. Sürekli aynı şeyi yaşamaktan adetâ gına gelmiştir. Her gün az çok aynı geçen iş hayatı, her ilişkide aynı şeyleri yaşamak ve hep aynı başarısızlıklara uğramak. Claudia sonsuz bir döngü içinde bulunmaktadır. Hayatı gün be gün aynı şarkıyı çalar. İşi, ilişkileri

önceden tahmin edilebilirdir. Geçmiş ile bugün aynıdır ve gölgesi geleceğe yansımaktadır. Genel bir can sıkıntısı, boş bir tekrar duygusu hayatına hâkim olmuştur.

Sıkıntı. "Parlak bir hayatın gündelik akışında zaman, bizi bu şekilde taşır. Ama öyle bir zaman gelir ki biz onu taşımaya başlarız. Bizler geleceğe doğru yaşarız: 'Yarın', 'daha sonra', 'yeni bir işe başladığında', 'zamanla anlayacaksın'." Bu tutarsızlıklar hayranlık vericidir, çünkü sonuçta söz konusu olan ölümdür. Bir gün gelecek ki, insan 30 yaşında olduğunu fark edecek ve gençliği geçip gitmiş olacaktır. Ama aynı zamanda, zamanla bir ilişki içindedir. Onun içinde kendine bir yer edinmiştir. Belli bir dönüm noktasının geldiğinin farkındadır ve bunu yaşamak zorundadır. O zamana aittir ve içini kaplayan sıkıntı aslında onun en büyük düşmanıdır." Bu düşmanlığı Claudia bütün şiddetiyle zaten hissetmektedir. Hayat saatine bakmakta ve dehşetle zamanın ölüme doğru hızla ilerlediğini fark etmektedir. Claudia'nın olumsuz bir teşhis duyma korkusu aslında ertelenmiş bir korkudur, çünkü bu gerçekte bildiği bir şeyden duyduğu dehşetin yansımasıdır: "zaman ve varoluş probleminin çözümü ölümdür ve hayatımızın toplamı bir hiçtir." "Kanlı bir matematik." Hayatın teşhisi en nihayetinde ölümdür. Bu bilginin bastırılması Claudia'yı telaşlı bir hareketliliğe sürükler, hayatındaki düzensizliği çözecek olan şeyi panik içinde aramaktadır. Claudia ihtiyaç duyduğu varoluşsal kırılmayı, dışsal bir olayın gerçekleştireceğini düşünmektedir.

Bulantı. Bu absürdün en güçlü belirtisidir. Ama Claudia bunu henüz belli belirsiz hissetmektedir. Bununla beraber, bulantının Claudia'nın yaşamında ortaya çıkmakta olduğuna dair, açık belirtiler görülmeye baş-

lamıştır. Claudia son ilişkisinin bitişinden şöyle bir sonuç çıkarmıştır: Artık o, "aptallar" tarafından bile terk edilmektedir. Bu düşünce sadece derin bir yarayı ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda bulantıya yakın bir savunma mekanizmasını da ortaya koyar. Terk edilmiş olmak, bir yabancılık duygusu oluşturur. Partneriyle arasındaki örtüler ortadan kalkmış, bağlantılar kopmuştur. Partnerinin amacı, Claudia için anlaşılmaz ve yabancıdır. Bu yabancılaşmanın yanında bir de gereksizlik, bir işe yaramama duygusu belirir. Partneri o olmadan da hayatını sürdürmektedir. Biri olmadan diğerinin yaşayamayacağı yanılsaması kırılmıştır. Burada da dekor yıkılmıştır. Partneriyle ilgili olarak kurduğu yanlış dekorlar, yine Claudia'nın hayallerinden ve ihtiyaçlarından bağımsız hale gelirler. Eski, gerçek hallerine dönerler. Partneri Claudia'dan uzaklaşır. Aradaki güven duygusu kırılmıştır ve o "aptal" giderek yabancı bir insan haline gelmiştir. Yavaş yavaş dünyanın kapalılığı sezgisi kendini belli etmeye başlar. Claudia, insanların nasıl bir şiddetle kendisine hayır diyebileceklerini hisseder.

Terapi

"Maria beni akşam evden aldı ve onunla evlenmek isteyip istemediğimi sordu. Benim için fark etmez, ama eğer istersen evlenebiliriz diye cevap verdim. O zaman o da onu sevip sevmediğimi sordu. Daha önce dediğim gibi, diye cevap verdim, bunun önemli olmadığını, ama onu kesinlikle sevmediğimi söyledim. 'O halde neden benimle evlenmek istiyorsun?' diye sordu. Ona bunun son derece önemsiz olduğunu anlattım: [...] Evliliğin son derece ciddi bir şey olduğunu söyledi. Ben de dedim ki: 'Hayır'."

Başlangıçta neden sorusu sorulur. Claudia bu soruyu uzun zamandır kendine sormaktadır: "Neden başkalarında oluyor da bende olmuyor?" Bu sorunun araştırılması gerekir, sadece bir cevap bulmak için değil, bilakis durumu iyice tetkik etmek için: "Peki Claudia, nasıl oluyor da bu soruyu soruyorsunuz? Böyle bir soru nasıl oluyor da hayatınızda böyle önemli bir konuma gelebiliyor? Ve bu sorunun cevabını bulunca ne elde etmeyi umuyorsunuz?" Birinci sorunun cevabı zaten ceptedir. Belli ki diğerleri, Claudia'nın başarılı bir hayat sürmek için olmazsa olmaz önemde gördüğü alanlarda, oldukça başarılılar. Neden bu alanlarda onlar başarılı da Claudia değil sorusu, doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu ortaya çıkması son derece doğal görünen sorunun altında, üzerinde titizlikle durulması gereken bazı temel varsayımlar yatmaktadır.

Bu soruyu Claudia'nın sorduğu şekilde sormak, onda bir şeyin eksik olduğunu, bir şeyi yanlış yaptığını varsaymayı gerektirir. Bu soruyla Claudia prensip olarak kendisinde bir eksiklik, bir arıza olduğu fikrinden yola çıkmıştır. "Diğerleri" bağlamında sorulan bu "neden" sorusu, kendini değersiz görmenin bir sonucudur. Yani bu soru ancak Claudia kendisini yetersiz hissettiğinde ortaya çıkabilir. Sorunun yönü değiştirilmelidir. Burada söz konusu olan Claudia'nın sahip olmadığı şeyi, diğerlerine göre neyi yanlış yaptığını bulmak değil, bilakis onun doyurucu bir hayat sürebilmesi için yeterli insani donanıma sahip olduğunu kavramasını sağlamaktır. Sorunun yönünü değiştirmek, aynı zamanda sorunun değerini düşürüp, onun Claudia'nın hayatı üzerindeki etkisini zayıflatmak anlamına da gelir. Claudia'nın kendini başkalarıyla karşılaştırarak kendinde bulduğu eksik-

liğe dair soru, aslında çok daha derin bir sorunun yansımasıdır. Sorunun yönünün değiştirilmesiyle bu alt katmanlarda ortaya çıkacaktır. Neden sorusunun hedefi artık kendi başarısızlığına değil neden kendini başkalarının yaşamlarıyla değerlendirdiği sorusuna dönüşecektir. Burada, Claudia'nın kendi hayat tarzından çıkacak olan cevaptan kaçınmak için başkalarına ihtiyaç duyduğu cevabı ortaya çıkabilir. Çünkü Claudia, kendi hayatının cevabının gereklerini yerine getirememekten korkmaktadır. Sorunun yönünün değiştirilmesi ve başkalarından dönüp kendine yönelmesi sonucunda Claudia önce kendini çaresiz bir boşlukta bulabilir. Bu korkulan durum, onun neden başkalarına ve onların hayatlarına bu kadar önem verdiğini açıklayabilir. Aslında önemli olan başkalarının hayat tarzı değil yani kariyer, çocuk, aile, ilişkiler değil tersine kendi varoluşunun anlamsızlığından kaçınmak için başkalarının yarattığı değerlere sığınmış olmasıdır. Eğer Claudia bunu doğru şekilde kavrarsa "neden başkalarında oluyor" sorusuna yeni bir perspektiften bakarak kendisi cevap verebilir: "Benim, kendi hayatıma veremediğim anlamı, başkalarından ödünç alarak kendi hayatımı doldurmak istiyorum."

Burada çok farklı bir arıza ortaya çıkar. Bu, Claudia'nın başlangıçta sorduğu sorudan farklı bir soru gerektiren bir cevaptır. Claudia, bugüne kadar ancak başkalarıyla karşılaştırınca kendinde bir eksiklik görürken şimdi nedeni sadece kendi içinde olan, başkalarından bağımsız bir yetersizliğin farkına varacaktır. Birinci eksiklik, prensip olarak tamamlanmamış haliyle kalacaktır. Ama yeni keşfedilen yetersizlik, aşılabilecek bir şeydir. Dışa yönelik hiyerarşi düzleminde, kendini değersiz bulmanın sonu yoktur. Buna karşın çaresiz boşluk du-

rumunda kendine değer verme süreci olumlu yönde tamamlanabilir. Bu andan itibaren, Claudia kendini değerli ya da değersiz bulmanın ötesinde, kendisiyle daha gerçekçi bir ilişki kurabilir. Bu esnada eski sorunun maskesinin kaldırılması ve demonte edilmesi, devrimin ilk adımı olacaktır. Zira Claudia gerçekten de sorunun yönünün değiştirilmesiyle eski düzen mekanizmasını reddedecek, kendi varoluşunu onların taşıması umudundan vazgeçecektir. Bu umuttan kurtulmuş olarak Claudia artık kendi kendisiyle baş başadır. Artık Claudia, dünyaya bir düzen vermeye yönelik bütün denemelerin eninde sonunda başarısızlığa mahkûm olduğunu anlamakta zorlanmayacaktır. Artık bir şeyi yanlış yaptığını ya da bir şeyinin eksik olduğunu düşünmeyip, düzen ve anlam beklentilerinin prensip olarak absürt olduğunu görecektir. Varoluşun boşluğuna ulaşmak, aynı zamanda sıfırdan başlamak anlamına gelir. Her şeye yeniden başlamak artık mümkündür. Bu yüzden bu boşluk aşılabilir bir arızadır ve Claudia'ya kendi hayatına yeniden başlama şansı verir. Kocaman kayaları yerinden oynatmak zorunda kalsa da bunlar onun kendi kayalarıdır. Ve bu kayalar kendi kayaları olarak kaldığı sürece, Claudia, kendi varoluşunu bizzat kendisi taşımayı bilecektir. "Zirveye karşı verilen bir mücadele bir insan kalbini doldurabilir." Bu doluluk, şeylerin "tanrısal eşit değerlilik" içinde ağır bir yük olma karakterini kaybettikleri devrimsel bir başlangıçla mümkün olabilir. Gelecekteki doluluk umudundan kurtulmuş olarak Claudia bütün varoluşun rastlantısını görür, ama aynı zamanda kendi karşısına çıkan şeyin bizzat kendi varoluşu olduğunu da görür.

Emmanuel Lévinas
İbrahim'e karşı Odysseus

Beni istedi,
ben gelmeden önce.

Hayatı

Emmanuel Lévinas, 12 Ocak 1906'da, Königsberg'in 200 km Güney doğusunda bulunan Litvanya sınırları içindeki Kaunas'da, Yahudi bir kitapçının oğlu olarak dünyaya geldi. Ailesi dinine oldukça bağlıydı. Dinin bütün emirlerini yerine getirir ve düzenli olarak sinagoga giderlerdi. Emmanuel'in çocukluğu iki taraflı bir baskı altında geçmiştir. Çoğunluğu Hıristiyan olan bir toplumda, Yahudi olarak hem Litvanyalı Katoliklerin hem de o zaman orada hâkim olan Rus Ortodoksların baskılarına maruz kalıyordu. Litvanyalı Yahudiler için bu iki yönlü dışlanma, toplumun tamamen dışına atılmak anlamına geliyordu. Üstelik Kaunas, 20. yüzyılın başlarında başkent Vilnius'un gölgesinde kalmış olan oldukça silik bir kentti. Bu nedenle de genç Emmanuel'in gelecek perspektifi oldukça dar bir alana sıkışıp kalmıştı. Çocukluğu

tümüyle Yahudi cemaatinin Yahudi Ortodoks zihniyetinin etkisi altındaydı. Rus edebiyatının Dostoyevski, Tolstoy, Puşkin ve Turgenyev gibi önde gelen isimleriyle ilgilenmesi, genç Emmmanuel'e Kaunas'ın ve Yahudi Ortodoksluğunun sınırlarını aşan yeni pencereler açıyordu. Doğduğu şehri terk edebilmesinin altında Yahudi cemaatinin tümüyle toplumsal yaşamın dışına atılmasının yatıyor olması ise kaderin bir cilvesiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde, 1917'deki Rus devrimi sırasında aile zorunlu olarak Ukrayna'ya göç ettirildi. Orada Emmanuel, az sayıdaki Yahudi'den biri olarak Rus lisesine giriş sınavını başarıyla verdi. Liseyi bitirdikten sonra Lévinas Batı Avrupa'ya gitti. Orada felsefe okumak istiyordu. Bir Alman Üniversitesi'ne kayıt yaptırmak isterken çocukluk deneyimlerinden birini tekrar yaşadı. Lévinas'ın bir Yahudi olarak yirmili yıllarda bile üniversiteye girme şansı yoktu. Bu yüzden felsefe öğrenimi için ilk adımı Strasbourg Üniversitesi'nde atmak zorunda kaldı. Yine de 1928/29 döneminde, Freiburg Üniversitesi'nde iki dönem misafir öğrenci statüsünde okumayı başardı. Orada, Edmund Husserl'in son derslerini ve Martin Heidegger'in ilk derslerini izleme fırsatı buldu. Bu dersler, onun üzerinde muazzam bir etki bıraktı. Lévinas her iki düşünürle, özellikle de Heidegger'le ömür boyu çatışma halinde kalacaktı. Strasbourg Üniversitesi'ndeki eğitimini oldukça etkileyici ve ödüllü bir bitirme teziyle sonuçlandırdı. Husserl'in fenomenolojisi üzerine yazdığı bu tez ve Heidegger'in fundamental ontolojisi üzerine dergilerde yazdığı birkaç makale ile Lévinas, bu iki filozofa Fransa yolunu açtı ve onların Fransız felsefesi üzerinde bugüne kadar sürecek bir etki yapmalarını sağladı.

Lévinas, 1930 yılında kendi isteğiyle Fransız vatandaşı oldu, iki yıl sonra Kaunas'ta aynı evde büyüdükleri müzisyen Raissa Levi ile evlendi. 1935 ve 1949'da Simone ve Michael isminde iki çocukları oldu. Lévinas çiftinin yaşam merkezi Paris'ti. 1940 yılında Lévinas bir Fransız vatandaşı olarak askere çağrıldı ve Almanya'ya karşı savaşmak üzere cepheye gönderildi. Kısa süre sonra Almanlara esir düştü. Savaş sonuna kadar Hannover ile Bremen arasındaki Stuckenbostel esir kampında tutuldu, beş yıl boyunca insanların birbirlerine neler yapabileceklerine tanık oldu. Bu süre içinde karısı ve kızı güvenli bir yerdeydiler. Lévinas'ın *Strassburger Zeit* gazetesinden arkadaşı olan Maurice Blanchot, onların işgal süresince Orléans yakınlarındaki bir Hıristiyan manastırında kalmalarını sağladı. Savaşın sonunda Lévinas, Litvanya'daki bütün aile fertlerinin Nazilerin canavarca soykırım uygulamalarının kurbanı olduklarını öğrendi. Bir daha Almanya'ya ayak basmamaya yemin etti. Sonra bu yeminden pişman oldu ancak bozmadı.

Sonraki otuz yılına Alliance Israélite Universelle'deki öğretim üyeliği damgasını vurdu. Yahudi öğretmenlerin yetiştirilmesi ve İncil-Talmud çalışmalarıyla uğraştı. Akademik kariyerine ancak 57 yaşında başlayabildi; birçok aşamadan geçerek sonunda Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1976 yılına kadar orada hocalık yaptı. Din ve felsefe alanında yaptığı sayısız yayın, onun dönemin başat Fransız filozofu Jean Paul Sartre'ın gölgesinden çıkmasına yetmedi. Ancak yetmişli ve seksenli yıllarda, yavaş yavaş onun Heidegger ve Sartre'ı aşan yepyeni bir felsefi yol açtığı fark edildi ve düşünce dünyasında dikkatleri üzerine çekmeye başladı. Lévinas, 90. yaş gününden kısa bir süre önce, 1995 yılında Paris'te hayata gözlerini yumdu.

"Bir insanla karşılaşmak bir bilmece tarafından uyanık tutulmak demektir." Lévinas'ın felsefesi, insanın insanla karşılaşmasındaki bilmeceler etrafında döner. Bu ilk bakış pek heyecan verici gibi görünmeyebilir. Hayatımızın birçok alanında insanlarla karşılaşırız; iş yerinde, sinemada, sokakta, toplantılarda, ailede. Çoğunlukla bu karşılaşmalar bir problem haline getirilmez. Bize oldukça doğal görünürler. İnsanlar arasında sorunlar ortaya çıkarsa da onları bir şekilde çözmeye çalışırız. Bunlar başarılı ya da başarısız olurlar. Zaman zaman insanlar bize esrarengiz görünürler ve o zaman bu insanları saran sırrı çözmeye, en azından esrar perdesini az çok aralamaya çalışırız. Eğer o insan bizim için az çok önemliyse onu anlamaya çalışırız ki bu da onun prensip olarak anlaşılabilir olduğunu düşündüğümüz anlamına gelir. Eğer bir arkadaşım bana yalan söylerse hemen onun bunu niye yaptığı sorusu aklıma gelir. Onun bana gerçeği söylemesini engelleyen nedenleri bulmaya çalışırım. Onun hareket nedenlerini kavramaya çalışırım ve motivasyonlarını bildiğim ve benim dünyayı anlamam için zorunlu olan kategorilere yerleştirmeye uğraşırım. Böylece arkadaşım esrarengiz bir bilinemezlikten çıkarılıp bir kavramlar dizgesine yerleştirilir; o kavramlar sayesinde bir süreliğine yalan içinde kaybolan arkadaşım üzerindeki kontrolümü geri kazanırım. Artık onu kavrıyorumdur, yani onun davranış nedenlerini bir düzene oturtmuşumdur ve bu düzen benim o nedenler hakkında yargıya varmamı sağlar. Bu yolla, motivasyonu onunla ayrılmaz bir bütün olduğu sürece o arkadaşım üzerinde belli bir kontrol sağlamış olurum. Böylece, o, benim ta-

rafımdan nesneleştirilmiş olur ve benim dünya deneyimimdeki diğer nesnelerle oluşturduğum varoluş boyutunun bir parçası haline gelir. Kavramlar sayesinde artık o, benim üzerinde hâkimiyet kurabildiğim şeyler arasında bir şeydir.

Güç artışıyla birlikte hâkimiyet de başlar. İstesem de istemesem de her kavrama, kavramlaştırma olarak, insanın insan üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açar. Onu adetâ anlam içine hapsetmişimdir, onun anlaşılamazlığını ve dolayısıyla risk taşıyan hesap edilemezliğini bir kavram sistemine sıkıştırmış ve böylece başkalarının benim varoluşumu sarsma tehlikesini, ileride de tekrarlamaması için savuşturmuşumdur. Esrarengizlik ortadan kaldırılmış, kısa süreli akut uyanıklık hali geçmiş ve karşılaşmanın olağan haline geri dönülmüştür. Her şey yeniden normal, düzenli, anlaşılır, kavranabilir, kontrol edilebilir, hâkim olunabilirdir. İnsanlarla kurulan gündelik ilişkilerde bu yöntemin büyük bir avantajı vardır, ancak yine de Lévinas burada insanlıkdışılık için bir girişin ve kapının açıldığını görür.

Peki ama bir insanla karşılaşma anında ortaya çıkan bir bilmeceyle uyanık hale gelmek nasıl mümkün olabiliyor? Karşılaştığım bu insan kimdir? Lévinas için, bu insan kim olursa olsun karşılaşma nasıl gerçekleşmiş olursa olsun o basitçe "öteki"dir. Hatta o öylesine ötekidir ki, ötekiliği içinde *benimle* herhangi bir temas noktası dahi yoktur. Öteki, mutlak olarak ötekidir. Burada mutlağın anlamı, benimle her türlü karşılaştırma olanağının ortadan kalkmış olmasıdır. Ben ve öteki, hiçbir şekilde birbirine benzemez. Bu "hiçbir şekilde benzememek" aynı zamanda ötekinin bütünüyle benden farklı olması, farklı düşünmesi, farklı algılaması, farklı giyin-

mesi, farklı hareket etmesi, farklı cinsiyette ve yaşta olması, başka yerde oturması, başka bir dil konuşması ya da başka bir cilt rengine sahip olması gibi şeyleri dışarıda tutar. Bu özellikler Lévinas için ötekilik değildir, bunlar ötekini karakterize etmez. Zira bu ötekiliği benimle ilişkili olarak ve benimle karşılaştırarak saptayabilirim. Öteki, sadece göreceli olarak öteki ben değildir. O, bu anlamda benden farklı değildir, zira o zaman kendi karşıtlığı içinde benimle ilişkili olurdu. Öteki, beni ondan tamamen ayıran radikal bir ilişkisizliktir.

Bunun anlamı, her şeyden önce ötekinin benim anlamımın dışında olduğu anlamına gelir. Lévinas'a göre anlamak, ötekiliği ortadan kaldırır. Varoluşu nesne edinen bir anlama nesne ile birleşir. Bu birleşmede o benim anlama biçimimle ilişkili olarak benimle aynıdır. Birleşmek, böylece eşitlenmek anlamına gelir. Bu eşitlenmede nesnenin ötekiliği ortadan kalkar. Nesnelerde anlamanın genel biçimi şöyledir: Öteki, bana yabancı olan anlaşılmaz olan anlama süreci içinde anlaşılır, yabancılıktan tanıdıklığa dönüşür ve böylelikle ötekiliği ortadan kalkar. İnsanlara bu tür yaklaşım, insandışılığa götürür. Kavrayan anlama sürecinde öteki adetâ eşitlenir, karşılaştırılır ve en nihayet ötekiliği dengelenir, öyle ki ondan geriye hiçbir şey kalmaz. Böylece öteki bir bütünleyici olarak da anlaşılmamalıdır, sentez ya da bir tür erime olarak, onun "özgünlüğü" ortadan kaldırılamaz.

Buradan hemen benim öteki ile onun ötekiliğini ortadan kaldırmadan nasıl ilişkiye geçebileceğim sorusu ortaya çıkar. Ya da başka türlü sorarsak: İlişki nasıl kurulmalı ki, benim ötekinden ayrı olmam ortadan kalkmasın? Lévinas'a göre böyle bir ilişki söylenen sözle, konuşmayla, dille ortaya çıkar. Konuşmada Ben kendinden

çıkar, buna rağmen yine de kendi Ben'inde kapalı kalır. Ben, Ben olarak kalır; şayet Ben ötekine sözü yöneltsem de. Tam da böyle bir konuşma aslında ayrılığı şart koşar. Böyle bir ayrılık olmasa ortaya bir konuşma çıkmaz. Burada özellikle konuşma sırasında doğrudan bana yönelen çehre önemlidir. "ötekinin ötekiliği anlaşılabilir bir biçim değildir, [...] bilakis bir çehre, proleter çıplaklık, yoksunluktur; [...] kendi içinden çıkmak bir diğerine yaklaşmaktır; [...] yakınlık ötekinden sorumlu olmaktır, onu temsil etmektir, diğeri için bedel ödemektir." Bu anlamda Lévinas her türlü değer yargısından, her türlü ahlaki hakikatten ve her türlü formüle edilmiş etikten önce gelen bir sorumluluktan söz eder. Sonlu özne olarak somut bir Ben bu sorumluluğun sonsuz talebini yerine getiremez, bu mümkün değildir, çünkü onun sonluluğu aşılamazdır. Ötekine doğru olan harekette bu sonluluk yine de aşılabilir, şayet sonlu özne ötekinin talebine tabi olursa sadece bu hâkimiyet ve güçten arınmış tabi olma halinde ötekinin yüksekliği ve yüceliği, ululuğu ve onuru ortaya çıkar. Tam da ötekinin ötekiliği, ki bu tabi olma içinde korunmaktadır, gerçek bir karşılaşmanın meydana gelmesini sağlar.

Lévinas düşüncelerini isabetli bir imgeyle ortaya koyar: Homeros'un Odysseus'u ile Eski Ahit'in İbrahim'ini karşı karşıya koyar. Gerçi Odysseus İthaka'dan yola çıkmıştır, sayısız maceralar yaşamış, sayısız dönüşümler geçirmiştir; sonunda kaybolduğu uzun yolculuklardan bildiği memleketine geri dönmüştür. Buna karşın İbrahim, tümüyle bilinmeyen bir ülke keşfetmek için memleketinden ayrılmıştır ve hiçbir zaman geri dönmeyeceğinin bilincindedir. Ötekinin ötekiliği, bu tümüyle bilinmeyen ülkedir; biz onun sırrını çözemeyeceğiz ama o bizi yabancı olana karşı uyanık tutacaktır.

Tanı

"Böylece çehrenin varlığı reddedilemez bir talimat, bir emirdir ve bu bilincin kapasitesini sınırlar. Bilinç bu çehre tarafından sorgulanır. [...] Mutlak öteki çehrenin bu ortaya çıkışı esnasında öteki beni çağırır ve bana kendi çıplaklığı, zorunluluğu yoluyla bir talimat verir. Onun varlığı bir cevap talebidir. [...] Buradan anlaşılan şey, "Ben olmak" demek kendini sorumluluktan çekip alamamak demektir."

Claudia'nın yaşamı hep aynı düzlemde doğrusal olarak ilerlemektedir. Bu esnada Claudia genel olarak yaşamında bazı şeylerin doğru gitmediği fikrine sahiptir. Sürekli bir şey ya da birini aramakta, o şey ya da o kimsenin kendisini tamamlamasını ve doldurmasını ummaktadır. Bu, başarısız olduğu sürece eksik olan acıyla fark edilmekte ve hayatının hatası olarak tanımlanmaktadır. Bu "doğru gitmeyen" şey, bir matematik denklemi gibi ele alınır ve herhangi bir yerde yapılan bir hesap hatası yüzünden de bir türlü çözülememektedir. Bu denklemin doğru çözülebilmesi için o hatanın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Claudia'nın saptadığı yanlışlığın arkasında hatanın nerede olduğunu, bunun ne tür bir hata olduğunu anlamak ve kavramak yönündeki vazgeçilmez beklentisi ve bu anlama temelinde hatayı ortadan kaldırmak, bunun sonucunda da nihayet hayatın doğru akmasını sağlamak yatar. "Claudia'nın yaşamı hep aynı düzlemde, doğrusal olarak ilerlemektedir." Bu cümle, Claudia'nın varoluşunun ağırlıklı olarak ihtiyaçların karşılanmasına dayalı olduğu anlamına gelir. Doğrusal demek, sanki Claudia'nın sanki ihtiyaçları doğru anlamının ve doğru davranmanın ilerleyen süreci içinde ger-

çekleşiyor demektir. Claudia'nın kendi iş durumuna dair tahmini, onun hayatının doğrusallığına iyi bir örnektir. O, iş yerinde hareket edememesinin, zamanında tatmin edici bir kariyer için yeterince yumuşaklık gösterememesi yüzünden olduğuna inanmaktadır. Sadece neden-sonuç şemasına göre, burada bir kayıp analizi yapılmaktadır; artık içinden neredeyse hiç çıkamayacağı bir alanda manevralar yapmıştır. Darlaşmış iş dünyasında ilerlemek artık doğrusal olarak mümkün değildir, çünkü geçmişin doğrusallığında artık düzeltilemez bir hata yapılmıştır. Bu bağlamdaki anahtar sözcükler, kariyer ve başarıdır. Kariyer demek belli bir hedefe yönelmek demektir. Karşılaşılan engeller bir engel olarak görülür ve ortadan kaldırılmaları gerekir ki sürecin doğal sonucu olarak başarı ortaya çıkabilsin. Bu, varoluşun en katı anlamda doğrusal yaşanmasıdır. Bu hayat çizgisi doğrusal olarak A'dan yola çıkıp, B üzerinden A'ya gitmektir. Tıpkı Odysseus'un memleketinden (A) ayrılıp, yabancı denizler ve yabancı ülkeler (B) üzerinden sayısız maceralar yaşayıp büyük tehlikeler atlattıktan sonra, nihayet deneyim ve bilgilerle zenginleşmiş olarak memleketine (A) geri dönmesi gibidir. Onun hayat yolu başarılıdır. Geriye döndüğünde Penelope'ye kavuşmuş ve İthaka kralı olarak mutlu bir hayat sürmüştür. Kuşkusuz Claudia da benzer bir hayat ideali peşindedir. Aynı şekilde o da belli bir macera tutkusu içinde ve gözü kara bir hayat sürmek istemektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri de İtalya' da geçirdiği bir yıldır. O da tıpkı Odysseus gibi sonra memleketine geri dönmüştür. Gerçi İtalya'da yaşadığı ilişkisi başarısızlıkla sonuçlanmıştır ama yine de arayışlarına devam etmektedir. Claudia'nın bütün mutluluğu, peşinde olduğu bu şeye bağlıdır. Ancak onun bu

arayışı her zaman yatay bir doğrusallıktadır ve hiçbir zaman varoluşunun derinliklerine inen dikey bir doğrusallıkta olmamıştır. Bu yüzeysel yaşama biçiminde, hayatının hatasını kendinde bir eksiklik ve bu eksikliğin tamamlanması olarak yorumlamıştır. Bakışı, hayatının ufkuna dönük, kendinde eksik olan şeyi doldurma niyetiyle hareket etmiş ve bir türlü bunu başaramamıştır ve hep kendine dönmüştür. Aslında bütün hareketlerinin hedefi kendisidir. Bütün anlaması ve bilmesi, bu amaca hizmet etmektedir.

Ötekiyle karşılaşma da bu düzlemde gerçekleşmektedir. Öteki, Claudia'nın tamamlanma özlemine hizmet etmek için vardır. Onun yapması gereken şey, Claudia'da eksik olanı tamamlamaktır. Hayatı düzgün ilerlemeli ve düzgün çalışmalıdır. Bu düzgün çalışma için ötekinin de düzgün çalışması gerekmekte ve eğer böyle olmazsa yanlış kişi damgası yemektedir. Ve bunun sonucunda Claudia ötekinde, kendisinde ve bütün hayatında doğru gitmeyen şeyi bulma çabasındadır. Özelikle ötekini, her şeyden önce de son partnerini anlamaya çalışmıştır. Bütün bu anlama çabaları boşa çıkmış olsa da onun ötekini anlama isteği, davranışlarının belirleyici motivasyonu olarak kalmaya devam etmiştir. İşte bu anlama isteği, Claudia'nın varoluşunun asıl kırılma noktasıdır. Ötekini anlamanın onunla sürekli bir bağ kurmak için gerekli olduğu gibi yanlış bir inanca sahiptir. Burada Claudia iki önemli hata yapmaktadır. Birincisi, gerçek ilişkiler hiçbir zaman düzenli ve doğrusal değildir. İkincisi, anlama isteği hiçbir zaman ötekiyle gerçek karşılaşmanın kurucusu olamaz. Claudia anlama yoluyla ötekiyle sağlam bir bağ kurmak istemektedir. Yatay doğrusal geri dönüş prosedürü olarak, hayatı bakımından

her türlü anlama isteği, aslında onun kendini zenginleştirme isteğinin ifadesidir. Anlama yoluyla ötekine erişmek istemek, ancak ve ancak ötekinin ona uzanmasıyla gerçekleşir. Anlaşılmak suretiyle öteki, eksik olduğu hissedilen bir varoluşun tamamlayıcı parçası haline gelir. Bu bencillik sürecinde ötekiyle bir karşılaşma gerçekleşemez. Ötekinin ötekiliği, bu özlem içinde kaybolur gider. Anlaşıldığı zaman öteki ulaşılabilir ve kullanılabilir bir alet haline gelir ve ancak bu şekilde bir fonksiyona sahip olur; eğer bu fonksiyonu yerine getiremezse doğru olmayan bir şey vardır, o da ötekidir. Dolayısıyla Claudia'nın yaşamında da doğru olmayan bir şey vardır. Sonuçta doğrusal fonksiyon düzleminde çözümler aranır ama bunlar hiçbir zaman orada bulunmaz.

Terapi

Çıkıp gitmek ve bir daha geri dönmemek, ya da bir ihtiyacın tutkuya dönüşmesi. Lévinas'a göre, bir tedavi için öncelikle bir terapi kurgusundaki her türlü rol anlayışının ortadan kaldırılması gerekir. Farklılığın, ötekinin ötekiliği tarafından korunması gerekiyorsa filozofun ne terapist rolüne ne de filozof rolüne bürünmesi doğru olmaz. Zira her ikisi de normal olarak karşıdakini anlamaya meyillidir; karşıdakine anlayış göstererek onunla bir bağ kurmak ve bu bağla birlikte bir güven ortamı oluşturmak ister. Lévinasçı bir filozof ise böyle bir kurgudan, daha en başında özellikle kaçınır. Özellikle karşıdakine bir şekilde yardım etmek, onu harekete geçirmek, düşünmeye sevk etmek ve benzeri düşüncelerden de kaçınır. Filozofun danışanıyla arasında oluşabilecek her türlü ilişkinin, önceden önlenmesi gerekmektedir.

Lévinas'a göre kurgulanacak bir terapi yönteminin şimdiye kadar kullanılanlarla hiçbir alakası olamaz. Bu anlamda, felsefi yöntem nedeniyle artık yeni bir içerik kazanmış olan terapi kavramının hâlâ kullanılıp kullanılamayacağı da tartışma konusudur.

Daha başlangıçta, şu sürpriz sonucun açık bir şekilde ortaya konması gerekir: "Claudia, aklınıza, sizi anlamak suretiyle size herhangi bir şekilde yardımcı olacağıma dair bir şey gelmesin. Size asla sizi anladığıma dair bir duygu da vermeyeceğim ki, aramızda bir güven duygusu oluşmasın ve siz de bu duyguya dayanarak size sıkıntı veren sorunlarınızı birlikte çözeceğimiz sanısına kapılmayın. Size sizin bilmediğiniz, sahip olmadığınız ya da herhangi bir şekilde eksikliğini hissettiğiniz herhangi bir şey vermem ya da göstermem ya da sizi belli düşüncelere sevk etmem gerekmiyor. Sizi bir hedefe yönlendirmek bir yana, siz bir hedefe giderken size eşlik bile etmeyeceğim. Sizi anlayan, sırdaşınız, yardımcınız ya da kurtarıcınız olmayacağım. Sizin çaresizliğiniz, ihtiyaçlarınız bana bambaşka bir sorumluluk veriyor. O bana, size tabi olmamı emrediyor." Bunlar elbette ki alışılmadık sözlerdir, ama geleneksel terapi ya da danışma -hangi renkte olursa olsun- yöntemlerini kırmak için uygun ve gereklidirler. Danışman denen kişi gelir, kıyafetlerini çıkarır, birden bütün çıplaklığıyla, geleneksel beklenti ve düşüncelerden arınmış bir halde, tamamen öteki olarak ortaya çıkar. Ötekinin bu ilkesel ötekiliğinin açığa çıkması, Claudia'yı alışılmış anlama biçiminin, düzenlenmiş varoluşunun güvenli limanını terk etmeye zorlayabilir.

Dönüşü olmayan böyle bir çıkıp gitme esnasında Claudia, varlığının derin katmanlarında doğrusal olma-

yan bir şekilde seyahat eder ve bütün varlıktan ve anlamalardan önce gelen boyutu keşfeder. Claudia, bütün kavramsallıklarıyla varlığında bir şeyin hazır bulunduğunu, ona zaten sahip olduğunu, kavramakla, anlamak istemekle bulmak zorunda olmadığını görecektir. Bu boyutta, ötekine karşı sonsuz sorumluluk kendini gösterir; bu sorumluluk ona ötekinin ötekiliği içinde, farklılığı silmeden kabullenmeyi öğretir. Tamamlanmaya duyduğu ihtiyaç, tamamen öteki olana duyulan arzuya dönüşür. Bu arzu ihtiyaçların alevleri gibi söndürülemeyecek olan, tersine kendini gerçekleştirdikçe daha da şiddetli yanan bir ateş ortaya çıkarır. İhtiyaç tatmini hedefler, arzu ise sonsuzdur; tatmin olmak istemez, tersine sürekli huzursuzdur. Ötekiyle karşılaşma sırasında ortaya çıkan bilmecede kendini gösteren bir uyanıklığı harekete geçirir. Artık zaman doğrusal ilerlemez, bilakis ötekine karşı sorumluluk içinde, Claudia'yı her seferinde yeniden ötekinin belirsizliği ve esrarengizliğine karşı uyanık tutan, dinamik bir akış haline gelir. Geç kalmış olma duygusu, içinden geleni yapma süreci içinde eriyip gider. Tamamen öteki olan, Claudia'yı çağırmakta ve onun kendine tabi olmasını istemektedir. Tabi olmak, iç içe geçmiş olan ihtiyaçlarının düğümünü çözer ve Claudia'nın hiçbir zaman çok geç kalmış olmadığı bir sorumluluğu fark etmesini sağlar.

Kendini Tanı!

Buraya kadar 18 filozof inceledik. Onların felsefelerini farklı durumlara uygulamaya çalıştık. Bu uygulamalardan hangisini seçeceği ya da hangisinden kaçınacağı, herkesin kendi kararına bırakılmıştır. Tanıtılan filozofların düşünceleri birbirinden ne kadar farklı olursa olsun hepsinin ortak bir noktası vardır: Kendini tanıma çabası. Kitabın başında sorduğumuz, felsefe bir terapi olabilir mi sorusuna net bir cevap verebiliriz: Evet, onun iyileştirici etkisi vardır. Ama bu ancak felsefenin bir kendini tanıma süreci olarak anlaşılması ile mümkündür. Bu anlamda, burada tanıtılan felsefi öğretiler, fikirler bir kullanım kılavuzu olarak değil düşünceye yönlendiren çıkış noktaları olarak sunulmuştur. Böyle yapmamız gerekir şeklinde bir yaklaşım, kesinlikle yoktur.

Felsefe bir ilaç değildir. Nietzsche'nin Zerdüşt'ünden belli yerleri günde üç kere okuyun, her şey düzelecek. İş bu kadar basit değildir. Filozof, hastasının şikâyetine göre Platon ya da Pascal yazan bir doktor değildir. Filozofun karşısındakiyle yaptığı görüşmedeki rolü, sohbet anlamında, doğuma yardımcı olmak ile sınırlıdır.

Bununla beraber, burada bir sınırlandırma yapmak zorundayız. Sokrates, diyaloglar sayesinde gerçeğin gün ışığına çıkacağına inanır, ancak biz bugün gerçekle ilgili olarak daha dikkatliyiz. Bizler, artık bütün insanlar için geçerli olan bir gerçeklik olmadığını düşünüyoruz. Her insan kendini tanıma sürecinde, kendi gerçekliğini ortaya koyar. Bu durum filozofun rolünü kesin bir şekilde değiştirmiştir. Eğer söz konusu olan, kişinin kendi gerçekliğini ortaya koyması ise filozof kendi gerçekliğini hastanın keşfedeceği şeyler için temel alamaz. Sokrates, örneğin, erdemlerin öğretilebileceğine ve bunları anlayanın ve öğrenenin, zorunlu olarak erdemli bir hale geleceğine ve böylelikle mutlu bir hayat süreceğine inanıyordu. Sokrates ve onun takipçileri için, son ve yüksek bir gerçeklik vardı. Bu prensip olarak öğrenilebilir bir şeydi. Ve bu öğrenilebilir bir şey olduğu için de öğretilebilir bir şeydi. Bu son ve yüksek hakikati öğren, her şey düzelecek. Eski Avrupa'nın dünya görüşü eskide kaldı. Bugünün filozofu, bu değişimin bedelini ödemek zorundadır ki bu, onun işini hem zorlaştırır hem de çekici hale getirir, artık onun rolünü tamamlamak neredeyse imkânsızdır. Görüşme sırasında o ve hastası, birlikte güvenli limanları terk ederler ve bilinmeyen hedeflere doğru bir yolculuğa çıkarlar. Filozof hastasına gideceği yolu önceden çizmez, ona sadece eşlik edebilir ve ilk fırtınada gemiye atlayıp onu tekrar güvenli bir limana çekeceğinin güvencesini verir.

Bütün bunlar kulağa oldukça dramatik ve tehlikeli geliyor, ki zaten de öyledir. Kendini tanıma süreci, hesaplanamaz bir süreçtir. Eğer sorunlar kara bulutlar gibi ufku kaplarsa taş üstünde taş kalmaması muhtemeldir. Zira bu bulutlar, varoluşu alışılmış temellerinden sarsan

bir fırtına oluşturabilir. Kendini tanıma süreci, prensip olarak, sonucu önceden kestirilemeyen bir süreçtir. Zıplamalı ve kendiliğinden ilerler, bazen yer altında ve fark edilmeden, bazen de gündelik işlerin ortasında açıkça hissedilir şekilde ortaya çıkar. Filozof, bu esrarengiz kendini tanıma sürecini harekete geçirmeyi, kontrol etmeyi ya da tamamen belirlemeyi deneyebilir ama yapmamalıdır.

Felsefi danışmanın kesinlikle bir psikoterapi olmamasının temel nedeni de budur. Psikoterapik "kurgu" -burada "sağlıklı" terapist, karşıda "rahatsız" hasta- bir hâkimiyet ve bağımlılık yapısı ortaya koyar; felsefi terapi ise tam da bu kurguya karşı durur. Kendini tanıma arayışı bir hastalık değildir ve bu yüzden onu tedavi edecek ya da kökünü kazıyacak bir doktora ya da terapiste ihtiyaç duymaz. O, insan olmanın harika bir yoludur ve kişiyi önceden belirlenmiş bir hedefe yönlendirmek, bu anlamda bir insansızlaştırma eylemidir. Kendini tanımak bireysel bir kendi kendini sorgulama sürecidir, yani adetâ kutsal ineklerin kesilmesidir. Böyle bir süreç, eşlikçi olmak isteyen bir kişinin ne yaptığını iyi bilmesi gerekir. Risk yüksektir ve kendini tanıma sürecini etkin bir şekilde yönlendirmeye, dizginlemeye, kontrol etmeye çalışan kişi filozof olarak muayenehaneden uzak durmalıdır. Prensip olarak felsefi bir pratisyen, tek bir felsefe kitabı okumamış olmalıdır. Ancak çoğunlukla tabi ki birçok kitap okumuştur, dolayısıyla ona yolculuğun başında, Kant ve arkadaşlarını öncelikle çantasına koyması önerilir. Eşlikçinin kalitesi esas itibarıyla onun bilgileriyle değil, onun kendini sorgulama sürecini ne kadar genişletebildiği, kişisel olarak hangi riskleri alabildiği ve ne kadarını almaya hazır olduğu ile ölçülür.

Eğer o, kendi kutsal ineklerini kesmekten çekiniyorsa hastasıyla birlikte bilinemez diyarlara gitme riskini nasıl alabilir? Kendisi sallanan biri, sallanmakta olana nasıl yardımcı olsun? Kendine güvenmeyen bir filozofa, hastası nasıl güvensin?

Filozof, şayet riskli anlarda gemiyi güvenli bir limana çekecek birine ihtiyaç duyan hastası için bir sorumluluk taşımaz mı? Eğer kendini tanımak, insan olmanın harika bir yolu ise o zaman filozofun sorumluluğu da insan olmanın bu yoluna engel olmamaktır. Sorumluluk demek, kişinin kendi cevaplarına alan bırakmak ve "kendini tanı" emrini hangi yönde olursa olsun takip etmektir.

Burada tanıtılan filozoflardan hiçbiri, size ne yapılması gerektiğini söylemez. Onlar en iyi ihtimalle size bir hareket noktası verirler ve bu kitabın da amacı bundan başka bir şey değildir. Eğer, bu bir şekilde sizi etkilediyse muhtemelen siz de şöyle bir yola çıkabilirsiniz: "Yeryüzünde senden başka hiç kimsenin yürüyemeyeceği tek bir yol vardır. Yolun nereye gittiğini sorma. Yürü."